

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

TÜRKİYE' DE BÖLGESEL TEHDİTLER BAĞLAMINDA
SAVUNMA SANAYİNİN ANALİZİ: SAVUNMA
HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
İhsan ÇETİN

Danışman
Doç. Dr. Alparslan UĞUR

Aralık-2020
KIRIKKALE

KABUL - ONAY

Doç. Dr. Alparslan UĞUR danışmanlığında İhsan ÇETİN tarafından hazırlanan ‘‘Türkiye’ de Bölgesel Tehditler Bağlamında Savunma Sanayinin Analizi: Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi’’ adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

24/12/2020

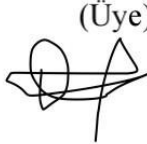
Doç. Dr. Alparslan UĞUR

(Jüri Başkanı)

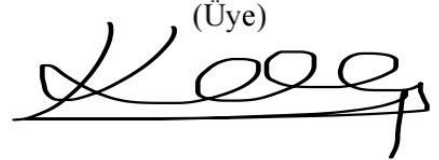
Doç. Dr. Eda BALIKÇIOĞLU

(Üye)

Doç.Dr. Özgür Emre KOÇ

(Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

24/12/2020

Doç.Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, **“Türkiye’ de Bölgesel Tehditler Bağlamında Savunma Sanayinin Analizi: Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih: 24.12.2020

Adı Soyadı: İhsan ÇETİN

İmza

ÖN SÖZ

Tez çalışmam süresince bilgileri ve tecrübeleri ile şahsıma yol göstererek desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım, kıymetli hocam Doç. Dr. Alparslan UĞUR'a, tez çalışmamda her türlü desteği sağlayan değerli hocam Sayın Doç. Dr. Eda BALIKÇIOĞLU'na ve Bölüm Başkanımız, Sayın Prof. Seyfi YILDIZ'a teşekkürü bir borç bilir, saygı ve muhabbetlerimi sunarım.

Hayatımın her anında varlıkları ile bana mutluluk veren, tezimi hazırlamam sırasında beni cesaretlendirerek manevi desteğini bir an bile eksik etmeyen canım eşim Eda ÇETİN'e ve canım kızım Defne Ela ÇETİN'e, beni hayatımın her aşamasında maddi ve manevi destekleyen aileme sonsuz sevgi, teşekkür ve minnetlerimi sunuyorum.

ÖZET

ÇETİN İhsan, Türkiye' de Bölgesel Tehditler Bağlamında Savunma Sanayinin Analizi: Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi'', Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2020.

İnsanlar topluluk halinde yaşamaya başlamalarından bu yana sürekli olarak bulundukları coğrafyada mutlak varlıklarını sürdürebilmeyi amaç edinmişlerdir. Geçmişten günümüze kadar var olan bütün imparatorluklar ve devletler incelendiğinde; iç ve dış tehditlere karşı koymak, toprak bütünlüğünü sağlamak, bulunduğu coğrafyada söz sahibi olabilmek gibi amaçlar doğrultusunda sürekli olarak savunma amaçlı harcamalar gerçekleştirmişlerdir. Ülkelerin savunma harcamalarına ayırdığı paylar çeşitli nedenlerden dolayı değişkenlik göstermektedir. Bu nedenler arasında; jeopolitik konumu, çevre ülkeler ve diğer ülkeler ile olan siyasi ilişkileri, ülkenin kendi içerisinde tehdit oluşturan terör örgütleri (PKK, DAESH, El Kaide terör örgütü vb.), milli gelirleri gibi algıladıkları tehditler en önemlileridir. Dünya genelinde Soğuk Savaş sonrasında savunma harcamalarında genel bir düşüş gerçekleşmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletlerinde meydana gelen terörist saldırı sonrasında savunma harcamaları yeniden artmaya başlamıştır. Türkiye de son yıllarda dünyadaki diğer devletler gibi savunma için tahsis ettiği paylarda artışa gitmiştir. Ülkemiz, savunma harcamalarına Cumhuriyet tarihi boyunca her zaman komşu ülkelerinden daha fazla pay ayırmıştır. Bulunduğu konum itibarıyla her zaman güçlü, etkin ve caydırıcı olmak zorunda olan ülkemizde milli gelirin önemli bir kısmı savunma harcamalarına ayrılmaktadır.

Savunma harcamaları ve ekonomiye olan etkileri, son yıllarda çok fazla gündemde olan önemli araştırma konularından biri haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, bulunduğu konum itibarıyla gerek iç gerekse dış güvenliğinin sağlamanın oldukça güç olduğu bu coğrafyada, bölgenin en önemli ülkesi olan Türkiye'nin ve seçilmiş NATO ülkelerinin savunma harcamalarının düzeyi hakkında bilgi vermek ve 2000-2018 yılları arasındaki savunma harcamalarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisini Panel Veri Analizi yöntemiyle incelemektir. 26 NATO ülkesi için yapılan analiz sonuçlarına göre, gelişmekte olan NATO ülkelerinin savunma harcamaları ile

ekonomik büyümeleri arasında pozitif bir etki bulunmaktadır. Gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alan NATO ülkelerinde ise savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Ekonomik olarak kendi kendine yetebilen ve bağımsız bir ekonomik yapıya sahip olan gelişmiş ülkelerin gerçekleştirdikleri savunma harcamalarının büyümeleri üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Savunma Harcamaları, Panel Veri Analizi, Ekonomik Büyüme, NATO Ülkeleri, GSYH.

ABSTRACT

ÇETİN İhsan, Turkey's Defense Industry In The Context Of Regional Threats Analysis: Impact Of Defense Spending On Economic Growth, Kırıkkale, 2020.

Since people started living as a community, they have always aimed to maintain their absolute existence in the geography where they are in. When all empires and states that existed from past to present are examined; They have continuously spent defensive purposes in line with the purposes such as countering internal and external threats, ensuring territorial integrity and having a voice in the geography where they are located. The shares allocated by countries for defense expenditures vary due to various reasons. There are reasons such as geopolitical position, political relations with neighboring countries and other countries, terrorist organizations (PKK, Daesh, Al Qaeda terrorist organization etc.) that pose a threat within the country, national income, threats which they perceive. There has been a general decrease in defense spending worldwide after the Cold War. Defense spending started to increase again after the terrorist attack that took place in the United States on September 11, 2001. Turkey also went to the increase in the share allocated to defense as countries around the globe in recent years. Our country has always allocated a greater share to defense than its neighboring countries throughout the history of the Republic. Currently in position as always strong, effective and dissuasive have to be devoted large amounts of national income in Turkey in defense spending. Defense spending and its effects on the economy have become one of the most important research topics that have been on the agenda in recent years. The purpose of this study is to provide information on turkey's and NATO countries' level of defense spending, in this region where it is difficult to sustain internal and external due to its geography. This study also analyzes the relation between defense spending and economic growth through the method of Panel Data Analysis between 2002-2018. According to the results of the analysis conducted for 26 NATO countries, there is a positive effect between the defense expenditures and economic growth of developing NATO countries. On the other hand, in NATO countries in the category of developed countries, there is no relationship between defense expenditures and economic growth.

Keywords: Defense Expenditures, Panel Data Analysis, Economic Growth, NATO Countries, GDP.

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BM	Birleşmiş Milletler
BÜMKO	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
GSMH	Gayrisafi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
M.Ö.	Milattan Önce
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
MSB	Milli Savunma Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
SSDF	Savunma Sanayi Destekleme Fonu
SSM	Savunma Sanayi Müsteşarlığı
SIPRI	Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
TL	Türk Lirası
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
USD	Amerikan Doları
DEE	Değişken Esaslı Endeks
SEE	Sabit Esaslı Endeks

TABLÖLAR

Tablo-1: NATO, IMF ve Birleşmiş Milletlerin Savunma Harcamaları Tanımları.....	17
Tablo-2: Serbest Piyasa ve Savunma Sanayi Piyasasının Özellikleri.....	38
Tablo-3: 2014-2018 Yılları Arasında Küresel Silah İthalat ve İhracatı Yapan 10 Ülke ve Küresel Pay Yüzdeleri.....	51
Tablo-4: 2014-2018 Yılları Arasında Bölgesel Bazda Gerçekleşen Silah Transferi	54
Tablo-5: 2012–2018 Yılları Arası NATO Üyesi Ülkelerin Askeri Harcamaları.....	56
Tablo-6: Türkiye’nin Sınır Komşusu Ülkelerin 2000-2018 Yılları Arasındaki Savunma Harcamaları	59
Tablo-7: Türkiye’nin Savunma Harcamaları (1980-2018).....	69
Tablo-8: Millî Savunma Bakanlığı’nın 2010-2018 Dönemine Ait Ödenek-Harcama Bilgileri.....	74
Tablo-9: Millî Savunma Bakanlığı’nın 2015-2018 Dönemine Ait Harcama Bilgileri.....	75
Tablo-10: Millî Savunma Bakanlığı’nın 2018-2020 Dönemine Ait Harcama Bilgileri.....	78
Tablo-11: Jandarma Genel Komutanlığı’nın 2016-2019 Dönemine Ait Harcama Bilgileri.....	80
Tablo-12: Sahil Güvenlik Komutanlığı’nın 2016-2019 Dönemine Ait Harcama Bilgileri.....	82
Tablo-13: Savunma Sanayi Başkanlığı 2017-2020 Dönemine Ait Harcama Bilgileri.....	86
Tablo-14: Türk Savunma Sanayisinin 2018 ve 2019 Yılı Verileri (\$).....	94
Tablo-15: Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Literatür Özeti.....	105

Tablo-16: Çalışma Kapsamına Alınan NATO Ülkeleri Sıralı İsim Listesi.....	110
Tablo-17: Modelde Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler.....	116
Tablo-18: Gelişmekte Olan Ülkelerin Panel Veri Analiz Sonuçları.....	117
Tablo-19: Gelişmiş Ülkelerin Panel Veri Analiz Sonuçları.....	118

ŞEKİLLER

Şekil-1: 2000–2018 Yılları Arası ABD İşsizlik Verileri - Askeri Harcamaları.....	28
Şekil-2: 1988–2018 Yılları Arası Kıtaların Askeri Harcamaları.....	46
Şekil-3: 2018 Yılında En Fazla Askeri Harcama Gerçekleştiren 15 Ülke.....	48
Şekil-4: 1988–2018 Yılları Arası Bölgelerin Askeri Harcamaları.....	52
Şekil-5: Türkiye’nin 1980-2018 Yılları Arasındaki Savunma Harcamaları Eğrisi..	58
Şekil-6: Türkiye’nin 1980-2018 Yılları Arasındaki Savunma Harcamaları.....	72
Şekil-7: Türk Savunma Sanayi Sektörünün 2014-2018 Yılları Arası Performans Tablosu (\$).....	94
Şekil-8: Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri.....	101

İÇİNDEKİLER

KABUL - ONAY	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖN SÖZ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT	IV
SİMGELER VE KISALTMALAR	VI
TABLolar.....	VII
ŞEKİLLER	IX
İÇİNDEKİLER.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL TEHDİT, SAVUNMA HARCAMALARI VE SAVUNMA SANAYİ

1.1. Bölgesel Tehdit ve Bölgesel Güvenlik Kavramı	3
1.1.1. Bölge.....	3
1.1.2. Tehdit.....	4
1.1.3. Bölgesel Tehdit ve Bölgesel Çatışmalar	5
1.1.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi.....	7
1.1.5. Bölgesel Güvenliği Tehdit Eden Unsurlar	8
1.1.5.1. Terörizm.....	8
1.1.5.2. Kaçakçılık	9
1.1.5.3. Göç.....	11
1.2. Genel Olarak Savunma Harcamaları ve Özellikleri.....	12
1.2.1. Savunma Kavramı ve Savunma İhtiyacı.....	12

1.2.2. Savunma Hizmetinin Faydaları.....	14
1.2.2.1. Caydırıcılık.....	14
1.2.2.2. Koruyuculuk.....	15
1.2.3. Savunma Harcamalarının Tanımı.....	15
1.2.4. Tam Kamusal Bir Harcama Olarak Savunma Harcamaları.....	16
1.2.5. Savunma Harcamalarının Sınıflandırılması.....	17
1.2.6. Savunma Harcamalarının Belirlenmesine Etki Eden Faktörler	20
1.2.6.1. Jeopolitik Konum	20
1.2.6.2. Terör Sorunu	21
1.2.6.3. Komşu Ülkelerin Savunma Harcamalarının Etkisi	22
1.2.6.4. Siyasal Rejim ve Siyasal İstikrarsızlık.....	22
1.2.6.5. Bütçe Etkisi	23
1.2.6.6. Gayri Safı Yurt İçi Hâsıla Etkisi	24
1.2.6.7. Askeri İttifaklara Katılım Etkisi	24
1.2.7. Savunma Harcamalarında Etkinlik.....	25
1.2.7.1. Savunma Harcamalarında Etkinlik Kavramı	25
1.2.7.2. Savunma Harcamalarında Etkinliğin Faydaları	26
1.2.8. Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri	27
1.2.8.1. İstihdama Etkisi	27
1.2.8.2. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi	29
1.2.8.3. Enflasyona Etkisi.....	29
1.2.8.4. Kaynak Dağılımına Etkisi.....	30
1.2.8.5. Büyümeye Etkisi	31
1.3. Savunma Sanayi ve Savunma Sanayinin Önemi	32
1.3.1. Savunma Sanayi Kavramı.....	32
1.3.2. Savunma Sanayinin Önemi.....	33
1.3.3. Savunma Sanayinin Özellikleri.....	35
1.3.4. Önemli Savunma Sanayi Dalları.....	36
1.3.5. Savunma Sanayi Piyasasının Özellikleri	36
1.3.6. Savunma Sanayi Firmalarının Sınıflandırılması	39
1.3.6.1. Ana Yüklenici Firmalar	39
1.3.6.2. Yan Firmalar	39
1.3.6.3. Parça ve Malzeme Yapımcı Firmalar	40
1.3.7. Savunma Sanayi Firmalarının Özellikleri.....	40
1.3.7.1. Savunma Sanayi Firmalarının Varlık Nedenleri	41

1.3.7.2. Savunma Sanayi Firmalarının Yönetim Yapıları	41
1.3.7.3. Savunma Sanayi Firmalarının Büyüklükleri	42

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARI

2.1. Dünya'da Savunma Harcamalarının Genel Seyri	44
2.1.1. Küresel Çapta Gerçekleşen Savunma Harcamalarının Değerlendirilmesi	47
2.1.2. Dünya Geneline Silah Transferlerinin Seyrinin İncelenmesi	50
2.1.3. Bölgesel Bazda Savunma Harcamalarının Genel Seyri	52
2.2. NATO Ülkelerinde Gerçekleşen Savunma Harcamaları	54
2.2.1. NATO'nun Tarihçesi	55
2.2.2. NATO Ülkelerinde Gerçekleşen Savunma Harcamaları	56
2.3. Türkiye'ye Komşu Olan Ülkelerin Savunma Harcamaları	59
2.4. Türkiye'ye Etki Eden Bölgesel Tehditler Bağlamında Savunma Harcamaları	63
2.4.1. Türkiye'ye Etki Eden Bölgesel Tehditler	63
2.4.1.1. Şah Fırat Operasyonu (22 Şubat 2015)	65
2.4.1.2. Fırat Kalkanı Harekâtı (24 Ağustos 2016-29 Mart 2017)	65
2.4.1.3. Zeytin Dalı Harekâtı (22 Ocak 2018- 18 Mart 2018)	67
2.4.1.4. Barış Pınarı Harekâtı (9 Ekim 2019 - 25 Kasım 2019)	67
2.4.2. Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Analizi	68
2.5. Türkiye'de Savunma Harcamalarının Kaynakları	73
2.5.1. Savunma Harcamalarının Bütçe İçi Kaynakları	74
2.5.1.1. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi	74
2.5.1.2. Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesi	79
2.5.1.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri	81
2.5.1.4. Milli Savunma Bakanlığı'nın Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri	83
2.5.2. Savunma Harcamalarının Bütçe Dışı Kaynakları	83
2.5.2.1. Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB)	83
2.5.2.2. Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF)	87

2.5.2.3. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV)	89
2.5.2.4. Hibe ve Dış Askeri Yardımlar	90
2.6. Türk Savunma Sanayi	91
2.6.1. Türk Savunma Sanayinin Tarihsel Süreci	92
2.6.2. Türk Savunma Sanayi'nin Ekonomik Etkileri	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ NATO ÜLKELERİNDE SAVUNMA HARCAMALARI-EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı.....	98
3.2. Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkileri	99
3.2.1. Askeri Keynesyen Yaklaşımı	100
3.2.2. Neo-Klasik Yaklaşım	102
3.3. Askeri Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Analiz Eden Ampirik Çalışmalar.....	104
3.4. Yöntem	110
3.4.1. Araştırmanın Amacı ve Verilerin Elde Edilmesi	110
3.4.2. Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti	111
3.4.2.1. Panel Veri Analizi	111
3.4.2.2. Ekonometrik Yöntem.....	113
3.4.3.3. Veri Seti	115
3.5. Bulgular-Sonuçlar ve Tartışma	117
3.6. Öneriler	120
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	127

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar var olan bütün devletler incelendiğinde, birbirleriyle sürekli olarak iletişim ve etkileşim içerisinde oldukları görülmektedir. Bu etkileşim çoğu zaman silahlı bir mücadeleye dönüşmektedir. Yakın zamanda yaşanan iki dünya savaşı akabinde 1990'lı yılların sonuna kadar devam eden Soğuk Savaş, sonrasında yaşanan terör olayları ve 11 Eylül saldırısı dünya üzerindeki ülkeleri yeni bir kutuplaşmaya doğru sürüklemiştir.

Devletler için hem ülkeleri içerisinde hem de ülkeleri dışarısında güvenli ve huzurlu bir gelecek sağlayabilmesi bakımından savunma hizmeti ve savunma harcamaları konusu büyük bir önem arz etmektedir. Bütün ülkeler kendi egemenliğini ve bağımsızlığını sağlamak için her türlü tehdide karşı savunma hizmetini güçlendirmesi gerekmektedir. Bu hizmetin de sağlanabilmesi için hazinelerinden savunma harcamalarına önemli miktarlarda paylar ayırmaktadırlar. Savunma harcamaları bütün devletlerin ekonomisinde çok önemli bir yere sahiptir. Genel bütçeye bakıldığında savunma harcamalarının niceliği ve niteliği diğer harcama kalemlerini de etkilemektedir. Bununla birlikte bir ülkenin yapmış olduğu savunma harcamaları, o ülkenin diğer ülkelere kıyasla gücünü ve büyüklüğünü de gösterebilmektedir. Türkiye, sahip olduğu mevcut jeopolitik konumu, yıllardır yaşadığı terör problemi ve komşularında meydana gelen iç karışıklıklar sebebiyle çevresindeki ülkelere kıyasla savunma harcamalarına en fazla yatırım yapan ülke konumundadır.

Çalışmanın amacı; Dünya genelinde gerçekleşen savunma harcamalarını incelemek, Türkiye'nin ülke bütünlüğünü sağlamak ve ülkeyi iç ve dış tehditlerden korumak, düşmanlara karşı caydırıcı önlemler almak ve savunma maksatlı yapmış olduğu askeri harcamalarını analiz etmek ve seçilmiş NATO ülkelerinde yapılan savunma harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkisinin analizini yapmaktır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümünde, öncelikle bölgesel tehdit kavramı, bölgesel güvenliği tehdit eden unsurlar ve bölgesel güvenlik kompleksi anlatılmıştır. Sonrasında savunma harcamaları konusu ele alınmış, savunma harcamalarının tanımı, özellikleri, içeriği

ve savunma harcamalarının ekonomik etkileri konusu açıklanmıştır. Son olarak savunma sanayinin önemi ve özelliklerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde, dünya genelinde, NATO ülkelerinde ve Türkiye'ye sınır ülkelerde yapılan savunma harcamaları ile dünya genelinde gerçekleşen silah transferleri analiz edilmiştir. Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu savunma harcamaları ve kaynakları ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve son olarak da Türk Savunma Sanayi konusuna yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, ekonomik büyümenin tanımına, savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini inceleyen görüşlere, bu alanda yapılan çalışmalara yer verilmiş, Panel Veri Analizi ile 2000-2018 yılları arasında Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı seçilmiş NATO ülkelerinin yapmış oldukları savunma harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkilendirilerek savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi analiz edilmiştir.

Çalışmamız elde edilen veri ve analizler ışığında somut öneriler ve sonuç kısmı ile son bulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL TEHDİT, SAVUNMA HARCAMALARI VE SAVUNMA SANAYİ

1.1. Bölgesel Tehdit ve Bölgesel Güvenlik Kavramı

Dünya üzerindeki bütün devletler bulundukları coğrafya gereği tarihin her döneminde farklı tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu tehditler kimi zaman tehlikeli bir bölgede bulundukları için ya da tehlikeli bölgeye komşu oldukları için, kimi zaman stratejik öneme sahip bir alanda konuşlu oldukları için, kimi zamansa yer altı ve yer üstü kaynaklarının bulunduğu bir bölgede bulunduklarından kaynaklanmaktadır. Çalışmanın bu kısmında öncelikle bölgesel tehdit ve bölgesel çatışmalar konusu ele alınmış akabinde bölgesel güvenlik kompleksi ve bölgesel güvenliği tehdit eden unsurlara alt başlıkları ile yer verilmiştir.

1.1.1. Bölge

Kelime kökeni olarak Latince “regio: çevre alan” manasına gelen bölge kavramı çok kapsamlı, birçok anlamı olan ve çevresi son derece zor çizilebilen bir terimdir. Bölge kavramı fiziksel, işlevsel ya da siyasal bir temele dayanan bir birimi anlatmaktadır. Küreselleşme süreci içerisinde gerçekleşen gelişmelerle birlikte ülkelerin özellikle son zamanlarda karşı karşıya kaldıkları ekonomik ve çevresel etmenler bölgeselleşme eğilimlerini artırmaktadır (Apan, 2004: 4).

Bölge ile coğrafya kelimeleri genellikle birbirleri yerine kullanılsa da aslında bu iki kelime anlam olarak birbirinden farklıdır. Coğrafya, yeryüzünün tamamını insan ve doğal ortam arasındaki etkileşim temeline dayandırarak inceleyen bir bilim dalıdır. Ancak yeryüzünün her yerinde doğal ve beşeri özellikler farklı olduğundan yeryüzü sistematik bir şekilde bölgelere ayrılmıştır. Bu da bu iki kavramı ayıran en belirgin özelliktir (Atalık, 2002: 14). Genel olarak ifade edersek, coğrafya yeryüzünün tamamını, bölge ise yeryüzünde ayrılmış belirli bir alanı kapsamaktadır.

Günümüzde bölgenin tanımı tam anlamıyla netlik kazanmamıştır. Bu kelime birçok farklı şekilde kullanılmıştır. Bölge kavramı için hangi açıdan incelenerek ele alındığı konusu son derece önemlidir. Bununla birlikte, dönemsel problemler açısından da bölge kavramının tanımı ve içeriği değişmektedir. Coğrafi alan açısından birbirlerine benzer özellikler barındıran ve toplumsal demografik özellikleriyle bir bütün halini alan mekânsal yerleşimler bölge olarak tanımlanmaktadır. Genellikle bölge, şehirden

geniş, bir ülkenin bütününden daha küçük kara parçası olarak adlandırılmaktadır (Keleş, 2010: 295).

Bölgenin tanımı, konu edilen ortamın boyutu, kapsamı ve kavramın kullanılış maksadına göre farklılıklar göstermektedir. Bölge; bazı zamanlar şehrin birkaç mahallesini sınıflandırmak için, bazı zamanlar ülkenin birkaç şehirden oluşan çevresini değerlendirmek için, bazı zamanlar birden fazla ülkenin oluşturmuş olduğu kara parçasının tanımlanmasında ya da bir kıtanın alt birimlerinin birbirinden ayrılmasında kullanılmaktadır (Karaçay ve Erden, 2004: 79).

Bölge kavramı ekonomik açıdan ele alındığında ise; bir analiz ve planlama birimi olarak, büyüklük açısından ne ülkeler kadar büyük ne de şehirler kadar küçük bir alanı kapsamaktadır. Bu kavram, makroekonomik analizin, ülkenin genelinde daha alt seviyelere indirgenmesi aşamasında ortaya çıkmıştır. Yeryüzü analiz edilirken bir sınırlamaya gereksinim duyulmuş ve bu sınırlama ihtiyacı bölge kavramıyla karşılanmıştır. Bölge, ekonomik analiz yapılırken bir ölçek işlevi görür. Makroekonomik konuların analizleri esnasında karşılaşılan eksikliklerin giderilmesinde yararlanır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde kaynaklar kıt olduğundan, bütün ülkenin kavranabilmesi maksadıyla bölge bir birim olarak ele alınır. İhtiyaç duyulan bilgilerin toplanmasında ve toplanan verilerin analiz edilerek karşılaştırılmasında en iyi yöntem, bu ülkeyi uygun büyüklükte bölgelere ayırarak ele almaktır (Durman, 2001: 64).

1.1.2. Tehdit

Türk Dil Kurumu sözlüğü incelendiğinde tehdit kelimesi; “Birinin gözünü korkutma, gözdağı, korku vermek” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sözlüğü, 2020). Günümüzde, ülkelerin tehdit tanımları ve tehdit algıları farklılık göstermektedir. Genel olarak tehdit devletin siyasi, ekonomik ve temel güvenlik yapılarına karşı gelen her türlü hareket ve bu hareketi sergileme niyeti olarak algılanmaktadır (Küçükşahin, 2005: 18). Tehdit tek boyutlu değildir. Tehdidin, askeri tehdit, teknolojik tehdit, terör tehdidi, ekonomik tehdit gibi birçok çeşidi bulunmaktadır.

Bir milleti ayakta tutan en önemli unsurların başında o ülkenin ekonomisi gelmektedir. Her alanda güçlü olmanın temel faktörü ekonominin kendisidir. Zayıf bir ekonominin güçlü bir güvenlik yapısı oluşturması beklenemez. Ancak, güçlü

ekonomiler mevcut tehlikelerin bertaraf edilmesi için zaman içerisinde güçlü güvenlik yapılanmasına ihtiyaç duyarlar. Ekonomide çarkın döndürülebilmesi için ihtiyaç duyulan kaynakların toparlanması, üretilen ürünlerin pazarlara ulaştırılabilmesi ve ulaştırma yollarının açık bulundurulması güçlü bir güvenlik yapılanması ile mümkündür. Günümüzde bir ülke için ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği konusu çoğu zaman askeri güvenlikten daha önemli hale gelmiştir. Bu nedenle millî güvenliğimize ilişkin yapılan tehdit değerlendirmesine ekonomi unsurunu öncelikli olarak dâhil etmemiz gerekmektedir (Küçükşahin, 2005: 19). Günümüzde tehdit kelimesi uluslararası alanda artık çok fazla kullanılmamaktadır. Bu kelime yerine risk kelimesi kullanılmaktadır. Bunun nedeni risk kelimesinin çok boyutlu olmasıdır.

Risk olarak kabul edilen hususlar anayasal sorumluluğu bulunan birimler tarafından yönetilebilmektedir. Tehdit kavramı ise kontrol altına alınarak yönetilememekte, sadece ilgili birimler tarafından tehdit görülen hususlara karşı önlemler alınmaktadır. Ülkelerin zaman içerisinde tehdit olarak değerlendirdikleri bazı konuları bugün kontrol altına almaya çalışmışları sonucunda tehdit kavramı yerini zamanla risk kavramına bırakmıştır.

1.1.3. Bölgesel Tehdit ve Bölgesel Çatışmalar

Devlet bütünlüğünün korunmasını esas kabul eden ulusal güvenlik, vatandaşları ve toplumu ön plana çıkardığından insan güvenliğine dönüşmüştür. Temel gayenin insan güvenliği olması, güvenlik teriminin sadece askeri güvenlik olarak algılanmasının önüne geçecek şekilde genişlemesini sağlamıştır. Güvenlik ve savunma konusunu ele alınırken, askeri olmayan faktörlerin de kapsamlı bir şekilde göz önünde bulundurulması gerekliliği bütün dünya ülkelerince kabul görmektedir (Çıkınlar, 2006: 27).

Türkiye'nin de üye ülke olarak içerisinde bulunduğu NATO, terörizmi, kitle imha silahlarının yayılmasını, bölgesel krizleri ve uyuşturucu trafiğini batı ülkelerine karşı bir tehdit olarak kabul etmektedir. Dünya üzerinde her coğrafyada sınır ve sınır ötesi operasyon yapabilme imkân ve kabiliyeti sayesinde NATO bu tehditlerin ortadan kaldırılmasına katkı sağlamaktadır (Çıkınlar, 2006: 28).

Günümüz dünyasında büyük devletler arasında, telafisi olmayan büyük zayıyata ve tahribata sebep olabilecek harp ihtimallerinin ortadan kalktığını söylemek mümkün

olsa da özellikle etnik kökenli ve bölgesel savaşlar halen devam etmektedir. Bunlardan en önemlisi ise, öldürücü terörist örgütlerin ya da terör gruplarının herhangi bir zaman diliminde, dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkarak saldırıda bulunma imkân ve kabiliyetine sahip olmalarıdır (Çıkmalar, 2006: 28). Son zamanlarda özellikle Ortadoğu’da bu tür terör grupları ortaya çıkmış ve telafisi güç olan zararlar vermekten çekinmemişlerdir. Bu terör gruplarının ortak özelliği saldırı konusunda tek bir ülkeyle sınırlı kalmayıp dünyanın her bölgesinde terör eylemleri gerçekleştirmeleridir.

Uluslararası Kriz Grubunun 2019 yılında yayınlamış olduğu raporda dünya üzerinde devam eden çatışmaların analizi yapılmıştır. Bu raporda ilk olarak dört yıldır çatışmaların devam ettiği Yemen’e yer verilmiş, devam eden iç savaşın tetiklediği insani krizin ilerleyen yıllarda daha kötüye gidebileceği uyarısı yapılmış ve acilen kalıcı ateşkesin sağlanarak hayata geçirilmesi gerekliliğine yer verilmiştir. Yemen’de insani kriz devam ederken, Afganistan’da da halen kanlı çatışmaların sürdüğü, 2018 yılında yaklaşık 40 bin kişinin çatışmalar sırasında hayatını kaybettiği ve acilen barış sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Raporda Rusya ve İran’ın desteğini alan Suriye Hükümetinin, IŞİD ile sürdürdükleri savaşın sonuna geldiği, ülke içerisinde birden fazla terör grubunun var olduğu ve bu gruplar ile süren çatışmaların ülke halkını olumsuz etkilediğine yer verilmiştir. Bu çatışmaların sadece kendi ülkelerini etkilemediği, sınır ülkelerini de olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Nijerya’da Boko Haram terör örgütünün tehditlerinin devam ettiği ve bölgede çatışmalara sebebiyet verdiği, Güney Sudan bölgesinde 5 yıldır devam eden iç çatışmalar nedeniyle şu ana kadar 400 bin kişinin yaşamını kaybettiği, yakın bir süre içerisinde çatışmaların bitmesinin beklenmediğine yer verilmiştir. Raporda Ukrayna ve Venezuela da yer almaktadır. Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan krize ve 2014 yılında Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesine yer veren raporda iki devlet arasındaki gerginliklerin ilerleyen yıllarda da devam etmesinin beklendiği, zengin petrol yataklarına sahip olan Venezuela’daki siyasi istikrarsızlığın da devam etmesinin ciddi bir bölgesel kriz yaratabileceği uyarısı yapılmıştır (Uluslararası Kriz Grubu Raporu, 2019). Bu rapordan da anlaşılacağı üzere ülkeler arası çatışmaların yerini artık bölgesel çatışmalar almıştır. Bu çatışmalar zaman içerisinde bulundukları bölgeyi tehdit ederek var olan güven ortamını tehlikeye düşürmüş ve telafisi güç problemler ortaya çıkarmıştır.

1.1.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Kopenhag Okulu tarafından uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırılmıştır. Bu Teori 1990 yılından itibaren Kopenhag Okulunun çalışmaları içerisinde yerini almıştır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi güvenliğin bölgesel dinamiklerini tekrardan ön plana çıkartmayı hedeflemektedir. Teoriye göre, bir bölgede bulunan aktörler arasında daha otonom/özerk güvenlik dinamikleri olabilecektir (Huysmans, 2007: 58). Huysmans, güvenlik kompleksini coğrafi olarak ele almış ve bu teoriyi güvenlik uygulamalarının daha bağımlı olduğu bölgesel güvenlik sistemi şeklinde tanımlamıştır (Huysmans, 2007: 60).

Barry Buzan'a göre, dünya üzerindeki bütün devletler güvenliğin sağlanması açısından birbirlerine bağımlıdır. Ancak tehdit ve birbirine duyulan güvensizlik durumu yakınlıkla ilgili olduğundan, birbirine yakın olan devletlerin bağımlılığı ile, uzak olan devletlerin bağımlılıkları aynı olamaz. Bu sebeple, coğrafi ayrımlar güvenlik bağımlılığının yoğunlaştığı bölgesel kompleksleri ortaya çıkartmıştır (Buzan and Waever 2003: 46). Güvenlik kompleksi kavramı her ne kadar 1990'lı yılların başında Kopenhag Okulu'nun çalışmalarında yer alsa da, 1995 yılında bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde değişiklikler olmuştur (Buzan vd., 1998: 198). Buzan ve Waever'ın, 2003 yılında yayımladıkları *Regions and Powers: the Structure of International Security* isimli kitabında bu teori ayrıntılı bir şekilde işlemişlerdir. Yazarlar bu eserinde dünyayı farklı güvenlik kompleksi bölgelerine ayırmış ve tüm bölgelerdeki farklı güvenlik dinamiklerini ayrı ayrı analiz etmişlerdir (Buzan ve Waever, 2003: 48).

Güvenlik kompleks düzeyi bölgede mevcut devletlerin güçleri ile orantılı olarak değişiklik gösterebilir. Bu kapsamda güvenlik kompleksi, yüksek güvenlik kompleksi ve alçak güvenlik kompleksi olarak ikiye ayrılmaktadır. Yüksek güvenlik kompleksi, süper güç kabul edilen ülkeyle diğer ülkelerin oluşturduğu yapıdır. Soğuk Savaş yıllarında Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde NATO'nun kurulması buna örnek olarak verilebilir. Alçak güvenlik kompleksi ise daha küçük ülkelerin birleşmesiyle oluşan yapıdır (Buzan ve Waever, 2003: 10).

Sonuç olarak bölgesel güvenlik; belirli bir bölgede bulunan devletlerin ortaklaşa uyguladıkları güveniktir. Güvenlik kompleksi ise üye olan devletlerin güvenlik

sorunlarının çözümü açısından önem taşımaktadır. Çünkü belirli bir coğrafyada bulunan devletler güvenlik kompleksi oluşturulduğu zaman aralarındaki ortak problemleri ortaya koyar, diyalog alanları oluşturur ve güvenliklerini tehdit eden unsurlara karşı ortak çözümler üretmeye çalışırlar. Bu şekilde bir güvenlik kompleksi kurulması durumunda üye devletlerin güvenlik çıkarları ve karşılıklı bağımlılık ilişkileri sağlam bir zemine oturmuş olur. Bölgesel güvenliği tehdit eden unsurlara karşı kurulan güvenlik kompleksi barış ve istikrarı sağlanmak için son derece önem taşır (Yuldasheva, 2016: 13).

1.1.5. Bölgesel Güvenliği Tehdit Eden Unsurlar

Bölgesel güvenliği tehdit eden birçok unsur bulunmaktadır. Ülkeler özellikle bulundukları bölgede güvenli bir hayat sürdürebilmek amacıyla çeşitli önlemler geliştirerek huzuru tesis etmeye çalışmışlardır. Kimi zaman sınır hattı boyunca duvarlar örmüş, kimi zaman askeri personeliyle sınır hattı güvenliğini tesis etmiş, kimi zaman ise teknolojik imkânları kullanarak bu bölgede hareket dahi olmasına müsaade etmeden oluşan tehdit unsurlarına müdahale etmişlerdir. Bu kısımda bölgesel güvenliği tehdit eden terörizm, kaçakçılık ve uyuşturucu ticareti ile birlikte göç unsuru ele alınacaktır.

1.1.5.1. Terörizm

Terör ve terörizm kelimeleri anlam olarak birbirlerinden farklıdır. Terör kelime olarak korku ve dehşeti belirtir, terörizm ise bu kavrama süreklilik ve siyasal anlam yüklemektedir. Terörizm, diplomasi ve savaş yolu ile kazanılamayan sonuçları elde etmek, itaat ettirmek, korkutmak için bir felsefe ile ideolojiye dayanılarak siyasi maksatlarla, terör ile şiddetin hesaplı ve sistemli olarak kullanılması şeklinde ifade edilebilir (Caşın, 2008: 34).

Dini, politik veya ideolojik amaçlara ulaşmak için bölgede tehdit, gözdağı, korku telkin etmek suretiyle sivillere, resmi ve genel idarelere karşı her türlü şiddet eylemini ifade eden terörizm, çağımızın en önemli problemleri arasında yer almaktadır. Şiddet eylemi içeren terörizm, politik ve sosyal alanlarda etkili olmasının yanı sıra ekonomik alanda da önemli maliyetlere sebebiyet vermesi açısından olumsuz etkilere sahiptir (Uysal vd., 2009: 2605).

Terör hem sosyal hayatın dengesini hem de ülkenin ekonomik dengesini son derece olumsuz etkilemektedir. Terörün net olarak sonuçlarının neler olduğunu tespit etmek

oldukça güçtür. Son yıllarda hızla artan terör olayları ülkedeki vatandaşların yaşantılarını ve devletlerin politikalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle 2001 yılından sonra artan terör eylemleri bütün dünya devletlerinin bütçelerine fazladan bir yük olmuştur.

Terör saldırılarının amaçlarından bir tanesi de ülke ekonomisini sekteye uğratarak mevcut hükümeti duyulan güveni sarsmak ve ülkede ekonomik sıkıntılardan kaynaklı iç karışıklık çıkartmaktır. Ayrıca ülke ekonomisinin hedef alınmasının sebebi olumlu ekonomik gelişmelerin devletin dolayısıyla hükümetlerin başarısının en önemli göstergesi olmasıdır. Ekonominin sorunsuz işlemesi, devletin varlığının sürdürülebilmesi için tek başına genellikle yeterli olmaktadır. Dolayısıyla ülke idarecileri mevcut varlıklarının devam etmesinin ön koşulu olarak ekonominin sorunsuz ilerlemesi gerektiğini çok iyi bilmekte ve bu konuya çok fazla önem vermektedirler (Açıkalın, 2010: 1).

Sonuç olarak terör olayları bir ülkede sosyal hayatı, yatırım yapılacak alanları ve yatırım harcamalarını, ekonomide büyümeyi, kamu harcamalarının dağılımını, turizm sektöründeki büyümeyi direkt olarak etkilemektedir. Bu olumsuz etkileri sebebiyle terör, bölgesel güvenliği tehdit eden en önemli unsur olarak yerini almaktadır. Dünyanın birçok yerinde terör ve terörizmin ekonomiye olumsuz etkisi görülmektedir. Özellikle Ortadoğu ve Afrika kıtasında bulunan ülkeler bu nedenle ekonomik olarak geri kalmıştır. Terör eylemleri diğer sayılan alanları da olumsuz yönde etkilemiş ve ülkelerin geri kalmasına neden olmuştur.

1.1.5.2. Kaçakçılık

Oldukça eski bir geçmişi olan kaçakçılık, bir devletin yasalarına karşı gelinerek yapılan ticaret ve sonrasında kaçakçılar tarafından yapılan işin, gizli ve hissettirilmeden yapılması anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sözlüğü, 2020). Kaçakçılık kısaca ülkeye girişi yasak olan malzemelerin ülkeye sokulması ve ülkeden çıkarılması, bu işten kanuna uygun olmayan bir şekilde kazanç elde edilmesi şeklinde tanımlanabilir. Kaçakçılıkla Mücadele Kanununda herhangi bir eşyayı belirlenen gümrük kapılarından geçirmeksizin ülkeye sokmak veya buna teşebbüs etmek, serbest dolaşımda bulunmayan eşyayı kanunlara aykırı olarak gümrük bölgesinde bırakmak, kanunlara veya taraf olunan uluslararası antlaşma ya da sözleşmelere göre ihracı veya ithali yasak edilen herhangi bir eşyayı almak,

satmak, saklamak, satışa arz etmek ya da alıp satmaya aracılık etmek, ihraç ya da ithal etmek veya bunlara teşebbüs etmek, ithali yasak eşyayı bulundurmak, gerçeğe aykırı belgeyle gümrük idaresini yanıltarak vergilerini ödememek veya eksik ödemek, vergileri ödenmeksizin ödenmiş veya işlemleri yapılmış gibi göstermek, vergiye tâbi olduğu halde muafiyete tâbiymiş gibi göstermek kaçakçılık kapsamına giren hususlardır (Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu, 2003). Kaçakçılık faaliyetinin birçok çeşidi bulunmaktadır. Bunlar; akaryakıt kaçakçılığı, alkollü içki kaçakçılığı, tütün mamulleri kaçakçılığı, alkollü içki sahteciliği, eşya (emtia) kaçakçılığı, elektronik emtia kaçakçılığı, gıda ürünleri kaçakçılığı, oto ve oto yedek parça kaçakçılığı, ilaç ve tıbbi cihaz kaçakçılığı, kıymetli taş ve maden kaçakçılığı, canlı hayvan ve et kaçakçılığı, ihracat kaçakçılığı (hayali ihracat), kültür ve tabiat varlıkları kaçakçılığı ve tehlikeli madde kaçakçılığıdır (Sakar, 2019: 1369).

Kaçakçılık faaliyeti yürütülen bölgelerdeki mevcut sosyo-ekonomik ortam ve bu bölgelerin ülke sınırlarına bakan yörelerindeki fiziki şartların varlığı kaçakçılığı tetiklemektedir. Kaçakçılık faaliyeti yasal olmayan ve kayıt altına alınamayan bir faaliyet olmasından dolayı büyük miktarlarda vergi kaybına neden olmaktadır. Kaçakçılık yolu ile piyasaya sunulan canlı ya da cansız varlıkların insan sağlığını, toplum huzurunu ve güvenliğini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Sakar, 2019: 1369).

Kaçakçılık aynı zamanda ülkenin iç ve dış güvenliğinin tesisi konusunda güvenlik ve savunma harcamalarında artışa neden olmaktadır. Ülke ekonomisi, ülkeye giren kaçak ürünler yüzünden her yıl milyarlarca dolar kaybetmektedir. Yasal olmayan bu yol ile ülkeye giren ürünler ülke ekonomisinde vergi, istihdam ve gelir kaybına neden olmakta, bölge halkının güvenliğini tehdit etmektedir. Ayrıca insan sağlığını tehlikeye atan ve terör örgütlerine finansman sağlayan bağımlılık yapıcı maddelerin illegal yollarla ülkeye sokulması toplumu olumsuz yönde etkilemekte ve terör örgütlerine maddi kaynak sağlamaktadır. Kaçak yol ile ülkeye giren insan ve malzemelerin ülke bütünlüğünü bozacak şekilde terör saldırılarında kullanılması sınır güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Kaçakçılık bu olumsuz yönleri ile bölgesel huzuru kaçırmakta ve ülkelerin gelişmesi konusunda algıladıkları tehditlerin başında yer almaktadır.

1.1.5.3. Göç

Türk Dil Kurumu'na göre göç, “nakil”, “evden eve taşınma” ve “göç sırasında taşınan eşyaların tamamı” anlamına gelmektedir. Sosyal, siyasi, ekonomik, toplumsal sebepler ile bireyin veya bir topluluğun bulunduğu ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına gitme işine, taşınmasına, hicret etmesine göç denilmektedir (Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sözlüğü, 2020).

Göç, ekonomik, dini, eğitim, iç karışıklık, savaş, sosyal, siyasi vb. etkilere dolayı insanların hayatlarının geri kalanını veya bir kısmını geçirebilmek için bulunduğu yerden, bir başka alana gitme suretiyle yaptıkları coğrafi olarak yer değiştirmedir. Bir başka ifadeyle göç, coğrafi alan değiştirme sürecinin sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik etkileriyle toplumun yapısını değiştiren nüfus hareketidir (Özer, 2006: 11).

Göç hareketleri ülkenin geleceği ve büyümesi için oldukça önemlidir. Ülkeler göç hareketlerinden dolayı devamlı değişim ve gelişim içerisinde. Göç eden bireyler ya da topluluklar, göç ettikleri ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel, kentleşme gibi birçok cazibesinden dolayı bu durumu bir kurtuluş olarak görmektedir. Bu da ülkelerin göçü yönetmesi ihtiyacını doğurmuştur. Göçün yönetilmesi hususunda ülkeler politikalar üretmiş, yasal ve kurumsal düzenlemeler yapmışlardır. Yapılan düzenlemeler ile göçün sosyal yaşam, kültürel boyut, istihdam, ekonomi ve yerleşim alanı üzerindeki etkisinin en aza indirilmesi amaçlanmaktadır (Demirhan ve Aslan, 2015: 24). Göç hareketi özellikle günümüzde artarak devam eden bir faaliyettir. Bu hareket ülkenin tamamına etki edeceğinden, ülkeler göçün yönetimini beşeri ve sosyal alanlar, ekonomik durum ve siyasal yapılar bakımından ayrı ayrı ele almıştır.

Özellikle göç alan ülkelerin göçün olumlu ve olumsuz bütün etkilerini göz önünde bulundurarak süreci en iyi şekilde yönetmeleri gerekmektedir. Bu ülkeler iç politikaları belirleyerek göçmenlere kota sınırı koymalı, kalkınma ve büyümenin devamlılığı için ilave tedbirler almalı, beyin göçünün ya da vasıflı işçi göçünün kendi ülkesini tercih etmesi sağlamalıdır. Bununla birlikte göç eden bireylerin topluma entegre edilme konusu iyi yönetilmeli, bu durumun ülke lehine dönüştürülmesi üzerinde çalışılmalıdır. Gelişmiş ülkelerin ilgi odağı olarak göç almasının çeşitli ekonomik sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler (Aydın, 2016: 18-21);

- Milli gelirlerinin yüksek olması,
- Kişi başına düşen gelirin yüksek olması,

- Yeni iş imkânı yaratabilecek artırıcı büyüme politikalarının uygulanması,
- Üst düzey teknolojiye sahip olunması,
- Suç oranlarının düşük olması,
- Satın alma gücünün yüksek olması,
- Ülkede kullanılan para biriminin değerini koruması hatta değerini artırması,
- Enflasyonun düşük seviyede olması,
- İş imkânlarının çeşitlilik arz etmesi,
- Eğitim, sağlık gibi sosyal haklarının ve refah seviyesinin yüksek olmasıdır.

Göç alan ülkelerin kontrol ve denetim mekanizmalarının eksik çalışması veya çalışmaması durumu onları ekonomik, sosyal ve kültürel olarak değişime sürüklemektedir. Kontrol altına alınamayan göç, işsizliğin artmasına, refah seviyesinin azalmasına, çarpık kentleşmeye, kayıt dışı istihdamın artmasına, demografik yapıda değişime ve ülke içerisinde huzursuzluğun artmasına neden olmaktadır. Suriye’de meydana gelen iç savaş sonrasında birçok insan evinden ve yurtlarından göç etmek durumunda kalmıştır. Daha güzel bir yaşama sahip olmak için göç eden insanlara Türkiye haricinde neredeyse hiçbir ülke kapılarını açmamıştır. Diğer ülkeler göçün ülkelerinde olumsuz etki yaratabileceği düşüncesi ile çeşitli önlemler alarak insanları kaderlerine terk etmişlerdir.

1.2. Genel Olarak Savunma Harcamaları ve Özellikleri

Her devletin kendi ihtiyaçlarını karşılamak, beklentilere cevap vermek ve ülke üzerindeki her bireye hizmet verebilmek maksadıyla yaptığı birçok harcama bulunmaktadır. Bu kısımda tam kamusal bir mal olarak adlandırılan savunma harcamasına ve savunma harcamalarının özelliklerine yer verilmiştir.

1.2.1. Savunma Kavramı ve Savunma İhtiyacı

Devlet belirli bir amaç için bir araya gelmiş insan topluluğu unsurunun, bu topluluğun hayatlarını idame ettirebilecekleri ülke unsurunun ve ülke üzerindeki bu topluluğun varlığının en temel göstergesi olan egemenlik unsurunun bir araya gelmesi ile oluşmaktadır (Gözübüyük, 1991: 14). Bağımsız bir ülkenin kurulması için bu üç unsurun bir araya gelmesi gerekmektedir. Unsurdan birinin veya bir kaçının aynı anda olmaması devletin oluşumunu olumsuz etkilemektedir. Yalnızca insan topluluğu unsurunun olması diğer unsurların olmaması durumunda devletin

meydana gelmesi mümkün değildir. Egemenlik ve bağımsızlık unsurlarının olmaması diğer unsurların olması durumunda da devletin meydana gelebilmesi mümkün değildir. Bu sebeplerden dolayı bütün unsurlar aynı derecede öneme sahiptir (Gözler, 2007: 5).

Başlıca unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkan egemenlik kavramı kendi içerisinde iç ve dış egemenlik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç egemenlik, bir devletin kendi ülkesi üzerinde yaşayan bütün sosyal ve siyasal gruplara yukarıdan direktif ve emir verme üstünlüğünü ifade eder. Dış egemenlik ise devletin diğer devletlere doğrudan ya da dolaylı bağımlı olmadığını ve diğer devletler ile hukuken eşit pozisyonda olmasını, bir devletin diğer devlete emirler verememesini, ona hükmedememesini ve onun iç egemenlikten doğan haklarına karışamamasını ifade eder (Giritli ve Sarmaşık, 1998: 27). Genel olarak bakıldığında iç ve dış egemenlik denildiğinde akla savunma kavramı gelmektedir.

Savunma kavramı genel olarak, bir ülkenin bağımsızlığının ve bölünmez bütünlüğünün diğer devletlerin veya devlet dışında kalan unsurların saldırılarından ve eylemlerinden korunması durumunu anlatmaktadır (Bulutoğlu, 2008: 12). Bu kavram nihai tüketici ya da üretici bir hizmet olarak değerlendirilemez. Savunma, dışarıdan gelebilecek tehlike veya saldırılardan ülkenin bütün varlığını korumak amacıyla üretimi yapılan ve talepleri ekonomik gelişmeler doğrultusunda devamlı artan tamamlayıcı ya da ara tüketici hizmetleri arasında bulunan bir hizmettir. Savunma hizmeti gibi hizmetlerin olmadığı durumlarda ekonomik faaliyetlerin gerçekleşme durumu zorlaşmaktadır (Giray, 2004: 183). Savunma hizmetinin vazgeçilemez bir hizmet olduğu görüşü, Adam Smith'in "Savunma zenginlikten önemlidir" sözü ile desteklenmektedir (Seyidoğlu, 1993: 327). Her devlet kendi ülkesinin güvenliğini oluşturmak, oluşan güvenliği muhafaza etmek ve ülke üzerindeki yaşayan her vatandaşının güvenli bir ortamda yaşam sürdürdüklerini hissettirebilmek amacıyla güvenlik ve savunmaya yönelik ciddi yatırımlar yapmaktadırlar. Güçlü bir savunma sisteminin sağladığı caydırıcılık faktörü her devletin göz önünde bulundurduğu bir durumdur. Hiç beklenmedik bir anda gelişebilecek bir saldırı ya da saldırı tehdidine karşı ülkenin bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak için bu caydırıcılık gücünün yüksek olması gerekmektedir.

1.2.2. Savunma Hizmetinin Faydaları

Savunma hizmeti sonucunda bu alanda gerçekleşen savunma harcamalarının çıktılarının ölçülebilmesi oldukça güçtür. Bu problem genel olarak ihmal edilmiştir. Bunun yerine güvenlik, koruma ve caydırıcılık gibi genel kavramlar sunulmuştur (Aksoy, 1998: 58). Savunma hizmetinin sağlamış olduğu yararlar genel olarak iki yönlüdür. Birincisi; ülkenin egemenliğine ve bütünlüğüne karşı saldırma niyetinde olanların, bu niyetlerinden vazgeçirme yani caydırıcılık yönü, ikincisi ise saldırının gerçekleşmesinden sonra bu saldırıyı bertaraf etme yani koruyuculuk yönüdür. Bu iki yönün sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için barış zamanında silah, silah yedek parçaları ve her türlü muhteviyatı, araç, gereç ve her türlü son teknolojiye uygun teçhizatın alınması maksadıyla birtakım harcamaların yapılması gerekmektedir. Herhangi bir savaş olması durumunda savaşın türünü ve yoğunluğunu diğer faktörlerin yanı sıra sulh zamanında yapılması gereken harcamaların büyüklüğü de belirleyecektir (Aslan, 1998: 249).

Bununla birlikte, yasalara, anayasal düzene, egemenliğine sağladığı katkı, bayındırlık ve doğal afetler karşısında vatandaşa yardım ve eğitime sağlamış olduğu katkı da savunma hizmetinin sağlamış olduğu faydalar arasında gösterilebilmektedir.

1.2.2.1. Caydırıcılık

Savunma hizmetinin faydalarından caydırıcılık, ülkeye karşı yapılması muhtemel saldırıları önceden yapılan hazırlıklar neticesinde henüz tehdit oluşmadan ortadan kaldırmak şeklinde tanımlanabilir. Savunmanın caydırıcılık özelliği fiziki anlamda savunmanın yapılması değil ileri düzeyde savunma gücünün oluşturulmasının diğer devletler tarafından öğrenilmesine, oluşan bu savunma gücünün saldırıyı muhtemel gerçekleştirecekler tarafından bilinmesi ve kabul edilmesine bağlıdır. Ülkenin ileri düzey bir askeri güç üstünlüğünün olmaması durumunda dahi saldırması muhtemel unsurlar, saldırdıkları zaman çok fazla zarara uğrayacaklarına inandıkları takdirde saldırmaktan vazgeçecek ve böylece savunmanın caydırıcı işlevi gerçekleşecektir (Çağrı, 2006: 16).

Barış zamanında ileride karşılaşılabilecek her türlü tehlike ve risklerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu durumlara karşı bir plan dâhilinde ihtiyaçlar belirlenmelidir. Belirlenen bu ihtiyaçlar ülke ekonomisini zora sokmayacak şekilde yüksek teknolojiyle uyumlu ve minimum maliyetle gerçekleştirilmelidir. Barış

zamanı yapılacak bu faaliyet belki ileri zamanlarda daha büyük tahribatlardan da ülkeyi korumuş olacaktır. Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK' ün bir sözü bu durumu çok net bir şekilde açıklamaktadır. “Barışta ter dökmeyen, savaşta kan döker.” Önceden alınan önlemler sayesinde olası tehditler caydırılmış ve tahribat başlamadan önlenmiş olacaktır.

1.2.2.2. Koruyuculuk

Savunmanın ikinci yönü koruyuculuk, saldırının fiilen başlaması durumunda aktif hale gelmektedir. Barış zamanında yükümlülere yaptırılan eğitim faaliyeti, temin edilen silah, araç, gereç ve yedek parçaları ile yapılan diğer hazırlıklar saldırının gerçekleşmesi durumunda savunma amacıyla kullanılır. Sulh vaktinde gerçekleştiren bu hazırlıklar savaş anında verilecek reaksiyonun en önemli belirleyicisidir. Bu durum koruyuculuk faktörünün önemini ortaya koymaktadır.

Koruyuculuk hizmetinin püskürtücü faydası, saldırının başlamasından sonra silah, araç ve gereçlerin kullanılması ile elde edilmektedir. Ülkenin savunma kapasitesini temsil eden koruma ve püskürtme yönü, caydırma hizmeti ile kıyaslandığında farklı özellikler ortaya çıkmaktadır. En büyük fark, koruyuculuk hizmetinin fiilen gelişen saldırı üzerine devreye girmesidir. Savunma hizmetinin oluşan saldırıyı durdurma, püskürtme ve bertaraf etme faydası yurt genelinde yarar sağlamaktadır. Bu hizmet bölgelerde gerçekleşen ve gerçekleşmesi muhtemel saldırılara göre farklılık göstermektedir (Bulutoğlu, 2008: 239).

1.2.3. Savunma Harcamalarının Tanımı

Dünya genelinde savunma harcamaları tanımı için ortak bir görüş bulunmamaktadır. Uluslararası kuruluşlar ve akademik camia savunma harcamaları olarak neyin kastedildiği sorusunun cevabını net olarak verememektedir. Bütün ülkeler yapılan bu harcamaları kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda tanımlamışlardır. Çünkü her ülke kendi sosyo-ekonomik, siyasi ve askeri durumuna göre savunma harcamalarının planlamasını icra etmektedirler.

Savunma harcamaları, bir ülkenin belirli bir zaman diliminde yaptığı kamu harcamalarından savunma için ayırmış olduğu pay olarak tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre savunma harcamaları, ülkenin huzur ve güvenliğinin sağlanabilmesi, sarsılmaz ve bölünmez bütünlüğüne yönelik artan tehditlerin bertaraf edilmesi,

varlığının ve egemenliğinin korunması maksadıyla milli gelirden tahsis edilen tam kamusal bir harcamadır (Karakuş, 2006: 3).

Savunma harcamaları geleneksel bir kamu hizmetidir. Bu savunma hizmeti, caydırıcılık ve koruyuculuk hizmeti bakımından değerlendirildiğinde, sulh zamanında askeri maksatla kullanılacak araç, gereç, malzeme ve personel için harcama yapılması gerekmektedir. Kamu harcamaları içerisinde bu maksatla tahsis edilen paya savunma harcamaları denmektedir (Giray, 2004: 183).

Her devletin kendi savunmasının sağlanması sosyal devlet olmasının bir zorunluluğudur. Savunma hizmetinin ülkedeki herkese eşit şekilde sağlanması gerekmektedir. Bu yönüyle savunma hizmetinin tam kamusal bir hizmet olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.4. Tam Kamusal Bir Harcama Olarak Savunma Harcamaları

Kamusal mal; bütün bireylerin hep birlikte ve eşit bir şekilde tüketmiş oldukları kamu hizmetlerdir (Şener, 1998: 50). Kendi içerisinde kamusal mal tam kamusal ve yarı kamusal mal olarak ikiye ayrılmaktadır. Yarı kamusal olarak adlandırılan mal ve hizmetler, hem devlet tarafından hem de özel sektör tarafından üretimi gerçekleştirilebilen, kısımlar haline bölünebilir, fiyatlandırılabilen maldır (Kalenderoğlu, 2010: 38). Tam kamusal olarak adlandırılan mal ve hizmetlerde ise ortaya çıkan yarar ve zarardan toplumun bütün fertlerinin eşit bir şekilde faydalandığı maldır. Dolayısı ile bu hizmet fiyatlanamadığı, toplu bir şekilde herkes tarafından ortak tüketildiği ve bu tüketimde hiçbir vatandaşın diğerine rakip olmadığı hizmettir (Altuğ, 1999: 4).

Savunma bireysel bir ihtiyaç olarak değerlendirilmekten çıkarak toplumun tamamı için zorunlu bir ihtiyaç haline gelmiştir. Savunma hizmeti ifa edildiği alanda bölünemez yararlar sağlamaktadır. İcra edilen savunma hizmetinin caydırıcı özelliğinin sağladığı yarar, ülkenin tamamında homojendir. Bu özelliğinin sonucu olarak, bedelini ödemeyenlerin de bu hizmetten yararlanabileceği ve bu hizmetten kısıtlanamayacağı anlaşılmaktadır (Bulutoğlu, 2003: 240-241). Savunma hizmeti sonucu ortaya çıkan bu harcama, bir bireye veya ülkenin bir bölümüne değil, ülke sınırları içerisinde yaşayan bütün vatandaşlara yönelik yapılan bir harcamadır. Savunma hizmeti, toplumun tamamına yönelik olduğundan vatandaşlar arasında rekabet olması da söz konusu değildir (Durgun ve Timur, 2017: 129).

Sonuç olarak savunma hizmeti, devletin sorumluluğunu yüklediği en önemli tam kamusal hizmetlerden birisidir. Tam kamusal bir mal olan savunma harcamasının başlıca özellikleri toparlanacak olunursa;

- Devlet tarafından gerçekleştirilmesi zorunludur,
- Faydaları bölünemez ve pazarlanamaz,
- Faydalarından hiç kimse mahrum bırakılamaz,
- Tüketiminde rekabet yoktur.

1.2.5. Savunma Harcamalarının Sınıflandırılması

Bütün devletler kendi bekaları ile güvenliklerini tesis etmek, bununla birlikte tesis edilen bu güvenliğin devamlılığını sağlamak amacıyla savunma harcamalarına başvurmaktadır. Bu harcamalar ülkelerin belirlemiş oldukları risk ve tehditlere göre değişkenlik göstermektedir. Bu durumda her ülke kendi ihtiyaçlarına uygun olarak savunma harcamalarının tanımını yapmakta bu da savunma harcamalarının sınıflandırması konusunda sorunlara neden olmaktadır.

Bazı ülkelerde savunma harcamasının sınıflandırılması konusunda harcama kalemleri içerisinde görülen silahlı güçler, diğer bir ülkede başka kurumları yansıtabilmektedir. Fransa'da sivil nüfus üzerinde polislik hizmetlerini ifa eden ve kamu güvenliğini sağlayan askerî bir kolluk teşkilatı olan Fransa Jandarma Teşkilatı bu durum için güzel bir örnektir. Kimi ülkelerde ise polis ve askerin görev paylaşımı ve görevleri arasındaki ayrımlar kesin olarak belirli değildir (Giray, 2004: 184). Bu durum savunma harcamalarının içeriği ve kapsamı konusunda problemler doğurmaktadır.

Savunma harcamalarının sınıflandırması konusunda yaşanan sıkıntılara rağmen her biri uluslararası kuruluş olan Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin yapmış oldukları tanımlamalar konuya netlik getirmiştir. Bu kuruluşlara ait savunma harcamalarının tanımında da farklılıklar görülmektedir. Bu durum Tablo-1' de detaylı biçimde gösterilmiştir.

Tablo-1: NATO, IMF ve Birleşmiş Milletler (BM)'in Savunma Harcamaları Tanımları

Olası Savunma Harcamaları Kalemleri	NATO	IMF	BM
ASKERİ GÜCE VE DESTEKÇİLERİNE YAPILAN			

HARCAMALAR			
1. Asker ve Diğer Askeri Görevli Olanlara Yapılan Ödemeler	A	A	A
2. Askeri Organizasyonlar İle Alakalı ya da Ordunun İçerisindeki Bürokrat, Teknisyen vb. Ücretleri	A	A	A
3. Tıbbi Hizmetler, Vergisel Ayrıcalıklar ve Sosyal Faydalar (Yakınlar Dâhil)	A	A	A
4. Emekli Olanlara Gerçekleştirilen Ödemeler	A	-	A
5. Askeri Okullar ve Hastaneler vb.	A	A	A
6. Silahlara Yapılan Harcamalar (İthalat Dâhil)	A	A	A
7. Altyapıya Yapılan Yatırımlar, Binalar vb.	A	A	A
8. Bakım ve Onarım Hizmeti	A	A	A
9. Diğer Mal ve Malzeme Tedariki	A	A	A
10. Askeri Olarak Yapılan Araştırma ve Geliştirme Harcamaları	A	A	A
SAVUNMA VE STRATEJİK KAPSAMLI GERÇEKLEŞTİRİLEN DİĞER HARCAMALAR			
11. Stratejik Mal ve Malzemenin Depolanması	A**	-	-
12. Silah ve Silah Üretim Bölgelerinin Korunması	A**	A	-
13. Silah Üretim Sübvansiyonları/Değişim Sübvansiyonları	A	-	-
14. Diğer Ülkelere Gerçekleştirilen Askeri Yardım vb.	A	A	A
15. Uluslararası Kuruluşlara (BM, Askeri İttifaklar vb.) Gerçekleştirilen Katkılar	A	A	-
16. Sivil Savunma	-	A	A
ÖNCEKİ ASKERİ GÜÇLERE/FAALİYETLERE YAPILAN HARCAMALAR			
17. Gaziler İçin Yapılan İyileştirmeler	-	-	-
18. Savaş Borçları Kapsamında Yapılan Ödemeler	-	-	-
DİĞER KUVVETLERE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÖDEMELER			

19. Jandarma Kuvvetleri	A***	A***	A***
20. Sınır/Sahil Güvenlik ve Koruma Muhafızları	A***	A***	A***
21. Emniyet ve Polis Güçleri	A***	-	-
DİĞER HESAPLARDAKİ HARCAMALAR			
22. İnsani Yardım ve Afetlerden Kurtarma	A	-	-
23. Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Kapsamında	A	A	-
GELECEK HARCAMALAR İÇİN YÜKÜMLÜLÜKLER			
24. Kredi Tedariki	A	A	-

Kaynak: (Brzoska, 1995, s. 48-49'dan aktaran Giray, 2004, s. 184-185).

Not:(A); Savunma harcamalarına dâhil, -: Savunma harcamalarına dâhil olmayan.

(A**); Eğer savunma organizasyonu tarafından yönetilip ve finanse ediliyorsa.

(A***); Askeri faaliyetler maksadıyla eğitilip, donatıldığı ve mevcut olduğu hükmü verildiği zaman.

NATO, IMF ve Birleşmiş Milletlerce yapılan savunma harcamalarının sınıflandırılması konusunda farklılıklar Tablo-1'de çok açık görülmektedir. Tabloya göre jandarma, sınır/sahil güvenlik ve koruma ile polis güçleri askeri operasyon maksatlı kullanıldığı zaman savunma harcamaları kapsamında ele alınmıştır. İlk anlaşılır şekilde sınıflandırmayı Birleşmiş Milletler yapmıştır. Yapılan bu sınıflandırma uluslararası karşılaştırmalarda kolaylık sağlaması maksadıyla geliştirilmiştir. NATO'nun yapmış olduğu sınıflandırma ise, organizasyonun kendi iç hedeflerine yönelik oluşmuştur. Sonrasında Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI) ve ABD Silah Kontrol ve Silahsızlanma Ajansı (USACDA) gibi uluslararası organizasyonlardan elde edilen bilgiler ve veriler değerlendirilerek kapsam genişletilmiştir (Karakuş, 2006: 4).

Savunma harcamaları tüketim harcamaları ve yatırım harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Bakım-idame giderleri ve personele yapılan ödemeler tüketim harcamalar kısmına girmektedir. Askeri mal-malzeme tedariki, askeri bina bakım-onarım hizmetleri ve AR-GE faaliyetleri ise yatırım harcamaları sınıfına girmektedir. Ülkemize bakıldığında savunma harcamalarının; sivil personel ve askeri personel ödemeleri, silah, bakım, işletme giderleri, sefer stok malzemeleri, inşaat yatırımları ve diğer yedek kaynaklar olarak beş kısma ayrıldığını görmekteyiz (Karaçay, 1995: 11). Savunma harcamalarının bütçe sistemimizde fonksiyonel dağılımı üç grupta

yapılmaktadır. Birincisi personel harcamaları, ikincisi cari harcamalar ve üçüncüsü modernizasyon kapsamında yapılan harcamalardır (Özbaran, 2004: 128).

1.2.6. Savunma Harcamalarının Belirlenmesine Etki Eden Faktörler

Askeri harcamaların hangi faktörlere bağlı olarak gerçekleştiğinin tespiti için yapılan birçok çalışma mevcuttur. Her ülkenin kendine özgü algıladıkları tehditler sonucunda yapmış oldukları savunma harcamalarına etki eden faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin savunma harcamalarını etkileme düzeyleri de farklı olacaktır. Savunma harcamalarını belirlenmesine etki eden bu unsurlar içerisinde en başta jeopolitik konum gelmektedir. Bununla birlikte; ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar, terör, komşu ülkelerin yapmış oldukları savunma harcamaları ve ülkenin algılamış olduğu tehditler de savunma harcamalarına etki eden faktörler içerisinde sıralanabilir.

1.2.6.1. Jeopolitik Konum

Jeopolitik kelime olarak, ülkeleri ve bu ülkelerin politikalarını coğrafi konumları ile birleştirilerek ifade etmesi anlamını taşımaktadır. Kısaca devletin politikası üzerine coğrafyanın etkisi demektir. Jeopolitik önem ise; iklim, tarımsal potansiyel, yeraltı ve yerüstü kaynakları, stratejik öneme haiz kara ve deniz yollarına yakınlık gibi etmenlerden oluşmaktadır (Uçar, 2003: 29-30).

Devletlerin savunma harcamalarına ayırdıkları paylar, jeopolitik konumları ve algıladıkları tehditler sebebiyle farklılık gösterebilir. Devletler, siyasi politikaları, tehdit algılamaları ve coğrafi konumları itibarıyla savunma bütçelerini düşük veya yüksek gösterebilirler (Gümüldaş, 2010: 83).

Ülkelerin jeopolitik durumları, tarihsel bağlantıları, sahip olduğu yer altı ve yer üstü kaynakları savunma harcamalarına etki etmektedir. Bu konu ile ilgili en iyi örneklerden birisi İsrail'dir. İsrail jeopolitik konumundan dolayı kamu harcamaları içerisinde savunma harcamalarına önemli paylar ayırmaktadır. Ülkede savunma sanayi, teknolojinin ve sanayi kapasitesinin gelişmesinde çok büyük katkılar sağlamaktadır. İsrail, kendi savunma sanayini geliştirirken bağımsız bir savunma sanayi kurma ve ithalata dayalı olmayan bir savunma sistemine sahip olmaya önem vermiştir (Giray, 2004: 187). Ülke, uyguladığı yerli üretim politikası ile hem sermayesini ülke içerisinde tutarak teknolojisini ilerletmiş hem de sanayi kapasitesini artırarak yeni istihdam alanları oluşturmuştur.

Jeopolitik konum itibariyle kritik bir yerde bulunmayan ülkeler için dış tehdit yok denecek kadar azdır. Bu durum savunma harcamalarının, diğer kamu harcamalarının düzeyine de etki etmektedir. Jeopolitik konumun savunma harcamaları üzerine etkisine bir diğer örnek, İsviçre-Kuveyt ikilisidir. İsviçre, coğrafi konumu itibariyle hiçbir jeostratejik öneme sahip olmayan ve stratejik kaynağı bulunmayan bir ülkedir. Bu özelliğinden dolayı İsviçre, güvenlik riski en düşük ülkeler arasındadır. Bu durum onu dünyanın finans merkezi haline getirmiştir. Kuveyt ise, bulunduğu bölge, sahip olduğu petrol yatakları ve komşularında meydana gelen siyasi istikrarsızlıklar sebebiyle güvenlik riskinin yüksek olduğu ülkelere biridir. Bu durum Kuveyt'in savunma harcamalarının, İsviçre'nin savunma harcamalarından fazla olmasına neden olmaktadır (Karanakçı, 1991: 16). Jeopolitik konumu itibariyle kritik bir öneme sahip olan Ortadoğu'da dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmının bulunması bölge ülkelerinin savunma harcamalarına ayırdıkları payların artmasına neden olmaktadır.

1.2.6.2. Terör Sorunu

Terör, yalnızca siyasi hedeflere değil aynı zamanda ekonomik veya dinsel hedeflere ulaşmak için, hukukun üstünlüğünü tanımayan ve hedeflerine ulaşma amacıyla uygulanan her türlü şiddeti meşru sayan eylemleri ifade etmektedir (Öztürk ve Çelik 2009: 87).

Terörle mücadele eden ülkeler, kamu harcamalarının önemli bir kısmını savunma harcamalarına ayırdıklarından, bu tutarlar ülkenin farklı alanları için kullanılamamaktadır. Savunma harcamalarının artmasının güvenliğe yönelik malzemelerin üretimi için talep artışı sağlayacağı ve istihdamı arttıracığı, bu durumun da ülkenin gelişimine katkı sağlayacağı fikri hâkim olsa da uzun dönemde savunma harcamalarının diğer kamu harcamaları önüne geçme olasılığı olumlu etkiyi azaltabilir (Uysal vd., 2009: 2605).

Terör sorunu hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin güvenlik problemlerinin başında yer almaktadır. Terör olayları ile mücadele etmek amacıyla son yıllarda savunma harcamalarına ayrılan paylar artış göstermektedir. New York'ta 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi'nde gerçekleştirilen terör saldırısı, Paris olayları, Ortadoğu'da terörist grupların neredeyse her gün yaptıkları terör eylemleri sonucu güvenliğin tesisi için savunma harcamalarında artışa gidilmiştir.

Soğuk savaşın sona ermesi ile azalan savunma harcamaları 2001 yılında meydana gelen terör saldırısı sonrası artışa geçmiştir. Sonuç olarak terör bütün ülkelerin kendi güvenliklerini tesis edebilmeleri önünde bir engel teşkil ettiğinden savunma harcamalarına fazladan bir yük getirmektedir.

1.2.6.3. Komşu Ülkelerin Savunma Harcamalarının Etkisi

Savunma harcamalarının belirlenmesine etki eden unsurlardan bir diğeri, sınır ülkelerin veya bölgede tehlike oluşturan ülkelerin yapmış oldukları savunma harcamalarıdır. Aynı bölgede bulunan ülkelerin savunma harcamalarını arttırması, arttıracığı beklentisi ya da bu yönde bir istihbaratın alınması diğer ülkeler için bir tehdit oluşturacağından ülkeler savunma bütçelerini arttırma yoluna giderler. Soğuk Savaş yıllarında çok yüksek olan savunma harcamalarının, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında dünya genelinde düşmesi bu duruma en güzel örnektir (Ziylan vd., 1998: 19).

Algılanan iç ve dış tehditlerin her geçen gün fazlalaşması, komşu ülkelerin savunma harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Örnek verecek olursak, 1990-1991 yılları arasında yaşanan “Körfez Krizi” sebebi ile Irak’ın tehdidi altında bulunan Kuveyt’in 1990 senesinde ortalama 2 milyar dolar civarında olan savunma harcaması 1991 senesinde 6 milyon dolar artarak 8 milyar dolar seviyesine kadar yükselmiştir (Tonguç Saka, 2007: 12).

Genellikle aynı coğrafya bulunan ve o bölge de söz sahibi olmak isteyen ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar onları silahlanmaya yöneltmektedir. Mevcut duruma Azerbaycan ve Ermenistan arasında yer yer silahlı çatışma olmasına neden olan Dağlık Karabağ sorunu örnek olarak verilebilir. Halen devam etmekte olan gerilim ve anlaşmazlık durumu hem Azerbaycan’ın hem de Ermenistan’ın savunma harcamalarını arttırmaktadır.

1.2.6.4. Siyasal Rejim ve Siyasal İstikrarsızlık

Ülkelerin mevcut siyasal rejimleri savunma harcamalarına etki eden önemli faktörlerden birisidir. Ülkesinde askeri rejimlerin söz sahibi olduğu devletler savunma harcamaları konusunda sivil yönetimlere göre daha fazla destekleyici davranmışlardır. Hatta sivil yönetimin hâkim olduğu bir ülkede, mevcut askeri gücün sivil yönetimle çok yakın ilişki içerisinde olması, savunma harcamalarına ayrılan

bütçenin ve savunma sanayi üretimi için ayrılan payın artmasına neden olmaktadır (Giray, 2004: 188).

Ülkedeki mevcut siyasal rejim ve bu rejimin ideolojisinin silahlanmaya etki ettiği tartışılmaz bir gerçektir. Soğuk Savaş zamanında silahlanmadan dolayı çok fazla olan savunma harcamalarının, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte dünya genelinde ciddi bir düşüş göstermesi bu duruma örnek olarak gösterilmektedir (Karakuş, 2006: 2).

Devletler siyasal istikrarsızlığın baş gösterdiği dönemlerde içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı ülkenin korunması maksadıyla silahlı kuvvetlerin gücüne ihtiyaç duyabilirler. Böyle zamanlarda ülkelerin savunma harcamalarında ciddi oranlarda artış eğilimi görülmektedir. Bu konuya örnek verecek olursak; bir ülkede askeri müdahale sonucunda mevcut hükümetin yerine koalisyon hükümetlerinin kurulması durumunda meydana gelen karışıklıkların ve siyasal istikrarsızlıkların giderilmesi için savunmadan sorumlu birimlerden destek alınmaktadır. Bu siyasi istikrarsızlık döneminde düzeni sağlamakla görevli birimlerin ihtiyaçlarının karşılanması savunma harcamalarında artışa sebebiyet vermektedir (Uçar, 2003: 30-31).

1.2.6.5. Bütçe Etkisi

Bütçe kelime olarak, gelecekte belirli bir zaman diliminde gerçekleşeceği öngörülen gelir ve giderlerin karşılıklı olarak tahminlerini içeren, genellikle bir takvim yılını ya da bir mali yılı içerisine alan, devletin gelir ve gider planının parasal göstergesidir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 1998).

Savunma harcamalarına ayrılan paylar bütün ülkelerde genel bütçenin önemli bir kısmına karşılık gelmektedir. Genel olarak bütçe ile savunma harcamaları doğru orantılıdır. Bütçenin gelirinin artması, savunma harcamalarına ayrılacak payların da artmasını sağlamaktadır.

Ülke ekonomisinin düşük hacimli veya borçlu olması durumunda, bütün kamu harcamalarında olduğu gibi askeri harcamalarda da kısıtlamaya gidilmektedir. Ülkelerin savunma harcamaları kıyaslandığında bütçesi düşük seviyede olanın daha az savunma harcaması yaptığı gözlenmiştir. Borcu yüksek olan ülkelerin biriken borçlarının faizi de ekonomiyi negatif yönde etkilediği için hükümet harcamaları

kısıtlamakta ve dolaylı olarak askeri harcamalar için ayrılan paylar azalmaktadır (Özmen, 2001: 14).

1.2.6.6. Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla Etkisi

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, ülkede yaşayan vatandaşların belli bir dönemde yurt içinde veya yurt dışında üretimini gerçekleştirdikleri nihai mal ve hizmetlerin parasal (maddi) değeridir (Dinler, 2002: 307). Savunma harcamalarına ayrılan payın büyüklüğünün tespit edilmesinde kullanılan ölçü, ülkenin savunma harcamalarının t GSYİH içerisindeki oranıdır. GSYİH içerisindeki orana savunma yükü denilmektedir (Sezgin, 2004: 1).

Az gelişmiş ülkelerin askeri harcamaları ile gelişmiş ülkelerin harcamaları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin askeri harcamalarını ekonomileri ile birlikte stratejik faktörleri de etkilemektedir (Özmen, 2001: 14).

Savunma harcamaları için ayrılacak olan kaynaklar GSYH ile sınırlı olduğundan, yapılacak veya yapılması planlanan savunma harcamaları GSYH'den doğrudan etkilenmektedir. Ülkenin toplam üretiminde meydana gelen azalış savunma harcamalarını azaltırken, toplam üretimde meydana gelen artışlar savunma harcamalarında bir artışa neden olmaktadır (Asutay, 2014: 9).

1.2.6.7. Askeri İttifaklara Katılım Etkisi

Ülkeler, düşman unsuru olarak gördükleri güçlerin saldırma olasılıklarını azaltabilmek amacıyla karşılıklı olarak saldırmazlık anlaşmaları yapmaktadırlar. Hatta ortak bir şekilde icra etmek üzere savunma anlaşmaları yapmakta ve savunma ittifakları içerisinde yer almaktadır. Oluşturmuş oldukları bu savunma ittifakı ülkelere caydırıcılık, savunma ve olası bir saldırı anında ortak bir şekilde tepki verme gibi faydalar sağlamaktadır. Bunun yanı sıra bu ülkeler kurdukları ittifak sayesinde, ortak tehlikenin caydırılması durumu için ortaya çıkan maliyeti de paylaşmış olacaktır. Üye durumunda olan her bir ülke kendi sahip olduğu öz kaynaklarını kullanarak ortaya çıkan karşılıklı maliyetlerden tasarruf edebilmektedir. Örnek verecek olursak; teknolojik açıdan üst düzeyde olan ve sermayesi güçlü olan ittifak üyesi ülkeler modern teknoloji kullanarak üretmiş oldukları silahları sunarken, emeğin ucuz işsizliğin fazla olduğu diğer ülkeler ise ittifakın insan gücü ihtiyacını karşılayabilir (Çam, 1985: 20).

Burada unutulmaması gereken en önemli nokta, askeri ittifaklara katılımı ile sağlanan bölgesel ya da küresel çapta savunma hizmeti üretimi için; maliyetlere eklenen strateji, lojistik, istihbarat, silah gücü veya savaş alanında savaşa iştirak edebilecek insan gücünün her ülkede farklı olduğudur. Herhangi bir kısıtlamanın olmadığı ya da herhangi bir kotanın bulunmadığı durumlarda ülkeler kendi menfaatleri doğrultusunda oluşan maliyetleri en aza indirerek katılım giderlerini azaltma yoluna gidecekler ve bu şekilde katkı sağlamayı tercih edeceklerdir. Savunma hizmetinin maliyeti ve sağladığı yarar konusu ülkeden ülkeye değişkenlik gösterebilmektedir. Aynı savunma hizmeti üretimi için her ülkeye farklı maliyetler çıkabildiği gibi bu hizmetten elde ettikleri faydalar da değişkenlik gösterebilir (Tonguç Saka, 2007: 24).

Savunma konusunda yapılan ittifak anlaşmaları üye ülkelerin her birinin savunma sanayinde daha çok elinde bulundurduğu kaynakları fazlasıyla kullanarak karşılıklı maliyetlerde tasarruf sağlamalarına neden olur. Savunma hizmetinin yükünü azaltmak amaçlı yapılan ittifaklar, savunma stratejilerine uygun olmalı, değişen şartlara göre sürekli yenilenmeli ve ülke egemenliğini daha da yüksek güvenceye alacak şekilde icra edilmelidir (Bulutoğlu, 2003: 241).

1.2.7. Savunma Harcamalarında Etkinlik

Savunma harcamalarının başarılı olabilmesi koşulu çeşitli durumların bir araya gelmesi ile mümkün olmaktadır. Öncelikle yapılan harcamanın minimum maliyet ile maksimum fayda elde edilecek şekilde organize edilmesi ve bu doğrultuda gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu durum karşımıza savunma harcamalarının etkin bir şekilde kullanılması kavramını çıkartmaktadır.

1.2.7.1. Savunma Harcamalarında Etkinlik Kavramı

Etkinlik bir tanıma göre; bir toplumun elindeki mevcut kaynakları ile en yüksek seviyede üretim düzeyine ulaşması, ortaya çıkan ürün ve hizmetlerin toplumun bütün bireylerine en adil bir şekilde dağılımının sağlanması şeklinde ifade edilmektedir (Dinler, 2002: 31). Bir başka tanımda etkinlik; savunma faaliyetlerinin icrası sırasında asker, silah, araç, gereç ve doğal kaynaklar gibi hangi maliyet unsurlarının ne ölçüde kullanılması gerekliliği, girdilerin askeri bir amaç için kullanılmayıp pazar ekonomisi için kullanılması durumunda üretilen olan mal ve hizmetin değerinin hesaplanmasıdır (Bulutoğlu, 2003: 240). Bu tanımlar ışığında kısaca etkinlik, elde bulunan mevcut girdiler ile en yüksek çıktının elde edilmesi, savunma için ayrılan

kaynağın miktarı ve bu kaynağın kullanılması sonucu oluşan savunma hizmetinden elde edilen fayda şeklinde tanımlanabilir.

Etkinlik tanımı askeri kararlarda farklı bir şekilde değerlendirilmektedir. Askeri harcamalarda etkinlik, mümkün olduğu kadar minimum askeri bütçe ile hizmet sunmak ya da ucuza kuvvet tedarik etmek değildir. Bütçe büyüklüğü ne kadar olursa olsun en üst seviyede askeri imkân ve kabiliyetlere sahip olunması demektir. Daha farklı bir şekilde ifade edilecek olursak; herhangi bir askeri imkân ve kabiliyeti azaltmadan diğerlerini arttırmanın imkânı olmaması durumunda, askeri gücün kullanması maksadıyla tahsis edilen kaynakların yerinde ve etkili kullanılmasıdır. Görüldüğü gibi, askeri güç için ayrılan bütçenin etkinliğinin belirlenmesinde ölçüt olarak kullanılan kriterler, iktisat teorisinde temel esasları belirtilen etkinlik kriterlerinden farklı değildir (Altun, 1998: 43-44).

1.2.7.2. Savunma Harcamalarında Etkinliğin Faydaları

Savunmada kaynakların etkin kullanılmasının önemini ve yöntemini ilk defa “Atom Çağında Savunma Ekonomisi” isimli kitabın yazarları Hitch ve McKean ortaya koymuştur. Uygun savunma hizmeti için gerekli olan kaynakların tespit edilmesinde şu üç sorunun cevaplanması gerekliliğini ileri sürmüşlerdir (Bulutoğlu, 2003: 238):

- Savunma hizmeti icrasına ne kadar kaynak tahsis edilmesi savunma için yeterli sayılır?
- Savunma hizmetleri icra edecek olan kaynakların ekonomiye maliyetleri ne kadardır?
- Tahsis edilen bu kaynaklar ile savunma amacını gerçekleştirecek malzemeler nasıl en etkin (en düşük maliyetle) şekilde temin edilir?

Savunma amacıyla planlanan ve ayrılacak kaynakların tespiti esnasında en uygun seviyenin yakalanması temel esastır. Böylelikle, hem gereksiz harcamalardan kaçınılmış olunacak ve hem de alınan malzemeler daha etkin bir şekilde kullanılacaktır. Burada bir husus önem arz etmektedir. Maliyeti azaltmak uğruna savunma harcamalarında meydana gelebilecek aksaklıklara dikkat edilmesi gerekmektedir.

1.2.8. Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri

Askeri harcamalar için tahsis edilen kaynaklar özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Komitesi, büyüme ve gelişmenin önündeki en önemli engelin ülke savunması için ayrılan askeri harcamalar olduğunu belirtmiştir (Çıkınlar, 2006: 124).

Askeri harcamalar için tahsis edilen kaynaklar, birçok ülkede kamu harcamalarının ve GSMH'nın çok önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu durum büyüme için son derece önemli olabilecek alternatif kullanım alanlarına ayrılacak kaynağın kısıtlanmasını yol açmaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, askeri harcamalar, ülkenin ekonomik olarak büyümesi ve gelişmesini olumlu yönde etkileyecek faaliyetlerden feragat edilerek gerçekleştirildiği söylenebilir. Savunma diğer bir açıdan ülkede bütünlüğün sağlanması, bağımsızlığının korunması ve güvenliğin tesis edilebilmesi açısından vazgeçilemez bir hizmettir (Giray, 2004: 189). Askeri harcamalarda yapılacak gereksiz tasarruf ülkeyi savunmasız bırakmakta ve diğer ülkelerin hedefi haline getirmektedir.

Bu kısımda savunma harcamalarının ve bu harcamalar sonucu oluşan savunma sanayi faaliyetlerinin ülke ekonomisine etkileri incelenecektir. Başlıca; istihdam, ödemeler dengesi, enflasyon, kaynak dağılımı ve büyüme üzerine etkileri konularına yer verilecektir.

1.2.8.1 İstihdama Etkisi

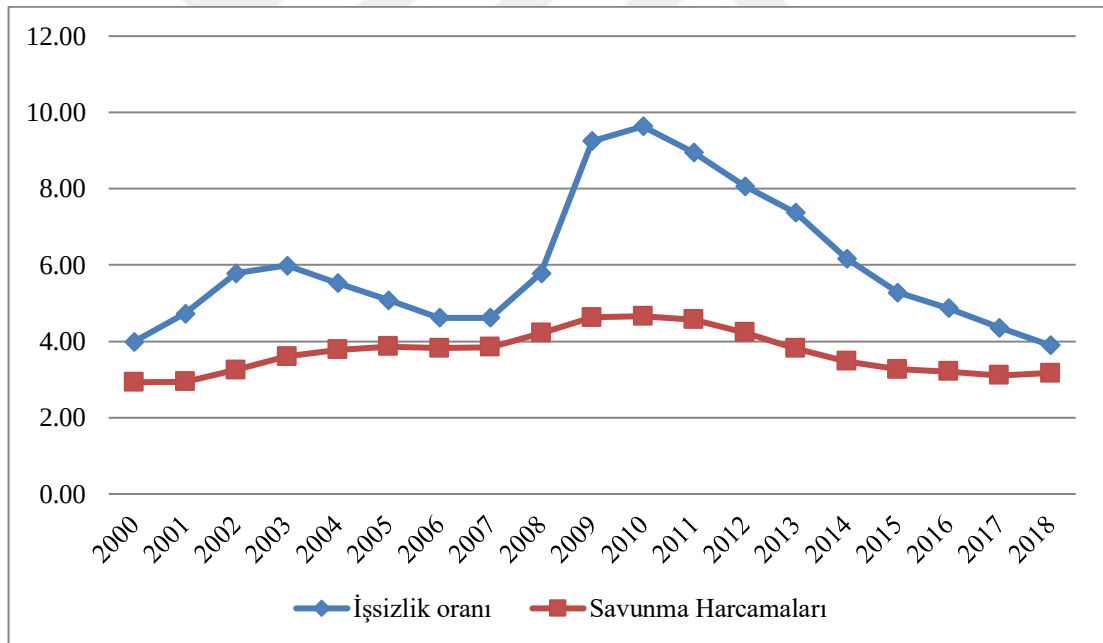
Savunma harcamaları sonucu ortaya çıkan savunma hizmetinin, istihdam üzerinde etkisinin olumlu ve olumsuz olduğuna dair iki farklı görüş bulunmaktadır. Her iki görüşü de destekleyen önemli argümanlar mevcuttur.

Savunma sanayi, sermaye yoğun bir üretim yapısına sahiptir. Bu durumun sebebi, savunma sanayinde kısmen emek yoğun üretim teknikleri kullanması, ileri teknoloji ve nitelikli işgücü kullanılması gerekliliğidir. Üretilen her malın emek ve sermaye ihtiyacı, malın yapısına göre farklılıklar göstermektedir. Doğal olarak üretilecek olan silah sistemlerinin yapısı ve türüne göre savunma sanayinin istihdam üzerine etkisinin değiştiği söylenebilir. Ayrıca bu alanda kullanılan ileri teknoloji, sektör içerisinde nitelikli işgücü istihdamına yol açmaktadır. Bazı ileri teknoloji gerektiren ve karmaşık malzemelerin üretimini emek yoğun işler olduğundan ülkedeki istihdama olumlu etkisi olacağı düşünülmektedir (Şimşek, 1989: 197-198). Savunma

harcamaları sonucu ortaya çıkan savunma hizmetinin istihdam üzerinde etkisinin olumlu olduğunu savunan bir diğer görüşe göre, savunma sanayi pazarının ülkenin kendi öz kaynaklarına dayalı ve ihracata yönelik geliştirilmesi ile yerli malzeme üretilmesinin istihdama katkı sağlayacağı görüşüdür (Karakuş, 2006: 56).

Savunma harcamaları sonucu ortaya çıkan savunma hizmetinin istihdam üzerinde etkisinin olumsuz etki yaratacağını savunan görüşe göre ise, savunma harcamalarının artması işsizlik oranının da artmasına sebep olmaktadır. ABD Çalışma Örgütü'nün yaptığı bir araştırma sonucunda, savunma harcamalarının eğitim ve sağlık alanındaki yatırımlara göre daha az istihdam imkânları oluşturduğu ortaya çıkmıştır (Çınar, 2002: 64). Şekil-1'de bu görüşü destekleyecek şekilde, dünya üzerindeki askeri harcamaların büyük bir kısmını gerçekleştiren Amerika Birleşik Devletleri'nin, 2000-2018 yılları arasında savunma harcamaları ve ülke genelindeki işsizlik oranını gösteren grafiğe yer verilmiştir.

Şekil-1: 2000–2018 Yılları Arası ABD İşsizlik Verileri - Askeri Harcamaları (%)

Kaynak: (SIPRI 2019 verileri esas alınarak hazırlanmıştır).

Şekil-1 incelendiğinde 2001 yılında gerçekleşen terör eyleminden sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin savunma harcamalarında bir artış olduğu, 2001-2010 yılları arasında bu artışın devam ettiği, işsizliğinde bu yıllar arasında arttığı, 2010 yılından sonra savunma harcamalarında azalış olduğu ve işsizlik oranının da bu azalışa uyum sağladığı görülmektedir.

1.2.8.2. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Ödemeler dengesi, bir ülkede belirli bir zaman diliminde dış ülkelere elde edilen gelir ile dış ülkelere yapılan ödemelerin kayıt edildiği bir tablodur (Dinler, 2002: 485). Bu tanıma göre bir ülkenin dış ülkelere aldığı mal ve hizmetler karşılığı yaptığı ödeme, ödemeler dengesine negatif etki etmekte, ülke dışına mal ve hizmet satılması durumunda elde edilen gelirler ise ödemeler dengesinde pozitif etki etmektedir (Ünsal, 2011: 146). Başka bir ifadeyle negatif etki; savunma harcamalarının bütçe gelirleri üzerinde baskı oluşturması sonucu devletin borçlanma ihtiyacını arttırması ve bu ihtiyacın özellikle dış kaynaklardan temin edilmesi durumunda ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkisidir. İkinci olarak pozitif etkisi ise savunma alanındaki harcamaların ihracat ağırlıklı olduğu düşüncesidir. Dış ülkelere silah ihraç edildiği, bu kapsamda gerekli olan gelirin dış kaynaklarla karşılandığı durumdur (Karagöl, 2005: 117-118).

Ödemeler dengesi bakımından savunma sanayinin kısa vadede ve uzun vadede farklı etkileri olmuştur. Bu alanda yapılması planlanan yatırımlar kısa vadede ödemeler dengesi üzerinde büyük baskı ortaya çıkarır. Uzun vadede, bu alanında yapılan yatırımların ödemeler dengesi üzerindeki etkisi genellikle olumlu olmuştur. Ayrıca silah sistemlerinin yerli ve milli firmalarca üretilmesinin uzun dönemde ihracat potansiyelini artıracığı ve ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yaratacağı düşünülmektedir (Karakuş, 2006: 61). Günümüz büyük devletleri savunma harcamalarının bütçe yükünü azaltması ve dış ticaret açıklarının kapanması amacıyla bu ürünleri diğer ülkelere ihraç etmekte ve ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Özellikle ABD, Çin, Rusya, Almanya gibi devletler izlemiş oldukları silah ticareti politikası ile bu yolu çok fazlaca tercih etmektedirler.

1.2.8.3. Enflasyona Etkisi

Savunma harcamalarının enflasyon üzerinde olumlu veya olumsuz etkisinin olup olmadığı konusu ile ilgili iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, savunma harcamaları enflasyonu yüksek ya da düşük seviyede etkimektedir. İkinci görüşe göre savunma harcamalarının enflasyona etkisi yoktur ve aralarında herhangi bir ilişki söz konusu değildir. Bu ayrımın sebebi enflasyonu belirlenmesinde etkili olan faktörler üzerinde görüş birliğinin sağlanmamış olmasıdır (Dabağır, 2005: 58).

Savunma harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisi kısa ve uzun vadede farklı sonuçlar vermektedir. Enflasyonun savunma harcamaları üzerindeki etkisi konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus, savunma amaçlı kullanılacak malzemelerin yurt dışından mı yoksa yerli üretim yoluyla mı tedarik edildiği konusudur. Gerekli olan silah, araç-gereç ve diğer malzeme ihtiyaçları yerli üretimle karşılanıyor ancak bu üretim ihracat yapacak düzeyde değil ise talep düşük kalır ve kısa dönemde enflasyon artışına neden olarak ekonomiyi olumsuz etkiler. Yerli üretim kapsamında üretilen malzemeler uzun vadede yurt dışına ihraç edildiği zaman ülkedeki toplam üretim talebi karşılanacağından, enflasyon üzerindeki baskı azalacak, sermaye ülke içerisinde kalacak ve ülkeye döviz girişi sağlanacaktır. Bu durum da uzun vadede ekonomiyi olumlu yönde etkileyecektir. İhtiyaç duyulan savunma malzemeleri ithalat yolu ile temin ediliyorsa ülkenin ödemeler dengesi her yıl açık verecek, ödemeler dengesinin vermiş olduğu bu açıkların finansmanı ise ülkedeki enflasyon üzerinde baskıya neden olacaktır (Karakuş, 2006: 61-62).

Savunma harcamalarının beklenmedik bir şekilde artması, talep fazlalığına neden olacaktır. Bunun en güzel örneği, savaş zamanında gerçekleşen büyük tutarlardaki savunma harcamalarıdır. Savaş dönemlerinde gerçekleşen talep fazlalığı enflasyonun yükselmesine neden olmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan enflasyon artışının etkileri, karaborsacılık faaliyetleriyle kendini göstermektedir (Şimşek, 1989: 199). Dünyanın en fazla savunma harcamasını gerçekleştiren ülkesi konumunda bulunan ABD'nin, 2003 yılında başlatmış olduğu Irak harekâtı sonrasında savunma harcamalarında bir artış gerçekleşmiştir. Bu durum enflasyon açısından incelendiğinde bir önceki yıla göre 2003 yılında ABD'nin enflasyon oranı % 43 artmıştır. Ürün tedariki konusunda bir sıkıntı oluşmamasına rağmen öngörülemeyen bu gibi durumlar sonucunda, savunma harcamalarında meydana gelen artışlar doğrudan enflasyonu olumsuz yönde etkilemektedir.

1.2.8.4. Kaynak Dağılımına Etkisi

Kaynak dağılımı konusu üretim yapan bütün ülkeler için problem olmuştur. Çünkü mevcut kaynaklar sınırlıdır. Bütün ülkelerin amacı, eldeki mevcut olan kıt kaynakları kullanarak en ideal üretim seviyesine ulaşmaktır. Hükümetler ülke içerisinde kaynak dağılımını dengeli bir şekilde gerçekleştiremezse ekonomik ve politik istikrarsızlıklar ortaya çıkacaktır (Birol, 2010: 84-85).

Gelişmekte olan ülkelerin savunma sanayi alanında ilerlemesinin en olumlu yanı, yeni yatırım alanlarına yönelmeleri ve değerlendirilmeyen kaynakları tekrar aktif hale getirerek yeniden kullanmaya başlamalarıdır. Atıl kaynakların kullanımı ve yeni yatırım sahalarının oluşması ile birlikte teknoloji alanında ilerlemenin sağlanması ekonomilerinin gelişmesine olumlu katkı sağlamaktadır. Bu olumlu sonuca ulaşabilmek, yatırımların ekonominin alternatif yatırım araçları içindeki öncelik sırasına uygunluğu ölçüsünde olacaktır. Aksi durumda, savunma sanayine yapılan yatırımların diğer sanayi dallarıyla bütünleşme imkânı azalacak ve mevcut kaynaklar ekonomik amaçlara uygun olarak kullanılmamış olacaktır. Ortaya çıkan bu olumsuz durum ekonomik büyümeyi hızını yavaşlatacak ve savunma sanayinin gelişimini de engellemiş olacaktır (Şimşek, 1989: 187–189).

1.2.8.5. Büyümeye Etkisi

Savunma harcamalarının büyüme üzerinde etkisi konusunda özellikle son zamanlarda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüşe göre savunma harcamalarının büyüme üzerinde etkisinin pozitif etki yarattığı, ikinci görüş ise, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif etki yarattığıdır.

Askeri harcamalar genellikle ülkelerin en fazla kaynak ayırdığı ve en çok önem verdiği kamu harcamalarının başında yer almaktadır. Savunma harcamalarında meydana gelen bir artış ülkenin bütün ekonomik dengelerinde kendini hissettirir. Büyümenin yanı sıra yatırım alanları ve istihdam konularından, hükümetlerin politik tercihlerinde sapmaya kadar pek çok önemli değişimin nedeni savunma harcamalarıdır. Savunma sanayi ve ülke ekonomisi arasındaki dengenin savunma yönünde artması yeni yatırım alanlarına yönelimi artırırken ülke içerisindeki vatandaşların yaşam standartlarına etki edeceği değerlendirilmektedir. Yani alım gücü düşen vatandaşlar yaşam kaliteleri üzerinde kısıtlamaya gidecektir. Yapılan yatırımlar yurt dışına ihraç edildiğinde ise yeni istihdam alanları oluşacak, ödemeler dengesine ve büyümeye katkı sağlayacak, refah seviyesini yükseltecektir (Şimşek, 1987: 27).

Değer ve Sen'e göre, savunma harcamalarının ekonomiye iki çeşit etkisi bulunmaktadır. Bu etkiler pozitif etki ve negatif etki olarak ikiye ayrılmaktadır. Büyüme üzerindeki pozitif etkisi; askeri harcamaların toplumun refah düzeyini

arttırması, öncelikle askeri personelin eğitimiyle başlayarak altyapının ilerlemesi, savunma sanayi alanında AR-GE'ye yönelik teknik ilerlemenin artmasıyla ve teknolojik gelişmişliğin artması ile mümkündür. Negatif etki ise; dışlama (crowding-out), bütçe kısıtı, savunmada fazladan ihtiyaç duyulan malzemeleri temin etmek maksadıyla diğer harcama kalemlerinde kısıtlamaya gidilmesi, bütçenin finansman kaynağı olan vergilerde artış, diğer kamu alanlarında yatırımın kısıtlanması, askeri alanlarda kalifiye iş gücü kullanılması sonucu ekonominin diğer kesimlerinin beşeri sermaye kaybı yaşaması ile söz konusu olacaktır (Değer ve Sen, 1995: 294-296).

Sonuç olarak bir ülkenin savunma harcamasının ekonomik büyümesine etkilerinin daha net ortaya konabilmesi için askeri, politik, teknolojik, stratejik, ekonomik, demografik ve sosyal yapılarının iyi bilinmesi konuları çok önemlidir. Askeri harcamalarda ihtiyacın belirlenmesi, belirlenen bu ihtiyaçların dışına çıkılmaması ve gereksiz harcamaların yapılmaması durumunda bu harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği değerlendirilmektedir.

1.3. Savunma Sanayi ve Savunma Sanayinin Önemi

Bu bölümde savunma sanayi kavramı, önemi, özellikleri, önemli savunma sanayi dalları ile savunma sanayi piyasası ve savunma sanayi firmalarının özelliklerine yer verilmiştir.

1.3.1. Savunma Sanayi Kavramı

Dünya üzerindeki çoğu ülke jeostratejik ve jeopolitik konumu itibariyle, her daim kendisini baskı altında hissetmektedir. Bu ülkeler bağımsızlığını korumak ve ülke güvenliğini tesis edebilmek amacıyla savunma harcamalarına ve savunma sanayine büyük yatırımlar yapmıştır. Bir ülkenin savunma alanında başarılı olabilmesi için, güçlü ve bağımsız bir savunma sanayine ihtiyacı olduğu gerçeği açıktır. Savunma sanayini ülke ekonomisinden, askeri-siyasi-stratejik konumundan, bilimsel araştırma potansiyelinden, iş gücünden ve diğer sanayii sektörlerinden ayrı değerlendirmemek gerekmektedir (Türk, 2007: 33). Bu durum sebebiyle savunma sanayinin birden fazla tanımı yapılabilmektedir.

Savunma sanayi, ülkenin savunulabilmesi maksadıyla gereksinim duyulan her türlü silah, araç-gereç, teçhizat ve mühimmatın üretimiyle bunların bakım-onarımını ve

imalatını yapan sanayinin tamamına yakını ile ilişkisi olan bir sanayi organizasyonudur (Devlet Planlama Teşkilatı Resmi İnternet Sitesi, 2000).

Savunma sanayinde üretilen malzemelerin üretim süreçleri ve müşteri potansiyelleri diğer sanayi branşlarına göre farklılık arz etmektedir. Bu ayırt edici özelliklerinden dolayı üretim sanayinden farklı bir şekilde ele alınması ve değerlendirilmesi gerekir (Karakuş, 2006: 34).

Askeri anlamda savunma sanayi, her türlü taktik ve stratejik, saldırıya karşı koyabilecek silah sistemlerini ve askeri donanımlarını üreten, bu sistemleri geliştiren, özellikle yatırım mallarını üreten sanayi kolları öncelikli olmak üzere, diğer tüm ekonomik faaliyet alanlarıyla yakın işbirliği içerisinde olan, özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetinde bulunan şirketler topluluğudur (Şimşek, 1987: 61). Bu tanım özelinde değerlendirme yapıldığında savunma sanayi, topyekûn sanayinin bileşkesi olarak değerlendirilebilir.

1.3.2. Savunma Sanayinin Önemi

Savunma sanayi, dünya üzerindeki az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin birçoğunun ekonomik faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptir. Öyle ki savunma harcamalarına ayrılan paylar çoğu zaman ülke ekonomisinin büyük bir kısmını kapsamaktadır. Dünyadaki toplam savunma harcamalarına bakılacak olunursa 1970 senesinden itibaren giderek bir artış olduğu söylenebilir. 1970’li yılların sonrasında gelişmemiş, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin yapmış oldukları savunma harcamaları yaklaşık iki katına çıkmıştır. Soğuk Savaşın bitmesi ve Doğu Avrupa’da yer alan ülkelerin yeniden yapılanması askeri harcamalar için ayrılan kaynakların azalmasına neden olmuştur. Buradan tasarruf edilen kaynaklar başka alanlara aktarılmıştır. Sürdürülen bu barış durumu NATO’nun ve diğer Avrupa ülkelerinin savunma harcamalarını olumlu yönde etkilemiş, buna paralel diğer ülkelerinde savunma harcamaları azalmıştır. Dünya geneli yıllara göre incelendiğinde savunma harcamaları 1990-1995 yıllarında 1,2 trilyon dolardan 865 milyar dolara kadar gerilemiştir (Özmen, 2001: 14-17). New York’da 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terör saldırısı sonucunda ABD’nin Irak ve Afganistan’a karşı başlattığı savaş, savunma alanında yapmış olduğu harcamaların artmasına neden olmuştur. Bu durum da 2006 senesinde dünya genelinde yapılan savunma harcamalarını tekrardan 1,2 trilyon dolar seviyesine yükseltmiştir.

İktisadi açıdan değerlendirildiğinde, ülkenin savunma sanayine ayırdığı kaynakların direkt olarak kalkınmaya yönelecek olması şüphesiz büyüme sürecini hızlandıracaktır. Bundan dolayı savunma sanayine yönelik yapılan veya yapılması planlanan yatırımların genel ekonomik kalkınma modeliyle ortak bir bütünleşme içinde ele alınması, savunma sanayinin alt kolları için ayrılan yatırımların ülkenin ekonomik ve sanayi düzeylerine göre uygun zamanda planlaması son derece önem kazanmaktadır (Duyar, 1997: 9). Gelişmiş ülkeler savunma sanayilerini kurarken (Ziylan, 2004: 88);

- Savunma sanayini bir ülkenin ulusal egemenliğinin en önemli şartı olarak kabul etmektedirler.
- Genel olarak savunma sanayi sektörünü yönlendirmekte ve bu sektörü desteklemektedirler.
- Savunma sanayi içerisindeki teknolojik gelişmelerin gizliliğini yasal düzenlemeler ile korumakta ve gelişimini desteklemektedirler.
- Savunma sisteminin tedarik faaliyetini serbest ticaret konusu yapmamaktadırlar.

Savunma sanayi, içeriden ve dışarıdan gelen her türlü tehdidin en kısa sürede ve en az maliyetle bertaraf edilmesi amacı ile oluşturulmuştur. Bu alanda en yeni teknoloji ve ürünler kullanılmaktadır. Savunma sanayi alanında üretilen mal ve hizmetin başarılı olması politik, ekonomik, askeri, teknoloji gibi birçok alanı yakından ilgilendirmekte, ülkenin ekonomisine ve gelişimine katkı sunmaktadır. Ülkelerin siyasi açıdan bulunduğu coğrafyada diğer ülkelere karşı üstünlük kurması, uluslararası kuruluşlarda söz sahibi olması, oluşabilecek her türlü problemlerde arabulucu olarak öne çıkması açısından güçlü bir savunma sanayine sahip olması kritik önem taşımaktadır.

Ülkenin bulunduğu coğrafya, savunma sanayini direk olarak etkilemektedir. Ulusal güvenliğinin tesisi için, sosyal, ekonomik, teknolojik, kültürel ve siyasi bakımdan savunma sanayinin sağlam bir yapı üzerine kurulu olması o ülke için bir zorunluluk halidir (Yücel, 1997: 63).

Savunma sanayinde teknolojinin üst seviyelerde kullanılması o ülkenin imkân ve kabiliyetlerinin artmasına, ülkenin bilim seviyesinin yükselmesine ve teknoloji alanında kalkınmasına neden olacaktır.

1.3.3. Savunma Sanayinin Özellikleri

Savunma sanayi, malzemenin özellikleri, pazarın özellikleri ve savunma sanayinin kuruluş özellikleri açısından diğer sanayi alanlarına göre farklı bir sektördür. Savunma sanayi alanında üretim yapan şirketlerin devlet ile olan ilişkilerine bakıldığında, aralarında yoğun bir ilişki olduğu görülmektedir. Devletin savunma sanayi şirketlerini desteklemesi ve teşvik etmesiyle bu ilişki pekişmektedir. Savunma sanayine devlet eliyle yapılan müdahalenin sebebi savunma sanayinin kendi özelliğinden kaynaklanmaktadır. Ülkelerin sanayi savunmasına katkı sağlayan özel işletmelere desteği olmadan bu şirketlerin savunma sanayi sektörüne girmeleri, özellikle de ana sistemlerin üretim sorumluluğunu görevini üstlenebilmeleri imkân dâhilinde değildir (Ziylan, 2004: 91).

Savunma sanayi, kullanıcıların ihtiyaçları, bu kullanıcı platformunun ürün özelliği üzerindeki etkisi, üretim ve kalite gerekleriyle birlikte lojistik destek ihtiyaçları bakımından diğer sanayi kollarına göre farklılık göstermektedir. Kullanılan ürünler ile birlikte üretim teknolojileri de değerlendirmeye alındığı zaman savunma sanayinde yeni ürün üretme veya geliştirme süreci diğer sanayi kollarına göre çok riskli, maliyetli ve karmaşıktır (Koray, 1997: 267).

Savunma sanayinin diğer sanayi kollarından farklılıkları şu şekilde sıralanmaktadır (Şimşek, 1997: 11);

- Üretim yapılabilmesi için üst düzey yüksek teknolojiye dayalı hassas teknikler gerektirmesi,
- Özel kalite standartları gerektirmesi,
- Nitelikli, donanımlı, eğitilmiş ve yetişmiş insan gücü gerektirmesi,
- Genellikle tek bir alıcısının olması ve sınırlı sayıda üretim yapılması koşulu,
- Süreklilik olabilmesi açısından dış pazarlara açılmanın şart olması,
- Güvenlik ve gizlilik gerekliliği,

Belirtilen nedenlerden dolayı savunma sanayinin alt yapısının kurulması ve geliştirilerek devam etmesinin maliyeti çok yüksektir. Ancak ülkenin güvenliğinin sağlanması maksadıyla silahlı kuvvetlerin diğer ülkelerden yetki veya izin almaksızın kullanabileceği ileri seviye teknolojiye sahip silah, araç-gereçlerin ülke içerisinde üretilmesi, bunun için ihtiyaç duyulan teknoloji tabanının oluşturularak üretim

tesislerinin kurulması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Hâlihazırda kurulu olan tesislerin teşvik edilmesi ve desteklenmesi de ayrıca bir zorunluluktur (Şimşek, 1997: 11).

1.3.4. Önemli Savunma Sanayi Dalları

Taktik ve teknik ihtiyaçları karşılayabilen, yüksek seviye teknolojiyle üretilmiş silah sistemleri üretimi yapan başlıca savunma sanayi dalları şunlardır (Ball ve Leitenberg, 1983: 31);

- Güzümlü füzeler ve uzay araçları,
- Uçak motor, gövde ve aksamaları,
- Gemi üretimi ve tamiri,
- Uçak ekipmanları,
- Petrol rafine,
- Tank ve muhteviyatı,
- Elektronik hesaplama donanımı,
- Uzay araçları itme birimi,
- Uçak,
- Radyo ve televizyon haberleşme ekipmanları.

Sıralanan bu sanayi dalları, konvansiyonel harp silah sistemleriyle birlikte bunların donanımlarının üretimi açısından çok kritik öneme haizdir. Bununla birlikte silah üretim faaliyeti de bu kolların dışında diğer sanayi kollarına dayalı olarak üretilmektedir. Teknolojik açıdan ileri seviyede olan savunma sanayi dalları açıkça özellikleri belirlenmiş tek bir malzemeye dayalı üretim gerçekleştirmemektedirler (Şimşek, 1987: 62-63).

1.3.5. Savunma Sanayi Piyasasının Özellikleri

Savunma sanayinde kullanılmak üzere üretilen mal ve malzemeler ile birlikte üretim teknolojileri de dikkate alındığında yeni malzeme geliştirme sürecinin diğer sanayi kollarına göre daha detaylı, yüksek riskli ve karmaşık süreçlere sahip olduğu görülmektedir (Koray, 1997: 267). Ayrıca savunma sanayinin, diğer üretim sektörleri ile benzer yanları bulunsa da kendine has birtakım özellikleri bulunmaktadır. Çünkü bu alan devlet desteği ile savunma maksatlı kullanılacak silah ve silah yedek parçalarının üretildiği bir sektördür (Gümüşdaş, 2010: 22). Genel olarak savunma sanayi piyasasının özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Bu alanda üretilen malzemelerin üretimindeki amaç ülkenin iç ve dış tehlikelere karşı korunması olduğundan, üretimi yapan firmaların direkt olarak alıcısı devlettir (Zengin, 2010: 15).
- Üretilen malzemelerin fiyatı arz-talep dengesi yerine, toplam maliyete bağlı olarak belirlenir (Şimşek, 1989: 61).
- Savunma sanayi pazarının büyüklüğü ve genişliği ülke bütçesini planlayan otorite (hükümet ve meclis) tarafından belirlenir (Şimşek, 1989: 62).
- Ülkeler kendi savunma sanayilerini oluşturarak yerli ve milli bir savunma sanayi benimsendiği için, uluslararası serbest ticaret anlaşmalarının kapsamı dışında kalmıştır (Zengin, 2010: 15).
- Savunma sanayi alanında ileri seviye teknolojinin kullanılması, malzeme üretimi, AR-GE ve proje yönetimi ile kalite safhalarında nitelikli işgücü kullanılmasını gerektirmektedir (Zengin, 2010: 16).
- Savunma sanayinde yatırımlar büyük sermaye gerektirmektedir. Mali boyutu büyük olan ve uzun yıllara dağılan projeler ağır borç yükü oluşturmaktadır. Bu durum finansman sorununu beraberinde getirmektedir (Şimşek, 1989: 61).
- Savunma sanayi uluslararası boyutlarıyla düşünüldüğünde, ülkeler arasında sağlam bir işbirliği sonucu ürünün pazarı genişleyebilir. Ülkelerin ihtiyacı olan ürünlerin üretildiği ve bu ürünlerin geliştirildiği ortamda ürün dünyanın her yerinde kendisine alıcı bulabilir. Ürünün alıcı bulabilmesi için öncelikli koşul, o ürünün üretimi gerçekleştiren ülkenin ordusunda kullanılıyor olması şarttır. Buna “Seal of Approval” (Onay Damgası) kuralı denmektedir (Yıldız, 2004: 12).
- Diğer sanayi dallarında üretilen ürünlerin pazarlanması ve satışı için tanıtım kampanyaları çok önemlidir. Savunma sanayi ürünlerinin bu şekilde reklam ve tanıtımlarının yapılmadığı gibi varlığından çoğu zaman söz edilmemektedir (Yıldız, 2004: 12).
- Savunma sanayi ürünlerinin üretim ve geliştirme süreçleri günümüzde uluslararası standartlara göre yapılmaktadır. Özellikle NATO ve Avrupa Birliği üyesi ülkeler, son yıllarda yürüttükleri ortak askeri programlar ile piyasadaki rekabete ayak uydurmakta, mali ve teknolojik imkânlarını birleştirmektedirler (Karakuş, 2006: 42).

Bu maddelerden anlaşılacağı üzere serbest piyasa koşullarıyla kıyaslama yapıldığı zaman savunma sanayi piyasasının farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Serbest piyasa ve savunma sanayi piyasasının özellikleri hakkında Tablo-2’de karşılaştırmalı bir şekilde bilgi verilmiştir.

Tablo-2: Serbest Piyasa ve Savunma Sanayi Piyasasının Özellikleri

Serbest Piyasa Özellikleri	Savunma Sanayi Piyasasının Özellikleri
Piyasada sayıca fazla ve küçük firma vardır.	Az sayıda ve büyük firmalar bulunmaktadır.
Giriş ve çıkış serbesttir.	Giriş ve çıkış için belirli şartlar bulunmaktadır.
Üretilen ürün fiyatı marjinal maliyetler ile belirlenir.	Üretilen ürün fiyatları toplam maliyetler ile orantılı olacak şekilde belirlenir.
Ürün fiyatları marjinal fayda ile belirlenir.	Üretilen ürüne istenilen askeri performansa göre bir fiyat ödenir.
İşgücü fazla hareketlidir.	İşgücü hareketliliği kısmen azdır.
Talep azalırsa fiyatlar düşer.	Talep azalması fiyatı yükseltir.
Arz talebe göre şekil alır.	Büyük bir kapasitesi vardır, istenilen talep doğrultusunda üretim yapılır.
Ölçeğe göre sabit ya da azalan getiri söz konusudur.	Ölçeğe göre artan getiri söz konusudur.
Arz ve talepte meydana gelen değişime piyasa çok hızlı ayak uydurur.	Yeni sisteme geçerek üretim yapmak zaman alır.
Piyasa zamanla dengesini sağlar.	Her yıl sabit bir üretim söz konusu değildir.
Normal şartlar altında fiyatların kendi değerine ulaşacağı varsayılır.	Üretilen malın maliyeti (enflasyonu da kapsamak üzere) her yıl artmaktadır.
Üst düzey kapital bir hareketlilik vardır.	Sektörler arasında, hatta firmalar arasında kar farklılıkları bulunmaktadır.
Değişen talebe göre kapital malların hareketliliği de değişmektedir.	Ağır borç yüküne katlanılır, borç bulma konusunda güçlükler yaşanmaktadır.
Devletin müdahalesi yoktur.	Devlet denetleyici, düzenleyici, belirleyici ve karar vericidir.
Piyasa hacmi alıcı ve satıcı tarafından oluşturulur.	Pazarın büyüklüğü yıllık bütçeler vasıtası ile ilgili organlar tarafından belirlenir.
Alıcı istediği bir zaman diliminde yapacağı mal alımı için tasarruf ederek harcama hakkına sahiptir.	Devlet otoritesi ile genellikle savunma bakanlıkları dönemsel harcamalar yapar.
Alıcı aynı kategoride bulunan veya aralarında farklılıklar bulunan ürünlerin içinde seçim serbestisine sahiptir.	Aynı amaç doğrultusunda eş zamanlı daha az ürün çeşidi üretilir. Üretici sayısı daha az veya tektir. Alıcının prototipler arasında seçim yapma olanağı olmasına rağmen, üretime geçilmesinden sonra üretim maliyeti, üretim

	süresi ve seçilen üründe değişiklik yapma geniş ölçüde sınırlanır.
Satıcılar piyasaya sürecekleri yeni ürünleri için potansiyel pazar analizlerini yapar ve ürünlerini geliştirir.	Öncelikle alıcının istekleri birinci plandadır. Alıcı isteklerini belirler ve akabinde satıcı, üretimi ve geliştirme faaliyetlerine başlar.

Kaynak: (Sezgin, 2004: 28-29).

Tablo-2 incelendiğinde iki piyasa arasındaki farklılıklar ve piyasaların işleyiş biçimleri görülmektedir. Burada göz ardı edilmemesi gereken en önemli hususlardan birisi de savunma sanayi mallarının yerli ve milli olarak üretiminin yapılmasıdır. Ülke için, yerli üretim dışı bağımlılığı azaltır ve savaş zamanında ortaya çıkacak tehditlerden ülkenin korunmasını sağlar. Bununla birlikte üretilen ürünlerin dış pazarlara sunulması ülkenin gelir elde etmesi ve yeni iş imkânlarının doğmasına katkı sağlar.

1.3.6. Savunma Sanayi Firmalarının Sınıflandırılması

Savunma sanayi alanında gerçekleştirilen üretim faaliyeti çok kapsamlı, büyük ve geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu alandaki firmalar gerçekleştirdikleri üretim alanlarına göre çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Firmalar üretim süreci içerisindeki rollerine göre, ana yüklenici, yan yüklenici, parça ve malzeme yapımcı firmalar olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

1.3.6.1. Ana Yüklenici Firmalar

Ana yüklenici olarak faaliyet gösteren firmalar; savaş gemisi, füze, uçak, zırhlı araçlar vb. ana silah sistemlerinin üretimini ve geliştirilmesini yaparlar. Bu firmalar, ana silah sistemlerinin üretimini ve geliştirilmesini üstlendikten sonra, bu sistemlerin atış kontrol sistemi, harp başlığı, motor gibi bazı parçalarının üretimini yan firmalara devredebilirler. Havacılık ve uzay sanayi firmaları uçak ve füze üretiminde, tersaneler gemi yapımında, otomotiv firmaları ise zırhlı araç ve tank ve üretiminde ana yüklenici firma konumundadır. Bu alanda faaliyet gösteren firmalar da ana yüklenici firmalar içerisinde sayılabilir (Karakuş, 2006: 48).

1.3.6.2. Yan Firmalar

Yan firmalar bağımsız olarak faaliyetlerini icra ettikleri gibi ana yüklenici firmaların bir birimi olarak da faaliyet gösterebilirler. Yan firmalar olarak adlandırılan şirketler harp başlığı, motor, atış kontrol sistemi, palet, optik cihazları gibi ana silah sistemini oluşturan alt sistemleri üreten kuruluşlardır.

Alt sistemlerin ikinci derecede bir işlevi olmasına rağmen, silah sistemi üretimi projesinde yapılan harcamaların önemli bir kısmını paylaşmaktadır. Bu malzemelerin üretimini gerçekleştiren firmalar, farklı üretim sahaları için de alt sistem tedarikçisi olabilmektedir (Şimşek, 1989: 64).

1.3.6.3. Parça ve Malzeme Yapımcı Firmalar

Parça ve malzeme yapımcı firmalar, silah üretiminde ihtiyaç duyulan titanyum, elektrikli kablolar, alüminyum gibi ara malzemeleri üreten firmalardır. Silah üretiminde kullanılan bazı aletlerle özel seramikler, berilyum, pim, kabza gibi bir kısım maddeleri silah yapımı amacıyla tedarik etmektedirler. Ayrıca silah sistemlerinin geliştirilmesi için kullanılan, ölçü aleti, tüp gibi çeşitli aletlerin üretimi de bu firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir (Şimşek, 1987: 70).

Parça ve malzeme yapımcı firmalar, büyük firmaların üretimini gerçekleştirdikleri ana sistemlerden dolayı zaman kaybı yaşayacağı ürünleri üreterek hem maddi bir kazanç elde etmekte hem de silah üretiminde önemli roller üstlenmektedirler. Ayrıca ürettikleri bu parçaları ticari alanda da kullanarak ihraç etmektedirler.

1.3.7. Savunma Sanayi Firmalarının Özellikleri

Mülkiyet yönünden savunma sanayi firmaları kamu, özel ya da yarı özel şekilde kurulabilmektedir. Savunma sanayi, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile doğrudan ilgilidir. Bu alanda üretim yapacak firmaların çok büyük yatırımlar yapması gerekmektedir. Bu alanın kârlılık oranı azdır ve askeri sebeplerden dolayı savunma sanayinin tamamen özel sektöre bırakılmasında sakıncalar bulunmaktadır. Bu durum bazı savunma sanayi kollarının devlet tarafından üstlenilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Birol, 2010: 23). Genel olarak savunma sanayi denildiğinde bu sektör özel sektörü de kapsayacak şekilde bir bütün olarak ele alınmaktadır.

Savunma sanayini, genel sanayiden bağımsız ele almak imkânsızdır. Savunma sanayinin sıkı bir bağ ile genel sanayi içinde yer alması ve diğer sanayi dallarıyla uyumlu olması, sivil sektörle birbirlerini olumlu yönde etkilemesini sağlamaktadır. Dünya genelindeki büyük ölçekli ve gelişmiş savunma sanayi kuruluşları değerlendirildiğinde, göze çarpan ilk özellikleri şirketin büyük olmasıdır. Büyük boyutlu projeler gerçekleştirmek için büyük yatırımlara ihtiyaç duyulmakta, maliyeti yüksek olan profesyonel elemanlar yetiştirilmekte ve ileri seviye teknoloji kullanılabilmesi için yüksek tutarlı AR-GE harcamaları yapılmaktadır. Bu kapsamda

yer alan büyük savunma sanayi firmaları her düzeyde yer alan işi kendileri yapmamakta ve birçok konuda yan sanayi alanından destek almaktadırlar. Genel olarak savunma sanayinde çok sayıda belirli alanlarda uzmanlaşmış küçük ölçekli şirketler bulunmaktadır (Ziylan, 2004: 34).

Savunma sanayi firmaları, kendine özgü kuralları olan ve özel malzemeler üretme maksadıyla oluşturulmuş bir sektördür. Bu sektör sivil firmalara oranla çok farklı özelliklere sahiptir. Aşağıda savunma sanayinde yer alan şirketlerinin özelliklerine yer verilmiştir.

1.3.7.1. Savunma Sanayi Firmalarının Varlık Nedenleri

Savunma sanayi alanı dışında üretim yapan firmaların genel amacı, maliyeti en aza indirerek karı maksimize etmektir. Ancak, savunma sanayi alanında üretim yapan firmaların öncelikli amacı yüksek tutarlarda kar elde etmek değildir. Bu firmalar, klasik kar-zarar politikasını güderek üretim gerçekleştirmezler, farklı bir işleyiş sistemleri bulunmaktadır (Karakuş, 2006: 49).

Bu alanda ihtiyaç duyulan malzemelerin üretiminde maliyetlerin düşük olması alıcılar açısından ikinci plandadır. Burada öncelik performans, kalite, istenilen zamanda üretim ve ihtiyacın eksiksiz karşılanmasıdır. Bu durum da savunma alanında faaliyet gösteren firmaların karlarını ikinci planda tutmalarına neden olmaktadır. Devlet bu alanda faaliyetlerini sürdüren firmalara, AR-GE çalışmaları, arazi ve bina tahsisi, üretim kolaylığı için hammadde tedariki, maddi teşvikler gibi çeşitli idari ve mali hususlarda destek sağlamaktadır.

1.3.7.2. Savunma Sanayi Firmalarının Yönetim Yapıları

Sivil sektörde faaliyetlerini icra eden firmalar, normal olarak kendi yönetim kadroları tarafından yönetilir ve denetlenirler. Bu firmaların yönetim kadroları şirket içerisindeki birçok konuda özerk yapıda olduğundan kararlarını kendileri almaktadır. Üretilen ürün seçimi ve miktar belirlenmesi, üretim için sermaye, ürün dağıtımı ve fiyatlandırılması gibi konularda bağımsız karar alırlar (Karakuş, 2006: 50).

Savunma sanayi firmalarında ise, neredeyse üretimin bütün safhaları devletin sürekli olarak denetimi, kontrolü ve gözetimi altında gerçekleşmektedir. Alınacak karar, izlenecek politika, üretim yapılması, üretimin yönlendirilmesi, satın alma vb. konular özel ve ayrıntılı yasal düzenlemelere tabidir. Bu alanda üretim yapan firmalar üretilen silah, silahın miktarını, fiyatını ve müşterisini kendi başlarına

belirleyemezler. Bu konularda devletin denetimine ve onayına ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca ürünün üretimi, tasarımı, dağıtımı ve kullanımı dâhil sürecin bütün safhalarında devletle sıkı bir ilişki içerisindeyler (Şimşek, 1989: 48). Üretilen malzemenin diğer ülkelere pazarlanması konusu ise ülkeler arasında imzalanan ikili anlaşmalar çerçevesinde gerçekleşmektedir.

1.3.7.3. Savunma Sanayi Firmalarının Büyüklükleri

Savunma sanayinde yapılması planlanan projeler genellikle büyük kapsamlı projelerdir. Bu alanda faaliyet gösteren firmaların ilk göze çarpan özelliği büyüklüğüdür. Savunma sanayi pazarının, büyük, güçlü ve iyi organize olmuş firmalardan oluşması gerekir. Çünkü bu alanda maddi olarak yüksek tutarlı yatırımlar yapılır, nitelikli personel çalıştırılır ve AR-GE çalışmaları için yüksek tutarlı kaynaklar aktarılır.

Savunma sanayinde güçlü ve büyük firmalara ihtiyaç duyulmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, her ülke kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kaliteli ve yüksek performanslı ürünler üretebilecek kapasite, bilgi ve deneyime sahip güçlü firmalara gereksinim duyar. İkincisi, Soğuk Savaş sonrasında daralan savunma sanayi pazarında yükselen maliyetleri karşılayabilecek ve rekabet gücünü arttırabilecek büyük firmalara ihtiyaç vardır. Üçüncüsü ise, ülkelerin ulusal güvenliklerini sağlamak amacıyla savunma sanayi pazarında yapmış oldukları yatırımları sonucunda üretmiş oldukları malzemeleri yurt dışına ihraç ederek ülkeye gelir sağlamak ve güçlü ekonomiye sahip olmaktır. Dünyadaki savunma sanayi piyasasında söz sahibi olan ve silah ticaretinin yaklaşık % 50'sini gerçekleştiren ABD'deki firmalar, savunma sanayinin büyük ve güçlü yapısına en güzel örneklerdir (Karakuş, 2006: 51).

Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) 2019 yılında hazırlamış olduğu rapora göre 2015-2019 yılları arasında dünya genelinde gerçekleşen silah satışları bir önceki beş yıllık döneme oranla % 5,5'lik bir artış göstermiştir. Ürettikleri silahları diğer ülkelere satarak bu alanda en çok ilerleme kaydeden iki ülke ABD ve Fransa olmuştur. ABD bir önceki beş yıllık rapora göre silah ihracatını % 23, Fransa ise % 72 oranında arttırmıştır. Raporda silah ihracatı konusunda son beş yıl içinde lider beş ülke, ABD, Fransa, Almanya Rusya ve Çin'dir. Bunun yanı sıra 2015-2019

dönemini kapsayan rapor doğrultusunda Rusya'nın silah ihracatı % 18 oranında düşmüştür (SIPRI, 2019: 8).

ABD'nin savunma sanayindeki sahip olduğu üstünlük diğer Avrupa ülkelerinin de bu alanda kararlar almaya sevk etmiştir. Avrupa ülkeleri, ABD'de olduğu gibi şirketlerini ulusal bazda birleştirme yolunu izlemiştir. Bu durum sonucunda, büyük şirketler küçük şirketleri satın alarak bünyesine katmıştır. Ancak Avrupa'daki şirketlerin büyüklüğü ile ABD'deki şirketlerin büyüklüğü karşılaştırıldığında rekabet mümkün değildir (Karakuş, 2006: 53). SIPRI 2019 raporu doğrultusunda ABD'nin halen bu pazarda en güçlü konumda olduğu görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARI

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak dünya genelinde gerçekleşen savunma harcamaları genel hatlarıyla incelenmiş ve bu harcamalar hakkında genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra sırasıyla bölgesel bazda savunma harcamaları, NATO'nun savunma harcamaları ve Türkiye'nin komşu ülkelerinin savunma harcamaları konusu ele alınmıştır. Son olarak Türkiye'nin savunma harcamaları, savunma kaynakları ve Türk savunma sanayi konuları açıklanmıştır.

Bilindiği üzere savunma harcamaları konusunda veri elde etmek oldukça güçtür. Ülkeler genellikle yapmış oldukları savunma yatırımlarını ve savunma harcamalarını devlet sırrı olarak gördüklerinden bu harcamalar konusundaki bilgileri gizli tutmaya çalışmaktadırlar.

Dünya genelinde sağlıklı bir şekilde veri elde edilebilecek birkaç önemli kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar; Silah Kontrol ve Silahsızlanma Ajansı (ACDA), Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü (IISS), Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI)'dür. Ülkelerin savunma harcamalarına ait verilerini North Atlantic Treaty Organization (NATO)'dan temin eden SIPRI, elde ettiği bu verileri kullanarak gerçeğe en yakın ve sağlıklı veriler açıklamaktadır.

2.1. Dünya'da Savunma Harcamalarının Genel Seyri

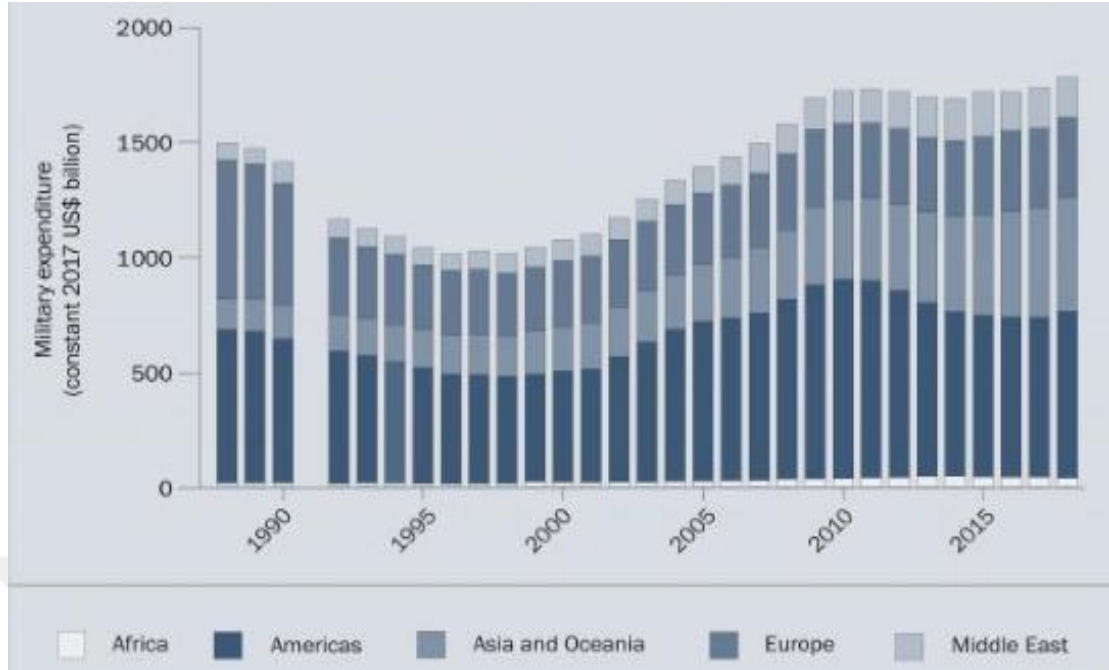
Dünyanın yaklaşık 7000 yıllık geçmişi yüzer yıllık kesitler halinde ele alınırsa; 87 yılı savaş, 13 yılı ise barış halinde geçmiştir. İkinci Dünya Savaşında ağır ekonomik kayba uğrayan Kanada, İngiltere ve ABD'nin savunma harcamalarında hızlı bir şekilde azalma meydana gelmiştir. Bu ülkeler aynı zaman diliminde savunma sanayinin alt yapılarında çok büyük tasfiyeler gerçekleştirmişlerdir. Savaş sırasında bir hayli maddi kayıp veren İngiltere nerede ise bütün savunma donanım malzemelerinin siparişlerini iptal ederek ciddi anlamda tasarruf yoluna gitmiştir. Savunma sanayi malzemelerinin üretimi konusunda yetenekleri neredeyse tamamen ortadan kalkan diğer Avrupa ülkelerindeyse, 1950'li yılların başına kadar savunma sanayindeki istihdamdan ve bu sektörünün varlığından söz edilmesi mümkün olmamıştır. ABD, savunma sanayi alanında eşine az rastlanır bir başarı örneği ortaya

koymuştur. Savunma sanayi yeteneklerinin kısıtlanmasına rağmen çok kısa bir zaman diliminde bu sektörün genişletilmesi, savunma sanayi alt yapısının ve istihdam kapasitesinin arttırılması hususunda dünyada sayılı bir güç haline gelmiştir. Avrupa lkelerinin savunma sanayinde gerçekleştirdikleri bu düşüş politikasına karşılık Sovyetler Birliği, savunma harcamaları konusunda küçülmeye gitmemiş, savaş zamanında tesis ettiği çok kapsamlı savunma sanayi alt yapısını daha da ileriye taşımak için adımlar atmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında uyguladıkları savunma sanayine öncelik veren stratejileri, savaş sonrasında da yürürlükte kalmaya devam etmiştir (Yayan, 1997: 8-9).

Dünya genelinde savunma için yapılan harcamalara bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda savaşa katılan ülkelerin harcamalarında azalmalar olsa da genel olarak artışın devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu artış Soğuk Savaşın gerçekleştiği yıllarda en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Savunma harcamaları, 1987 senesinden itibaren azalma eğilimine girerek seyrine devam etmiştir. Savunma harcamalarındaki meydana gelen düşüşün sebebi; Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Soğuk Savaşın bittiği izlenimleri ve gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları ekonomik sıkıntılar yüzünden kamu harcamalarındaki önceliklerinin yeniden tespit edilerek belirlenmesi gerekliliğidir (Uçar, 2003: 4).

Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile birlikte ''Yumuşama (detant) Dönemi'' olarak adlandırılan zamana girilmiştir. Bu dönemde büyük çoğunlukla ülkelerin yaptıkları savunma harcamaları düşüşe geçmiştir. Bu yumuşama dönemi içerisinde, devletlerin kendi aralarında imzaladıkları silahsızlanma anlaşmaları ve barış anlaşmaları da savunma harcamalarının düşmesine etki etmiştir (Tonguç Saka, 2007: 40). Uluslararası alanda yapılan anlaşmalar ve ittifaklar sayesinde ülkeler ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı iş birliği içerisinde ortak hareket etmektedir. Bu durum savunma harcamalarından tasarruf ederek diğer yatırımlara kaynak tahsis etmelerine katkı sağlamakta, yaptıkları birliktelikle daha caydırıcı pozisyona geçerek kendi güvenliklerini sağlamlaştırmaktadır.

Şekil-2: 1988–2018 Yılları Arası Kıtaların Askeri Harcamaları (Milyar \$)

Kaynak: (SIPRI, 2018).

Şekil-2’de dünya genelinde gerçekleşen toplam savunma harcamalarının 1988-2018 yılları arasındaki dönemine ilişkin veriler görülmektedir. Tablo incelendiğinde 1988 senesinden 1998 senesine kadar savunma harcamalarında düşüş olduğu gözlemlenmektedir. 1998 senesine kadar düşüş eğiliminde olan harcamalar, bu sene itibariyle yeniden artışa geçmiştir. 1998 senesinden sonra savunma harcamalarındaki artışın nedenlerine bakıldığında akla gelen ilk durum, ABD’ye düzenlenen terör saldırıları ve sonucunda ABD’nin bu saldırılara karşılık Irak ve Afganistan’a düzenlediği askeri harekâtlardır (Doruk, 2008: 31). ABD bu dönemde, stratejisinde ve doktrininde değişime gitmiş, böylelikle savunma harcamalarında büyük bir artış meydana gelmiştir. 2002-2004 yılları arasında ABD’nin savunma harcamaları, özellikle gerçekleştirdikleri operasyonlar nedeni ile büyük bir artış göstermiştir (SIPRI Yearbook, 2012: 10). Meydana gelen bu gelişmelerin yansımaları sadece ABD ile sınırlı kalmamış, onun yanında yer alan Fransa, Almanya, İngiltere gibi ülkelerin de savunma harcamalarını doğrudan etkilemiştir. Ayrıca İsrail, Türkiye, Pakistan, İran, Hindistan, Suriye ve diğer bölge ülkelerinin de gelişen bu durum sebebiyle savunma harcamaları dolaylı olarak etkilenmiştir (Giray, 2004: 182).

2.1.1. Küresel Çapta Gerçekleşen Savunma Harcamalarının Değerlendirilmesi

1988-2018 yılları arasında dünya üzerinde kıtalar bazında gerçekleşen savunma harcamaları incelendiğinde, en az savunma harcamasını Afrika kıtası, en fazla savunma harcamasını ise Amerika kıtası yapmaktadır. Bu yıllar arasında dünya üzerinde gerçekleşen savunma harcamalarının belirlenmesinde en çok etkisi olan bölgelerin Amerika ve Avrupa olduğu görülmektedir. Harcamaların büyüklüğüne en az katkı sağlayan kıta olan Afrika'nın dünyadaki toplam savunma harcamaları içindeki payı oldukça düşüktür. Afrika kıtasında gerçekleşen savunma harcamalarının bu denli düşük olmasına temel sebep olarak bu kıtanın tarihinin eski medeniyetlere dayanmaması, buna bağlı olarak savaştan bir medeniyet olmaması ve eğitim ile askerlik sistemlerinin çok gelişmemiş olmasıdır. Afrika kıtasında yer alan ülkelere bakıldığında, savunma ihtiyacından çok daha öncelikli ihtiyaçları bulunmaktadır. Bunlar; sağlık, gıda ve barınma gibi temel ihtiyaçlardır. Bu kıtada yer alan ülkeler yaşamlarını idame ettirmek için gerekli olan temel kaynakları dahi karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Afrika ülkeleri savunma harcamaları için hazinelerinden çok fazla pay ayıramamaktadırlar.

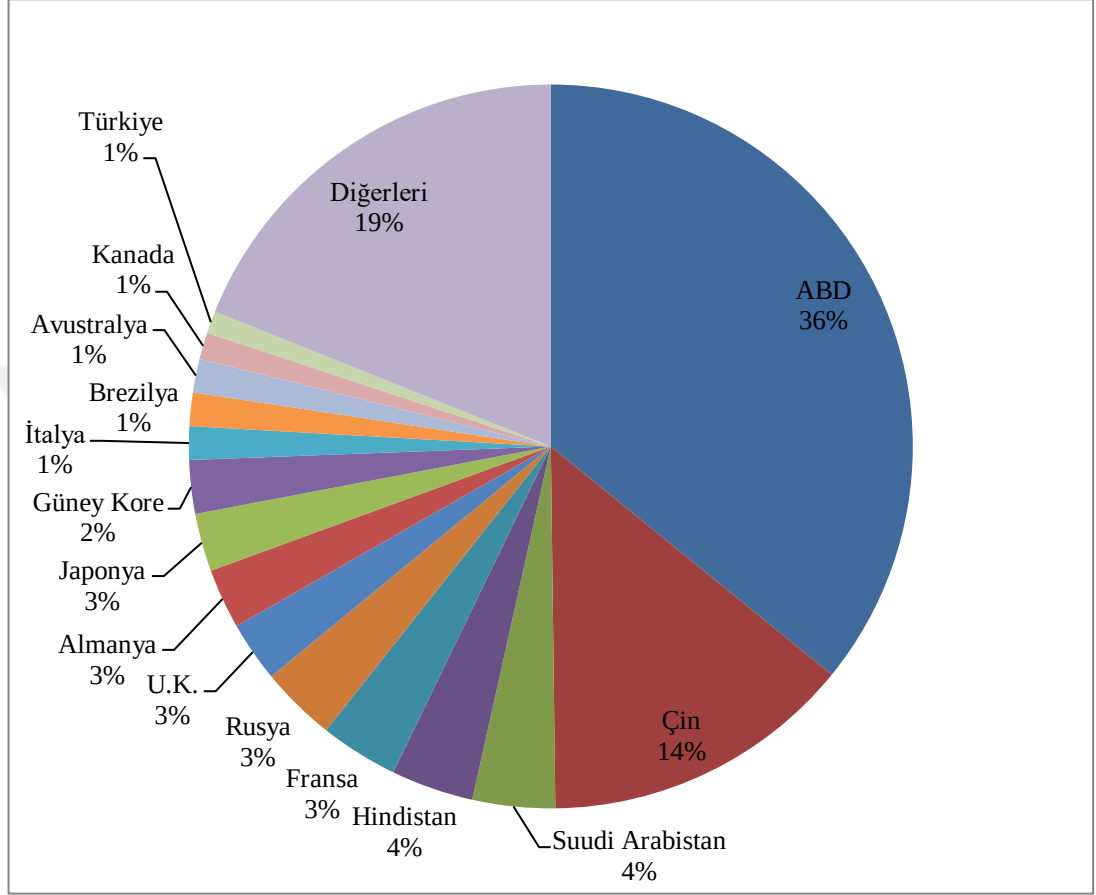
2017 yılı içerisinde dünya genelinde toplamda 1.739 trilyon dolar savunma harcaması yapılmıştır. Bu harcamaların GSYİH oranı % 2,2 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına 230 ABD doları savunma harcaması düşmektedir. 2017 yılı savunma harcamaları, 2016 yılına göre reel olarak % 1,1 oranında artış göstermiştir (SIPRI Yearbook, 2017: 6).

2018 yılı incelendiğinde, dünya genelinde askeri harcamalar 1.822 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu harcamaların GSYİH oranı % 2,1 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına 239 ABD doları savunma harcaması düşmektedir. 2018 savunma harcamaları, 2017 yılına göre reel olarak % 2,6 oranında artış göstererek ciddi bir şekilde yükselmiştir. Sonuç olarak dünya genelindeki bütün bölgelerde özellikle son yıllarda artan savunma harcamaları dikkat çekmektedir. Açıklanan bu verilere göre küresel savunma harcamalarındaki yükseliş eğilimi devam etmektedir (SIPRI, 2018: 8).

Şekil-3'de 2018 yılı içerisinde askeri harcamalara en fazla pay ayıran 15 ülkenin yüzdelik oranları yer almaktadır. İsveç merkezli bir kurum olan SIPRI'nin yıllık raporuna göre dünya genelinde gerçekleşen savunma harcamalarındaki yükseliş

eğiliminin 2018 yılında da devam ettiği görülmektedir (SIPRI, 2018: 5). SIPRI'nın 2018 yılı raporuna göre dünya genelinde savunma harcamaları Soğuk Savaş dönemi sonrasındaki en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Şekil-3: 2018 Yılında En Fazla Askeri Harcama Gerçekleştiren 15 Ülke (%)

Kaynak: (SIPRI, 2018).

2018 yılında yayınlanan rapora göre, silahlanma için dünyada kişi başına harcanan tutar bir önceki yıla göre 9 dolar daha artarak 239 dolara ulaşmıştır (SIPRI, 2018: 6). 2018 yılı raporuna göre hazırlanan Şekil-3 incelendiğinde ABD ve Çin, dünya genelindeki askeri harcamaların yarısını gerçekleştirmektedir. 2018’de dünya genelindeki savunma harcamalarında meydana gelen bu artışın sebebi, yine bu iki ülkenin harcamalarındaki artış olarak gösterilmektedir. İlgili yılda en fazla savunma harcaması gerçekleştiren ilk 5 ülke; ABD, Çin, Suudi Arabistan, Hindistan ve Fransa’dır. Bu ilk beş ülke, dünya genelinde gerçekleşen savunma harcamalarının yaklaşık % 60’ını gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte 2018 yılı SIPRI verilerine göre; Karayipler, Orta ve Güney Asya, Orta Avrupa, Doğu Asya, Güney Amerika, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinde savunma harcamalarında artış meydana

gelmiştir. Buna karşılık Kuzey Afrika, Doğu Avrupa, Güneydoğu Asya, Okyanusya ve Sahraaltı Afrika bölgesinde gerçekleşen savunma harcamalarında azalma söz konusudur. Ayrıca raporda Birleşik Arap Emirlikleri, Suriye, Yemen ve Katar gibi bazı ülkelerden yeteri kadar veri girişi yapılmadığından sağlıklı veriler elde edilemediği belirtilmiştir. Bu ülkelerin gerçekleştirdikleri savunma harcamalarının, gerçekten çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir (SIPRI, 2018: 6-10).

2018 yılında ABD dünyadaki silahlanma harcamalarının % 36'sını gerçekleştirerek bu alanda da ileri seviyelerde olmayı hedeflediğini göstermiştir. ABD'nin savunma harcamalarındaki bu artışın 2017 yılında kararlaştırdığı silah alım programından kaynaklandığı düşünülmektedir. Buna rağmen ABD'nin toplam askeri harcamaları zirve noktasına ulaştığı 2010 yılının halen gerisinde bulunmaktadır. 2018 yılı içerisinde gerçekleştirilen savunma harcamaları sıralamasında ikinci sırada Çin bulunmaktadır. Çin yönetimini 2018 yılında savunma harcamalarına 250 milyar dolar ayırmıştır. Bu tutar dünya genelindeki savunma harcamalarının % 14'üne tekâmül etmektedir. Çin hükümetinin savunmaya ayırdıkları payın yükseliş eğilimi devam etmektedir. Çin'in 2018 yılındaki harcamaları, bir önceki yıla göre % 5'lik artmasına rağmen, 1995 yılından bu tarafa yapılan harcamalar konusunda ülkede gözlemlenen en düşük artış yüzdesi olarak kayıtlara geçmiştir. SIPRI araştırmacısı olan Nan Tian'a göre bu durum; Çin devletinin ekonomik olarak büyümesinde meydana gelen yavaşlamasının bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Üçüncü sırada ise Suudi Arabistan yer almaktadır. Küresel bazda gerçekleşen savunma harcamalarının yaklaşık % 4'ünü gerçekleştiren Suudi Arabistan, 67 milyar 600 milyon dolarlık harcaması ile bir önceki yıla ait pozisyonunu korumuştur. Dördüncü sırada ise Hindistan yer almaktadır. Bu dönemde ciddi anlamda harcamalarında artışa gittiği gözlemlenen Hindistan, savunma harcamalarını bir önceki yıla göre % 3,1 oranında arttırarak 66,5 milyar dolara çıkarmıştır. Bu da yaklaşık olarak dünya genelindeki savunma harcamalarının % 4'üne denk gelmektedir. Beşinci sırada Fransa yer almaktadır. Oran olarak bakıldığında dünya genelindeki harcamaların % 3'ünü Fransa gerçekleştirmiştir. Altıncı sırada Rusya yer almaktadır. Rusya 2018 yılı içerisinde savunma harcamalarına 61,4 milyar dolarlık bir bütçe ayırmıştır. 2017 yılına göre kıyaslandığında bu harcamalarının % 3,5 oranında azaldığı görülmektedir. 2017 yılında dördüncü sırada yer alan Rusya, 2018 yılında iki basamak gerileyerek altıncı sırada yer almıştır. Rusya'ya genel olarak bakıldığında,

2006 yılından bu tarafa ilk defa ilk beşte yer alamamıştır. Yedinci sırada İngiltere bulunmaktadır. İngiltere yine bir önceki yıldaki sırasını korumaktadır. İngiltere'nin 2018 yılında savunma için ayırdığı bütçe, dünya genelinde gerçekleşen harcamaların % 3'üne denk gelmektedir. Sekizinci sırada yer alan Almanya'ya bakıldığında, bir önceki yıla göre harcamalarındaki artış göze çarpmaktadır. Almanya, 2018 yılında savunma bütçesine 49 milyar 473 milyon dolar ayırmıştır. 2017 yılında dokuzuncu sırada yer alan Almanya, 2018 yılında iki basamak yukarı çıkmış ve genel harcamaların % 3'ünü gerçekleştirmiştir. Dokuzuncu ve onuncu sırada Asya kıtasında yer alan iki ülke bulunmaktadır. Dokuzuncu sırada Japonya, onuncu sırada ise Güney Kore yer almaktadır. Japonya dünya genelindeki savunma harcamalarının % 3'ünü, Güney Kore ise % 2'sini gerçekleştirmiştir. Güney Kore, askeri harcamalarını 43,1 milyar dolara çıkarmış ve bu alanda önemli bir artışa gitmiştir (SIPRI 2018: 9-12; SIPRI 2017: 8-12).

2.1.2. Dünya Geneline Silah Transferlerinin Seyrinin İncelenmesi

Küresel bazda gerçekleşen savunma harcamaları ve silahlanma faaliyeti konusunu sonlandırmadan önce, dünya genelinde gerçekleşen silah transferleri konusunu da ele almakta yarar bulunmaktadır. SIPRI 2019 yılı raporu incelendiğinde, savunma harcamaları ile silahlanmanın arttığı, bu artışın da silah ticaret hacminin büyümesine yol açtığı görülmektedir. Büyük silahların uluslararası alandaki transfer hacmi, 2009–2018 seneleri arasında Soğuk Savaşın sona ermesinden bu tarafa en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Uluslararası silah transfer hacmi son yıllarda giderek büyümektedir. Bu büyüme istikrarlı bir şekilde 2000'li yıllardan sonra sürekli olarak devam etmiştir. 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleşen silah ticareti hacimleri son zamanlardaki en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2014–2018 yılları arasındaki en büyük beş silah tedarikçisi ülke sırasıyla; Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Fransa, Almanya ve Çin'dir. Bu beş ülke, dünya genelindeki silah ticaret hacminin % 75'ini gerçekleştirmektedirler. Tablo-3'de 2014-2018 yılları arasında küresel bazda silah ithalatı ve silah ihracatı gerçekleştiren 10 ülke ve küresel pay yüzdeleri yer almaktadır (SIPRI, 2019: 9). Tabloda silah ihraç eden ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin ekonomik olarak daha iyi seviyelerde bulunan ülkeler olduğu görülmektedir.

Tablo-3: 2014-2018 Yılları Arasında Küresel Silah İthalat ve İhracatı Yapan 10 Ülke ve Küresel Pay Yüzdeleri (%)

	İhracatçılar	Küresel Pay (%)		İthalatçılar	Küresel Pay (%)
1	ABD	34	1	Suudi Arabistan	12
2	Rusya	22	2	Hindistan	9,5
3	Fransa	6,7	3	Mısır	5,1
4	Almanya	5,8	4	Avustralya	4,6
5	Çin	5,7	5	Cezayir	4,4
6	İngiltere	4,8	6	Çin	4,2
7	İspanya	2,9	7	BAE	3,7
8	İsrail	2,9	8	Irak	3,7
9	İtalya	2,5	9	Güney Kore	3,1
10	Hollanda	2,1	10	Vietnam	2,9

Kaynak: (SIPRI, 2018).

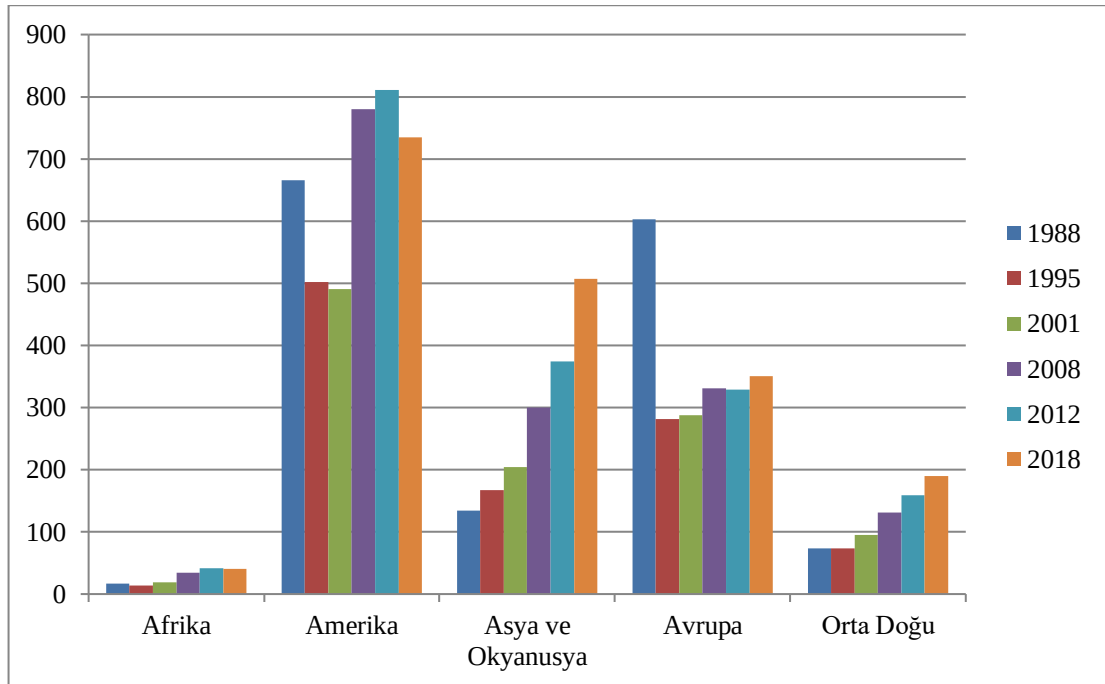
Küresel silah ithalat ve ihracatını gösteren Tablo-3 incelendiğinde, dünya geneline en fazla silah ihraç eden üç ülke; birinci sırada ABD, ikinci sırada Rusya ve üçüncü sırada Fransa'dır. Bu üç ülkenin gerçekleştirdikleri silah satışları, toplam silah satışlarının % 62,7'sini oluşturmaktadır. Son zamanlarda özellikle ilk iki sırada yer alan ABD ve Rusya, Ortadoğu silah pazarından ciddi derecede talep görmekte ve bu talepler doğrultusunda silah ticaret pazarında üst sıralarda yer almaktadır. Yine tabloda en fazla silah ithal eden üç ülke incelendiğinde; birinci sırada Suudi Arabistan, ikinci sırada Hindistan, üçüncü sırada ise Mısır yer almaktadır. İlk üç sırada yer alan ülkeler dünya genelinde gerçekleşen silah ithalatının % 26,6'sını gerçekleştirmektedirler. Önceki senelerde daha gerilerde yer alan Suudi Arabistan'ın mevcut ABD yönetimi ile gerçekleştirmiş oldukları büyük silah anlaşmaları, onu ithalatta birinci sıraya taşımıştır. Silah ithal eden ülkelerin çoğunlukla Ortadoğu ülkeleri olduğu görülmektedir. En fazla silah ithalatını gerçekleştiren 10 ülke

içerisinde Suudi Arabistan, Mısır, Cezayir, Birleşik Arap Emirlikleri ve Irak ilk sıralarda yer almaktadır. İlgili 5 ülke toplam ithalatın % 28,9'unu gerçekleştirmektedir. Bu da ülkemizin bulunduğu coğrafyanın son yıllarda tehlikeli bir hal aldığıın en somut göstergesidir. Genel olarak silah ihracatı gerçekleştiren ülkelerin ekonomik olarak gelişmiş ülkeler olduğu, silah ithalatı gerçekleştiren ülkelerin ise daha çok ekonomik yönden dışa bağımlı olan ve gelişmekte olan ülkeler olduğu görülmektedir.

2.1.3. Bölgesel Bazda Savunma Harcamalarının Genel Seyri

Savunma harcamaları dünya genelinde bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Şekil-4'ün içeriğinde 1988-2018 yılları arasında bölgesel bazda gerçekleşen savunma harcamalarının dağılımı yer almaktadır. Şekil-4 incelendiğinde savunma harcamalarının büyük bir kısmının Amerika kıtasında gerçekleştirildiği görülmektedir. Amerika kıtasında yapılan savunma harcamalarının dünya genelinde yapılan savunma harcamalarına oranı yaklaşık % 40'dır. Bu da bölgenin dünya pazarı üzerindeki hâkimiyetini açıkça göstermektedir. Bölgesel bazda en yüksek harcamalar sıralamasında ikinci sırada bulunan Avrupa ve Amerika kıtalarının yapmış oldukları toplam savunma harcamaları, dünya geneli yapılan savunma harcamalarının yaklaşık % 60'ını oluşturmaktadır.

Şekil-4: 1988–2018 Yılları Arası Bölgelerin Askeri Harcamaları (Milyar \$)

Kaynak: (SIPRI, 2018).

2018 yılında Afrika kıtasında gerçekleşen askeri harcamalar 2017 yılına kıyasla yaklaşık % 8,4 oranında azalmıştır. 2018 yılı dâhil olmak üzere son beş yılda gerçekleşen savunma harcamalarında dördüncü kez azalma meydana gelmiştir. Bu azalışın en önemli nedenlerinden birisi Cezayir'in % 6,1, Angola'nın % 18 ve Sudan'ın % 49 oranında savunma harcamalarında azalmaya gitmiş olmasıdır (SIPRI, 2018: 10).

Şekil-4'te görüleceği üzere son yıllarda Asya kıtası ve Okyanusya kıtasında savunma harcamalarının önemi anlaşılmış ve harcamalarda önemli artışlar olmuştur. Asya kıtası ve Okyanusya kıtasında, 2001 yılından sonra askeri harcamalarda gözle görülür bir artış söz konusudur. Bu durumun en önemli nedeni Çin'in bu alanda dünya geneline etki edecek düzeyde savunma harcaması gerçekleştirmiş olmasıdır. Güney Amerika bölgesindeki savunma harcamaları ise % 3,1 oranında artmıştır. Bunun nedeni Brezilya'nın savunma harcamalarının % 5,1 oranında artmasıdır (SIPRI, 2018: 10).

Milli gelire oran açısından en yüksek harcama Ortadoğu bölgesinde gerçekleşmektedir. SIPRI 2018 yılı raporlarına göre, savunma harcamalarının ülkelerin milli gelirlerine oranlanması bakımından yapılan sıralamada, ilk on ülkeden altısının Ortadoğu ülkesi olduğu görülmektedir. Bölgede Suudi Arabistan'ın milli gelirinin % 8,8'ini askeri harcamaya ayırarak milli gelirine oranla en yüksek savunma harcaması yapan ülke olmuştur. Bölgede bulunan diğer ülkelere bakıldığında; Umman milli gelirinin % 8,2'sini, Kuveyt % 5,1'ini; Lübnan % 5'ini; Ürdün % 4,7'sini, İsrail ise % 4,3'ünü askeri harcamalar için ayırmaktadır (SIPRI, 2018: 10).

Orta ve Doğu Avrupa'da yer alan ülkelerin savunma harcamalarında da devamlı bir artış durumu söz konusudur. Bu bölgede yer alan birçok ülkenin 2018 yılındaki savunma harcamalarında ciddi oranlarda artışlar yaşanmıştır. En fazla artışın gerçekleştiği ülkelerden biri olan Polonya'da savunma harcamaları bir önceki yıla göre % 8,9 artmış ve 11,856 milyar dolara ulaşmıştır. Yine artış gösteren bir diğer ülke olan Ukrayna incelendiğinde, savunma harcamalarının % 21 arttığı ve 4.8 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Bu artışın sebebinin, Rusya ile bölgesinde yaşadığı güvenlik problemi olduğu değerlendirilmektedir. Bu iki ülkenin yanı sıra savunma harcamalarını arttıran Litvanya, Romanya, Bulgaristan ve Letonya'nın da 2018 yılında gerçekleştirdiği savunma harcamaları çok yüksek oranlardadır (SIPRI, 2018: 6-10).

SIPRI Araştırmacısı Pieter Wezeman'ın yayınladığı raporda, Doğu ve Orta Avrupa'da meydana gelen bu artışın en büyük sebebinin Rusya'dan gelen tehditlerin artmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Araştırmacı Pieter Wezeman'a göre; Rusya'nın savunma harcamalarının son iki yıldır düşmesine rağmen, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde harcamaların artarak devam ediyor olmasının nedeni halen Rus tehdidinin geçmediği düşüncesidir (Savunma Sanayi Dergilik İnternet Sitesi, 2020).

Tablo-4: 2014-2018 Yılları Arasında Bölgesel Bazda Gerçekleşen Silah Transferi (%)

	Bölgeler	Küresel pay %
1	Afrika	7,8
2	Amerika	6,2
3	Asya	35,0
4	Okyanusya	5,0
5	Avrupa	11,0
6	Ortadoğu	35,0
7	Diğer	0,1

Kaynak: (SIPRI, 2018).

Kıtalar bazında silah transferlerini gösteren Tablo-4 incelediğinde, 2014-2018 yılları arasında Ortadoğu'ya ve Asya'ya yapılan silah transferleri toplamı, bütün silah ticaret hacminin % 70'ini oluşturmaktadır. Silah transferinde en büyük pay sahibi bu iki kıtadır. Bu iki kıtanın ardından en fazla silah transferini gerçekleştiren üçüncü bölge % 11 ile Avrupa kıtasıdır. Dünya genelinde 2017 yılında toplamda 95,0 milyar dolar civarında silah ticareti gerçekleştiği SIPRI tarafından hesaplanmıştır. Bu tutarın aslında görünenden daha yüksek olduğu düşünülmektedir (SIPRI, 2019: 10).

2.2. NATO Ülkelerinde Gerçekleşen Savunma Harcamaları

Türkiye'nin de üyesi olduğu NATO ülkelerinin savunma için bütçelerinden ayırmış oldukları paylar, coğrafyamız açısından son derece önemlidir. Bu bölümde NATO

hakkında genel bir bilgi verilecek, NATO ülkelerinin askeri harcamalarına ayırdıkları paylar açıklanacak ve konu ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

2.2.1. NATO’nun Tarihçesi

NATO, 4 Nisan 1949 tarihinde 12 ülkenin bir araya gelmesiyle imzalanan “Kuzey Atlantik Antlaşması” ile Washington’da kurulmuştur. İmzalanan bu antlaşma, Ağustos 1949 tarihinde Amerika tarafınca da onaylanmıştır. İlerleyen zamanlarda birçok ülkenin de NATO’ya katılmasıyla kurum bugün 29 üye ülkeden oluşan uluslararası askeri bir örgüt haline gelmiştir. Bu oluşumun temeli, 17 Mart 1948’de İngiltere, Belçika, Hollanda, Fransa ve Lüksemburg’un Soğuk Savaş’ın başındaki Sovyet Rusya tehlikesine önlem olarak imzalanan ortak savunma antlaşması olan Brüksel Antlaşması’na dayanmaktadır. Bu antlaşma NATO’nun kuruluşun temelini oluşturmaktadır. 4 Nisan tarihinde imzalanan antlaşmayı, Brüksel Antlaşması’na taraf olan 5 devlet ile birlikte İtalya, ABD, Kanada, Danimarka, İzlanda, Norveç ve Portekiz de imzalamıştır. Bu 12 ülke NATO’nun ilk üyeleri olmuştur (Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2020).

1950 senesinde Kore Savaşı’nın başlamasıyla ülkeler için tekrardan tehdit algısı ortaya çıkmıştır. NATO bu sebepten dolayı askeri planlar geliştirmek zorunda kalmış ve NATO Askeri Komitesi konvansiyonel kuvvetler kurma çağrısı yapmıştır. 1954 senesinde Sovyetler Birliği, ittifaka katılmak istediğini beyan etse de bu önerisi kabul edilmemiştir. Türkiye NATO’ya 18 Şubat 1952 tarihinde üye olmuştur. Ülkemizin NATO’ya girmek istemesindeki en önemli etken, Sovyet tehdidi karşısında, kendisini koruyabilecek bir askeri ittifak içinde yer almak istemesidir. 1989 senesinde gerçekleşen devrimlerin ve 1991 senesinde Varşova Paktı’nın dağılmasıyla NATO tek güçlü kuruluş olarak kalmıştır. Bu olaylar sonrasında NATO görevlerinde, amaçlarında ve Avrupa’ya odaklanmasında stratejik değişikliklere gitmiştir. 1990 senesinde Fransa’nın Paris şehrinde Sovyetler Birliği ile NATO arasında askeri kuvvetlerde küçülmeye yönelik “Avrupa’da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması” imzalanmıştır. NATO, bu antlaşmadan sonra savunma harcamalarında azalmaya yönelmiştir. Soğuk Savaş sonrasında NATO’da askeri yapıda küçülme gerçekleşmiş ve acil müdahale kuvvetleri oluşturulmuştur. Sovyetlerin çöküşü ile birlikte Avrupa’da askeri dengeler değişmiştir. 1999 senesinde İstanbul’da “Uyarlanmış Avrupa’da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması” imzalanmıştır. İlerleyen zamanlarda NATO, Doğu ve Orta Avrupa

Ülkelerini de kapsayacak Şekilde bymŐtr. Bu zamana kadar sadece güvenlik ve savunma konusunda çalışmalar gerçekleştiren NATO, etkinliklerini daha da geniŐleterek öncesinde hiç ilgilenmediği politik ve insancıl alanlara yönelmiştir. Eski yapısını tamamen güncellemiŐ ve komuta yapısındaki 65 merkezin sayısını 20'ye düşürmüştür. 2006 yılında enerji güvenliğinin masaya yatırıldığı zirve, Letonya'nın baŐkenti Riga'da gerçekleşmiştir. Bu zirve eski Sovyetler Birliği bünyesindeki bir ülkede gerçekleştirilen ilk zirve olmuştur. Son olarak 5 Haziran 2017 tarihinde Karadağ, Rusya Federasyonu'nun karşı çıkmasına rağmen NATO'nun 29. ve en son yesi olmuştur. Bu ittifak günümüzde Afganistan'da ISAF, Kosova'da KFOR, Libya'da OUP, Akdeniz'de Etkin aba Harekt (OAE) ve Somali açıklarında Okyanus Kalkanı Harektn (OOS) sürdürmektedir (Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2020).

2.2.2. NATO lkelerinde Gerçekleşen Savunma Harcamaları

NATO bünyesinde bulunan ülkeler, kabul edilmiş olan tanımına göre cari ve tahmini olarak savunma harcamalarına ait verilerini belirli aralıklarla ve düzenli bir Şekilde raporlar halinde NATO'ya sunarlar. NATO yesi olan ülkelerin 2018 yılı askeri harcamalarını gösteren raporu yayınlanmıştır. Bu rapor doğrultusunda, NATO yesi toplam 29 ülkenin 2018 yılında gerçekleştirdikleri askeri harcamalar, dünya genelinde gerçekleşen askeri harcamalarının % 53'n oluşturmaktadır. NATO lkelerinin toplam harcamaları incelendiğinde 983.7 milyar dolara ulaŐıĐı görülmektedir. 2018 yılındaki askeri harcamalarda en fazla yükseliŐi ise yine ABD gerekleŐirmiŐtir.

Tablo-5: 2012–2018 Yılları Arası NATO lkeleri Askeri Harcamaları (Milyar \$)

lkeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bulgaristan	686	740	692	701	751	779	961
Belçika	5.149	5.018	4.936	4.753	4.734	4.736	4.840
Arnavutluk	204	192	187	163	157	162	176
Almanya	43.646	41.980	41.032	40.888	43.784	45.340	46.512
Çekya	2.152	2.052	2.042	2.123	2.301	2.298	2.710
Danimarka	4.222	3.873	3.703	3.664	3.906	3.985	4.559

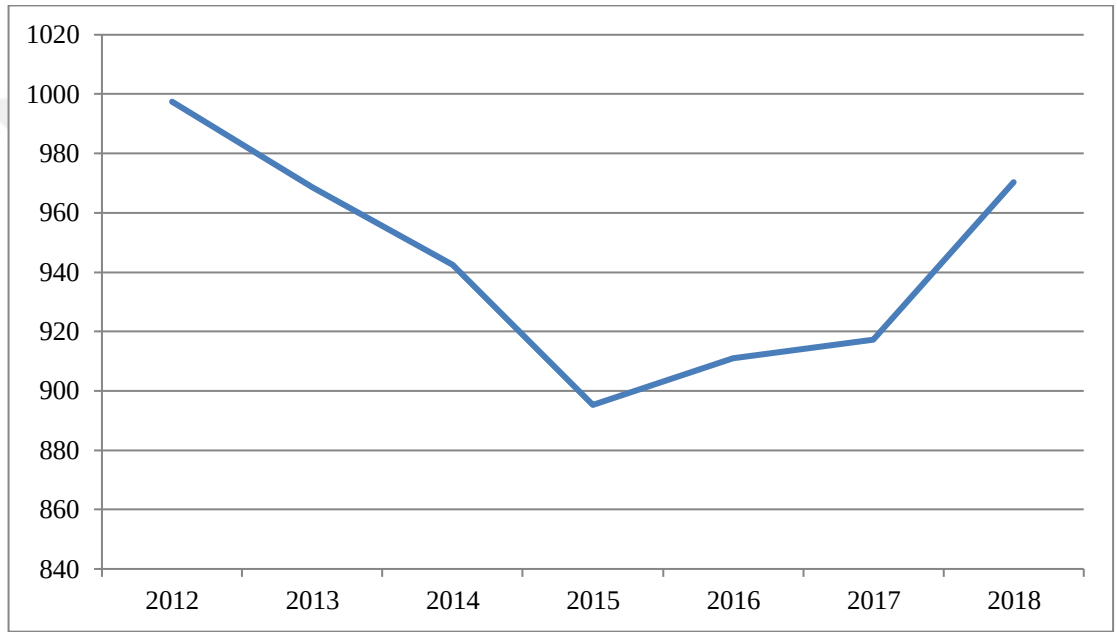
Hırvatistan	917	877	984	980	931	989	966
Estonya	439	454	486	529	568	585	607
Fransa	48.229	47.916	48.750	50.084	52.026	52.710	51.410
Yunanistan	5.268	4.920	4.880	5.175	5.390	5.386	5.757
Lüksemburg	232	241	258	304	287	382	393
Karadağ	67,2	60,9	63,9	63,4	69,2	71,0	78,9
Macaristan	1.181	1.117	1.100	1.237	1.414	1.533	1.792
İtalya	28.403	27.315	25.216	24.146	27.353	28.139	27.808
Letonya	250	269	279	318	458	520	724
Litvanya	325	336	405	539	722	877	1.056
Hollanda	10.255	9.552	9.565	9.542	10.031	10.250	11.115
Norveç	5.896	6.033	6.295	6.249	6.485	6.753	7.067
Polonya	8.380	83.12	92.47	11.005	10.395	10.630	12.041
Portekiz	3.933	4.334	3.786	3.908	4.516	3.905	4.420
Romanya	2.018	2.172	2.373	2.738	2.889	3.919	4.359
Slovakya	978	885	914	1.084	1.112	1.131	1.296
Slovenya	522	463	444	440	495	507	529
İspanya	18.059	15.755	15.731	16.722	15.506	17.160	17.823
Türkiye	17.958,24	18.662,57	17.772,17	15.880,9	17.853,98	17.824,0	18.967
İngiltere	54.524	52.355	50.996	49.838	49.912	49.412	49.892
ABD	793.157	732.148	687.112	671.509	669.448	662.550	682.491
Kanada	17.284	15.977	16.238	18.656	18.904	22.835	22.729

Kaynak: (SIPRI, 2018).

2012-2018 yılları arasında NATO ülkelerinin gerçekleştirmiş olduğu askeri harcamalar incelendiğinde; 2012 senesi sonrasında bir düşme eğilimine girilse de 2018 senesinde tekrar ilk yıllardaki seviyesini yakaladığı görülmektedir.

NATO üyesi olan ülkeler içerisinde en fazla harcamayı ABD gerçekleştirmektedir. ABD'nin gerçekleştirdiği harcamalar, toplam harcamaların % 69,28'ini oluşturmaktadır. NATO ülkelerinin askeri harcamaları incelendiğinde ikinci sırayı ABD ile genellikle müşterek hareket eden İngiltere'nin aldığı görülmektedir. Bu ülkeleri sırasıyla Fransa, Almanya, İtalya, Kanada, Türkiye ve İspanya izlemektedir. Özellikle son yıllarda Balkan ülkelerinde de ciddi oranlarda savunma harcamalarına ayrılan payların arttığı görülmektedir.

Şekil-5: 2012–2018 Yılları Arası NATO Ülkeleri Askeri Harcamaları Eğrisi (Milyar USD)

Kaynak: (SIPRI, 2018 Raporu Verileri Esas Alınarak Oluşturulmuştur).

NATO üyesi ülkelerin 2019 yılı için savunmaya ayırdıkları kaynakları gösteren veriler yayınlanmıştır. Üye ülkeler 2019 yılında savunma harcamalarına toplamda 984 milyar 234 milyon dolar kaynak tahsis etmiştir. 2019 yılında ayırmış oldukları toplam savunma bütçesi, 2018 yılına göre % 3,9 artmıştır. 2019 yılı tahmini verilerine göre yine en fazla harcamayı ABD'nin gerçekleştirecektir. ABD, 685 milyar 99 milyon dolarlık savunma bütçesi ile NATO üyesi ülkelerin toplam savunma harcamalarının yaklaşık % 70'ini gerçekleştirmesi beklenmektedir. ABD, 2019 senesinde planladığı savunma harcaması ile gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYH) % 3,42'si kadar harcama yapacaktır. ABD'den sonra ikinci olarak en fazla savunma harcamasını gerçekleştirmesi beklenen ülke 65 milyar 527 milyon dolar ile İngiltere'dir. Bu iki büyük ülkeyi sırası ile üçüncü olarak 49 milyar 132 milyon dolar

ile Almanya, dördüncü olarak 47 milyar 705 milyon dolar ile Fransa, beşinci olarak 23 milyar 281 milyon dolar ile İtalya ve altıncı olarak ise 21 milyar 277 milyon dolar ile Kanada'nın izlemesi beklenmektedir. Türkiye ise 2019 yılında toplamda savunmaya 18 milyar dolarlık bir bütçe ayırmıştır. 2018 yılına kıyasla Türkiye savunma bütçesinde, % 24'lük bir artışa gitmiştir. Buna rağmen yine 15'inci sıradaki yerini korumuştur. GSYH bazında değerlendirme yapıldığında ABD'ye en yakın ikinci ülke % 2,24 ile Yunanistan olmuştur. Bu iki ülkeyi % 2,13 ile İngiltere ve Estonya takip etmiştir. 2019 yılı içerisinde Türkiye'nin savunma harcamaları, GSYH'nın yaklaşık % 1,89'unu oluşturmaktadır. Türkiye bu oran ile GSYH' sının % 1,84'ünü oluşturan Fransa ve GSYH'nın % 1,36'sını oluşturan Almanya'yı geride bırakmıştır. NATO üyesi olan ülkeler arasında GSYH bazında en az payı ayıran ülkeler sırası ile % 0,55 ile Lüksemburg, % 0,92 ile İspanya ve % 0,93 ile Belçika olmuştur (SIPRI, 2019: 8-10). NATO ülkelerinin algıladıkları tehdit seviyeleri her geçen sene artmaktadır. Bu da ilerleyen zamanlarda savunma harcamalarına bütçe içerisinden ayrılacak olan payın artacağına işaret etmektedir. Özellikle küresel silahlanmanın sürekli arttığı günümüzde savunma harcamalarında herhangi bir kısıtlamaya gidilmeyeceği değerlendirilmektedir.

2.3. Türkiye'ye Komşu Olan Ülkelerin Savunma Harcamaları

Türkiye'nin savunma harcamalarına etki edenlerden unsurlardan bir tanesi de komşu ülkelerinin yapmış oldukları askeri harcamalardır. Bu kısımda Türkiye'ye sınır komşusu olan ülkelerin 2000-2018 yılları arasında yapmış oldukları savunma harcamaları incelenecektir. Tablo-6'da yer alan ülkelerin savunma harcamaları verileri, 2018 yılı SIPRI verileri baz alınarak elde edilmiştir. Tabloda Türkiye ile birlikte toplam beş ülke yer almaktadır. Bu ülkeler; Yunanistan, İran, Irak ve Suriye'yedir. Irak ve Suriye'deki iç karışıklıklar nedeniyle bazı yıllarda veri alınamamıştır.

Tablo-6: Türkiye'nin Sınır Komşusu Ülkelerin 2000-2018 yılları arasındaki savunma harcamaları (Milyar USD)

ÜLKELER	YUNANİSTAN	İRAN	IRAK	SURİYE	TÜRKİYE
YILLAR					

2000	8.137	6.174,52	*	897,04	9.993,73
2001	7.958	6.873,55	*	1.022,53	7.216,05
2002	7.806	7.398,60	*	1.102,91	9.050,38
2003	6.688	8.635,23	*	1.436,21	10.277,90
2004	7.353	11.158,93	2.109,25	1.388,54	10.920,77
2005	7.951	13.269,30	2.847,11	1.450,32	12.081,16
2006	8.267	15.888,64	2.043,74	1.435,22	13.363,30
2007	8.260	14.610,57	3.127,83	1.599,03	15.319,16
2008	9.183	14.056,20	4.134,62	1.732,42	17.127,31
2009	9.628	14.706,91	3.941,02	2.181,97	16.352,30
2010	7.398	14.964,83	4.441,07	2.346,02	17.939,37
2011	5.957	13.495,34	4.785,57	2.494,89	17.304,88
2012	5.268	14.220,13	4.351,57	*	17.958,24
2013	4.920	11.232,68	8.023,68	*	18.662,57
2014	4.880	11.140,94	6.984,17	*	17.772,17
2015	5.175	11.719,20	9.565,98	*	15.880,93
2016	5.390	13.279,96	5.987,79	*	17.853,98
2017	5.386	14.677,87	7.437,16	*	17.824,01
2018	5.757	11.230,85	6.317,98	*	18.967,11

Kaynak: (SIPRI, 2018).

Jeopolitik konumu itibariyle üç kıtanın birleştiği kilit noktada bulunan ülkemiz çok fazla iç ve dış tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu tehditler karşısında ülke savunması, bütün riskleri hesaba katarak her türlü olumsuz duruma karşı hazırlıklı olmalıdır. Bu tehdit ve tehlikeleri caydırmak/bertaraf etmek için Silahlı

Kuvvetlerimizi çağın gereklerine göre modernize etme, eğitme ve donatma görevi en üst düzeyde yapılmalıdır. Bu da fazladan bütçeye bir maliyet getirmektedir.

Türkiye'nin jeopolitik konumu, onu tehdit eden en önemli unsurların başında gelmektedir. Türkiye, bu jeopolitik konumu itibari ile bütün güç merkezlerinin odak noktasında ve bölgesel güç merkezleri ile iletişim noktasında bulunmaktadır. İstikrarın sağlanabilmesi açısından da kritik noktada bulunan Türkiye için, mevcut olan ve gelecekte de ortaya çıkabilecek güç merkezleri çok önemlidir. Güç merkezleri hiçbir zaman sabit değildir. Güç merkezleri; dün, bugün ve yarın farklı olabilir (Özer, 2006: 124).

Türkiye'nin mevcut jeopolitik konumu itibariyle maruz kaldığı iç ve dış tehditler önceden daha belirgin olsa da, 21. yüzyıl başları itibariyle değişken ve çok yönlü bir hal almıştır. Bu durum, ortamda belirsizliklerin hâkim olmasına neden olmuştur. Türkiye'nin yıllardır maruz kaldığı tehditler kısaca, etnik ve bölgesel çatışmalar, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar, köktendincilik ve uluslararası terör grupları ile terörizm olarak sıralanabilir (Tonguç Saka, 2007: 53-54). Özellikle son yıllarda ülkemize komşu olan devletlerde çeşitli askeri ve siyasi problemler yaşanmıştır. Sınır komşularımızın izlemiş oldukları dış politika ve içerisinde bulundukları siyasi durum ülkemizi çeşitli tehlikelerle karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye'nin önemli sınır komşularından olan Yunanistan'ın savunma harcamaları incelendiğinde; 2000-2002 yılları arasında büyük bir artış olmadığı, 2003 senesinden sonra savunma harcamalarına ağırlık verildiği ve ciddi oranlarda artışa gittiği görülmektedir. 2010 yılından sonra ekonomik olarak iflasın eşiğine gelen Yunanistan'da bütün harcamalarda olduğu gibi savunma harcamalarında da tasarrufa geçilmiştir. Yunanistan ekonomik olarak ciddi sıkıntılar yaşasa da kendisi açısından tehdit gördüğü Türkiye'ye karşı tedbirler konusunda halen savunma harcamalarını arttırma planı yapmaktadır. Yunanistan'ın yapmış olduğu savunma harcamalarının, Türkiye'nin harcamalarına etkisi konusunda örnek olarak, Kollias ve Chletsos, 1995 yılında Türkiye'nin savunma harcamalarını tespit eden unsurların nelerden oluştuğunu bulmak amacıyla düzenledikleri konferansta; Türkiye'nin kendi çıkarlarını, ortak olarak NATO'nun savunma ağırlığını ve muhalif olarak da Yunanistan'ın savunma harcamalarını göstermiştir. Bunun yanında, bağıntılarına Kıbrıs konusundaki anlaşmazlığı da kukla değişken olarak eklemişlerdir. İnceleme sonucunda, Yunanistan'ın savunma harcamalarının, uzun yıllar boyunca Türkiye'nin

savunma harcamalarına olumlu yönde etki ettiği ortaya çıkmıştır (Sezgin ve Yıldırım, 2002: 123). Sonuç olarak, Yunanistan'ın geçmişten bu yana devam ettirdiği megal-ideası ve politikası, Kıbrıs, Ege ve Doğu Akdeniz'de hâkimiyet sorunları, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile normalleşen ilişkilerini engelleme çabaları, teröre destek ve finansman sağlamaları gibi nedenlerden dolayı ülkemiz, Yunanistan'ı kendisine tehdit olarak görmektedir.

Bulunduğumuz coğrafyada tek başına söz sahibi olmak isteyen İran'ın, şartlar ne olursa olsun nükleer ve kimyasal silahlanma konusunda hiçbir zaman geri adım atmadığı bilinmektedir. Son yıllarda Suriye ve Irak konusunda ağırlığını hissettirmek isteyen İran'ın savunma alanında yaptığı harcamalar giderek artmaktadır. Bu durum çevre ülkeler açısından tehlike oluşturmaktadır. İran'ın mevcut yönetim şekli ve dini rejimine yönelik tutum ve davranışlarından kaynaklı tehditlerine karşı kendi planlamasını icra eden Türkiye oluşabilecek yeni tehlikelere karşı sınır boyunca önlemlerini almaktadır (Altun, 1998: 70).

Yine güney komşularımızdan birisi olan Irak'ın özellikle kuzey bölgesinde barındırmış olduğu terörist unsurlar ve terör kampları, Türkiye için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. 2003 yılında ABD tarafından işgal edilen Irak devletinin savunma harcamalarının bulunduğu ekonomik şartlardan dolayı çok fazla olmadığı, buna rağmen bu yönde harcamalarının artarak devam ettiği görülmektedir.

En büyük kara sınırimızın olduğu komşumuz olan Suriye'de 2011 yılında başlayan ve halen devam eden mevcut siyasi iktidarsızlığın getirmiş olduğu iç karışıklık ve iç savaş durumlarından dolayı, 2011 yılı ve sonrasındaki yıllara ait savunma harcamaları verileri bulunmamaktadır. Sağlıklı veriler elde edemeyen SIPRI bu verileri yayınlamamıştır. Yayımlanan veriler ışığında değerlendirme yapacak olursa 2000 yılından başlayarak devamlı olarak askeri harcamalarının arttığı görülmektedir. Bu ülkede yaşanan iç savaş durumu, ülkemizi çeşitli önlemler almaya sevk etmiştir. Yaşanan siyasi istikrarsızlık, iç savaş ve göç durumu son zamanlarda ülkemizdeki savunma harcamalarının artmasındaki en büyük etkenlerden birisidir.

Bu beş sınır ülkesinin 2018 yılındaki savunma harcamalarını karşılaştırıldığımızda, en yüksek savunma harcamasının ülkemiz tarafından yapıldığı görülmektedir. Türkiye'den sonra en fazla harcamayı İran yapmaktadır. Bu iki ülkenin özellikle İslam coğrafyasında söz sahibi olmak için sürekli olarak bir yarış halinde olduğu

bilinmektedir. Savunma harcamaları açısından, Türkiye ve İran'ı sırasıyla Irak ve Yunanistan izlemektedir.

Türkiye'nin savunma harcamaları genel anlamda karmaşık bir görüntü çizmektedir. Gerek harcama kalemleri olsun, gerekse bu harcamaları gerçekleştiren birimler olsun çeşitli farklılıklar göstermektedir. Genel bütçe içerisinde bulunan Millî Savunma Bakanlığı (MSB), Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı gibi kuruluşlarla birlikte özel bütçeye sahip olan Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF) ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV), Türkiye'nin savunma harcamalarını gerçekleştirmektedir. MSB, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı gibi kuruluşların icra edecekleri faaliyetler için kullandıkları askerî harcamaları tespit edebilmek kısmen kolayken, özellikle HAVELSAN, TAI, ROKETSAN, ASELSAN gibi iştirakleri aracılığı ile savunma sanayi içinde bulunan TSKGV'nin ve SSDF'nin bütçelerini ve harcamalarını net olarak ortaya koymak neredeyse imkânsızdır. Ayrıca, örtülü ödenek şeklinde savunmaya tahsis edilen paranın miktarını ne kadar olduğunu hesaplamak oldukça güçtür (Güneş, 2011: 15).

2.4. Türkiye'ye Etki Eden Bölgesel Tehditler Bağlamında Savunma Harcamaları

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı bölgesel tehditler sonucunda icra ettiği harekâtlara ve bu harekâtlar için ayırmış olduğu savunma bütçesi ile savunma harcamalarının kaynaklarına yer verilmiştir.

2.4.1. Türkiye'ye Etki Eden Bölgesel Tehditler

Anadolu coğrafyası geçmişten günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve sürekli ilgi odağı olan bir bölge olmuştur. Ticaret yolları üzerinde olması, kritik bir alanda yer alması, doğal zenginlikleri gibi sebeplerden ötürü bu bölgede sürekli olarak savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar, iç karışıklıklar hüküm sürmüştür. Özellikle son zamanlarda meydana gelen olaylardan dolayı Türkiye savunma harcamalarını yüksek seviyede tutmak zorunda kalmıştır. En başta terör olmak üzere, kitle imha silahlarının orantısız ve kontrolsüz olarak yayılması, organize suçların artması, sınır komşularımızın vatandaşlarının kaçak yollar ile ülkemize giriş yapması, silah kaçakçılığı ve uyuşturucu kaçakçılığı, dini istismar ederek oluşturulan tehditler ve mikro milliyetçilik hareketleri gibi olaylar ülkemizin en çok karşılaştığı tehdit

unsurlarıdır. Bu tehdit unsurlarının tamamı, savunma ve güvenlik politikamızda göz ardı edilmemesi gereken hususlardır (Milli Savunma Bakanı'nın 2019 Yılı Kamuoyu Bilgilendirmesi, 2019).

Her devlet kendi bekasını sürdürmek ve varlığına zarar gelmesini önlemek maksadıyla şahsi menfaatlerine zarar verme ihtimali olan her türlü unsuru tehdit olarak görebilir. Türkiye'nin kendisi için tehdit olarak gördüğü unsurlar son zamanlarda giderek artmaktadır. Artan tehdit algısı ülkemizin yapmış olduğu ve ileriki dönemler için planladığı savunma harcamalarının belirlemesinde önemli rol oynamaktadır (Bırol, 2010: 73).

Ülkemizin başlıca kendisi için tehdit olarak gördüğü faaliyetleri sıralarsak; Ege sınırlarımıza komşu olan Yunanistan'ın megal-ideası ile birlikte buna bağlı olarak karşılaştığı Ege ve Kıbrıs problemleri (Adalar, Kıta Sahanelığı, Kara Suları), Yunanistan'ın ülkemiz aleyhine oy kullanmakla tehdit ederek Avrupa Birliğine (AB) üye olarak katılmasını engellemeye çalışması, Suriye'de farklı terör grupları ile devlet güçlerinin yapmış oldukları çatışmalar, terör örgütü PKK'nın Suriye'de uyguladığı baskı faaliyetlerinin ülkemize olumsuz etkileri ve DAES terör örgütünün ülkemize yansımaları olarak sıralanabilir. Ayrıca güney sınırlarımızda başta ABD olmak üzere Rusya ve Batı Avrupa ülkelerinin terörist unsurlar ile menfaat birliği içerisinde yürütmüş oldukları faaliyetler, Irak'ın kuzeyinde gerçekleşen siyasal gelişmeler ve doğuda sınır komşumuz olan İran'ın gerçekleştirdiği nükleer faaliyetler bölgesel tehdit kapsamında değerlendirilebilir. Bununla beraber dünyada yaşanan belirsizlikler ve ortaya çıkan büyük siyasal değişimler sonucu oluşan yeni ekonomik birliktelikler ve gruplaşmalar (bloklaşmalar) da ülkemiz açısından önem arz etmektedir. Tıpkı siyasette olduğu gibi ekonomide de düşünülen yeni dünya düzeninin bir dengesizliğe ve karmaşaya neden olma tehlikesi de Türkiye açısından değerlendirilmeli ve göz ardı edilmemelidir. (Altun, 1998: 69). Bu durumlara ilave olarak, Suriye'den gelen düzensiz göç dalgası sonucu ülkemiz çok zor duruma düşmektedir. İç savaştan kaçan masum insanlara ev sahipliği yapan ülkemiz, bu alanda uluslararası alanda yalnız bırakılmış bu da ekonomimize fazladan bir yük getirerek ülkemizi güç duruma sokmuştur.

Türkiye kendisi açısından tehdit oluşturabilecek tehlikelere karşı her zaman kendi önlemini almıştır. Gerek yurt içi gerekse yurt dışında yapmış olduğu başarılı

operasyonlarla tehlike oluşturabilecek terörist unsurları bertaraf etmekten çekinmemiştir. Özellikle son yıllarda bölgesel anlamda algıladığı tehditleri bertaraf etmek ve sınır güvenliğini sağlamak maksadıyla çeşitli başarılı sınır ötesi harekâtlar icra etmiştir. Yapılan bu harekâtlar bütçeye ekstra yük getirmiş ve savunma harcamalarının artmasına sebep olmuştur. Ülkemizin son yıllarda gerçekleştirdiği başarılı operasyonlar; Şah Fırat Operasyonu, Fırat Kalkanı Harekâtı, Zeytin Dalı Harekâtı, Barış Pınarı Harekâtı ve halen devam eden Bahar Pınarı Harekâtıdır.

2.4.1.1. Şah Fırat Operasyonu (22 Şubat 2015)

Ülkemizin sınırları dışarısında kalan tek toprak parçası Suriye’de bulunan Süleyman Şah Türbesi ve Caber Kalesi’dir. Ülkemiz sahip olduğu bu topraklar üzerinde uluslararası alanda egemenlik hakkına sahiptir. Suriye’de çatışmaların artması ve iç savaş başlaması sebebiyle Süleyman Şah Türbesi’nin yanında bulunan Saygı Karakolu tarafından Genelkurmay Başkanlığı’na şifreli bir mesaj gönderilmiştir. Mesajda bölgedeki artan tehlike anlatılmıştır. Gelişen bu durum üzerine Türkiye, olası bir saldırı tehdidine karşı bölgedeki askerlerini korumak ve Süleyman Şah Türbesi’nin güvenli bir alana taşınmak maksadıyla bu operasyonu başlatmıştır. Operasyon 21 Şubat 2015 tarihinde başlamıştır. Bu operasyona, 57 zırhlı araç, 100 araçla, 39 tank ve 572 askeri personel katılmıştır. Harekât planlandığı gibi başarılı bir şekilde ifa edilmiştir (Gök, 2019: 97). Operasyon sonrası Süleyman Şah Türbesi güvenli bir noktaya taşınmış ve bölgede güvenlik sağlanmıştır.

2.4.1.2. Fırat Kalkanı Harekâtı (24 Ağustos 2016-29 Mart 2017)

Sınır komşumuz Suriye’de krizin başından itibaren PYD-YPG ve DAESH (İŞİD) terör örgütlerinin kritik öneme sahip olan toprakları elde etmeleri, ülkemiz açısından üst düzey güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Suriye ile toplam 911 km olan kara sınırimızın büyük bir kısmının PYD ve DAESH terör örgütleri tarafından işgal altında olması, ülkemize yönelik artan terör eylemleri ve sürekli olarak devam eden göçten kaynaklı mülteci sayısının artması durumu, ülkemiz için Suriye krizini önemli bir iç problem haline getirmiştir. 2014 yılında Kobani ve çevresinin PYD kontrolüne geçmesi sonrası, ABD’nin desteğini alan terör örgütü PYD önemli topraklar elde etmiştir. Örgüt Ağustos 2016’da, ilan ettiği kantonları birleştirme düşüncesiyle Fırat’ın batı kısmına geçerek Halep’in kuzeyinde yer alan Menbiç bölgesini ele geçirmiştir. Terör örgütü, Amerika Birleşik Devletleri’nin ülkemize verdiği garantiye rağmen Menbiç bölgesinden çekilmemiştir. PYD, El-Bab’ı ele geçirmek için operasyon planı yapmış,

bununla birlikte Afrin'den doğuya doğru ilerleyerek toprak bütünlüğünü elde etmeyi hedeflemiştir. Cerablus-Azez hattını hâkimiyeti altında bulunduran DAESH terör örgütünün, 2016 yılının başlarından beri Kilis'e yaptığı roketli saldırılar ve sınır hattı boyunca düzenlediği terör saldırıları sonucu ülkemizin güvenlik tedbirlerini arttırması zaruri hale gelmiştir. Ülkemiz, Suriye Devleti'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının tehdit altında olması, sınır hattı boyunca PKK'nın uzantısı olan PYD-YPG'nin bağımsız devlet kurma amacı taşıması ve DAESH terör örgütünün düzenlediği saldırıların ivme kazandırması sonucu 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Harekâtını başlatmıştır (Gök, 2019: 103-104).

Türkiye'nin bu harekâtla amaçları şu şekilde sıralanabilir; sınır hattı boyunca güvenliği tesis etmek, DEASH'i sınır bölgesinden uzak tutmak (dolayısıyla örgüt merkezi bozulacak ve özellikle sınır illerine karşı DEASH eylemleri engellenecek) ve Suriye'deki PKK terör örgütünün uzantısı olan PYD'nin Suriye'nin kuzey bölgesindeki doğu-batı hattını kontrol ederek bir koridor oluşturmalarını engellemektir. Türkiye'nin bu kararının Suriye krizinin 6. yılında alınması, doğrudan bir askeri müdahalede bulunması ve harekâtın Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en kapsamlı müdahalelerden birisi olması ülkemizin dış politikasında önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu müdahalenin amaçlarından birisi de, sınır hattı boyunca yeni bir terör devleti kurulma ihtimali ve girişimini engellemektir. Böylece PKK'nın saldırılarının daha da artması ve Suriye'de iç savaşının patlak vermesi ile birlikte YPG-PYD'nin bağımsız bölge kurma çabaları boşa çıkarılacaktır. PKK'nın bölgede kendi yerini sağlamlaştırmak için DEASH örgütünün varlığını ve ona karşı yapmış olduğu saldırıları stratejik bir fırsat haline getirip, kendini doğal bir aktör olarak gösterme girişiminde bulunması ülkemizin büyük tepkisine yol açmıştır. DEASH terör örgütünün terörist saldırılarının yanı sıra, Fırat Kalkanı Harekâtına sebep olan bir diğer husus da Türkiye'nin bütün terör örgütlerine karşı yurt içerisinde ve yurtdışında güvenliğini sağlama arzusu olmuştur. Bu güvenlik tehditlerini bertaraf etmek maksadıyla ülkemiz operasyonu zorunluluk olarak görmüştür. Sonuç olarak, ülkemiz gelişen durum üzerine taktiksel yaklaşımlarını ve hedeflerini geliştirmek zorunluluğunda kalmış ve yapmış olduğu harekât ile başarılı olmuştur (Akça, 2018: 78-79). Başarı ile sonuçlanan bu harekât ülkemizin son zamanlarda icra ettiği en kapsamlı operasyonlardan birisi olmuştur. Bu durum savunma bütçesine ek bir maliyet getirirse de, sınır güvenliği için yapılması şart olan bir operasyondur.

2.4.1.3. Zeytin Dalı Harekâtı (22 Ocak 2018- 18 Mart 2018)

Zeytin Dalı Harekâtı, 20 Ocak 2018 tarihinde saat 17:00'da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye'nin Azez, Afrin ve Tel Rıfat bölgesine başlattığı askerî bir harekâttır. Ülkemizin bu harekâttaki amacı, varlığımıza tehdit olarak gördüğü terör örgütleri PKK, KCK, PYD-YPG ve DAESH'i bölgeden uzaklaştırmak, sınır hattının ve bölgedeki halkın güvenliğini sağlamak ve kontrol altına almaktır. Milli Savunma Bakanlığı bu harekâttan sonraki hedefin Menbiç olduğunu açıklamıştır. Harekâtın en kritik noktalarından birisi de Burseya Dağı'nın 28 Ocak'ta ele geçirilmesidir. 1 Şubat 2018 tarihinde Bülbül Belde merkezi, 3 Mart 2018 tarihinde Racu Beldesi, 4 Mart 2018'de Şeyh Hadid Beldesi, 6 Mart 2018'de Şeran Beldesi ve 8 Mart 2018'de ise Cinderes Belde merkezi Türk Silahlı Kuvvetleri birliklerince YPG/PKK'lı teröristlerden temizlenmiştir. Çanakkale Deniz Zaferi'nin dönümü olan 18 Mart 2018 tarihinde Afrin kontrol altına alınmış ve harekât başarı ile tamamlanmıştır (Milli Savunma Bakanlığı Basın Faaliyetleri, 2018).

2.4.1.4. Barış Pınarı Harekâtı (9 Ekim 2019 - 25 Kasım 2019)

Bu harekât 9 Ekim 2019 tarihinde saat 16:00'da, Türk Hava Kuvvetleri'ne bağlı uçakların hava saldırıları ve terör unsurlarının elinde bulunan Rasüleyn, Tel Abyad, Kamışlı ve Ain Issa bölgelerini hedef alan topçu atışları ile başlamıştır. Önceki icra edilen harekâtlarda olduğu gibi, Barış Pınarı Harekâtı'nın planlama ve icrasında yalnızca terör unsurlarıyla ve bunlara ait sığınak, mevzi, barınak, silah, araç-gereçleri hedef alınmıştır. Sivil kişiler ile birlikte harekât bölgesindeki tarihi yapılar, dini yapılar, altyapı tesisleri, kültürel yapılar, bölgede bulunan müttefik ülke unsurlarının zarar görmemesi amacıyla her türlü hassasiyet gösterilmiştir. Bu harekâtın amacı, sınır güvenliğini sağlamak, sınırlarımızın güney kısmında bir terör koridoru oluşturulmasını engellemek, PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ başta olmak üzere milli güvenliğimize tehdit oluşturan bütün terör gruplarını etkisiz hale getirmek, göç etmeye zorlanmış Suriyelilerin evlerine dönmeleri için uygun şartları sağlamaktır (Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi, 2019).

17 Ekim tarihinde, Türkiye ve ABD heyetleri arasında yapılan anlaşmayla YPG-PYD terör örgütüne harekâtın icra edileceği alandan çekilmesi için 120 saatlik süre verilmiştir. 22 Ekim 2019 saat 22.00 itibari ile terör örgütüne tanınan süre sona ermiştir. Bu görüşmeler neticesinde Türkiye, güney sınırında terör koridorunun oluşmasına asla izin vermeyeceğini göstermiştir. Ayrıca ülkemiz terörle mücadele

konusunda kararlılıkla devam edeceğini ispatlamıştır (Milli Savunma Bakanlığı Basın Faaliyetleri, 2019). 25 Kasım 2019'da Milli Savunma Bakanlığı tarafından harekâtın istenilen sonuçların elde edilmesinden dolayı başarı ile tamamlandığı açıklanmıştır.

Ülkemiz halen Suriye'de terör unsurlarına karşı harekâtlarını devam ettirmektedir. Ülkemize tehdit oluşturan her türlü terör unsurunu etkisiz hale getirmek ve ülkenin güney sınırında oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek maksadıyla 9 Ekim 2019 tarihinde Bahar Kalkanı Harekâtı başlamış ve halen devam etmektedir. Önceki harekâtlar da bitmiş gibi görünse de, terör örgütünden arındırılan bölgelerde gözlem kulelerimiz halen barışı tesis etme faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu harekâtların yanı sıra halen devam eden Kararlılık Harekâtı ve Pençe Harekâtı kapsamında Güneydoğu Bölgemizde sınır güvenliği sağlanmış ve teröre göz açtırılmamıştır. Ayrıca Doğu Akdeniz'de ulusal çıkarlarımızın sağlanması amacıyla Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile yapılan askeri işbirliği anlaşması gereği savunma harcamalarının ilerleyen zamanlarda daha da artacağı değerlendirilmektedir.

2.4.2. Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Analizi

Ülkemiz bütçesinden savunma harcamalarına son yıllarda önemi paylar ayrılmaktadır. Bu payların boyutu bazen tartışılabilir, savunmanın vazgeçilmeyecek bir hizmet olduğu aşîkârdır. Bu kısımda son yıllarda Türkiye'de gerçekleşen savunma harcamalarının boyutuna, genel seyrine ve bu harcamaların GSYİH'ya oranına yer verilmiştir.

Türkiye savunma alanında dışa bağımlı olduğunu ve bu bağımlılığın ülkeyi düşürdüğü güç durumu, ilk olarak I. Dünya Savaşı sonrasında Kurtuluş Savaşı'nda acı tecrübelerle fark etmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte savunma alanında yatırımlar artmış, yerli üretime önem verilerek bu alanda sanayileşme başlatılmıştır. Türkiye özellikle II. Dünya Savaşı sırasında yapılan savunma sanayi alanındaki girişimlerden son derece istifade etmiştir. Dışa bağımlılığı kısmen de olsa bu dönem için azaltmıştır. Yaşanan bu büyük savaş sonrasında meydana gelen bir takım ekonomik olumsuzluklar, savunma sanayi alanında ilerlemeyi azalmış hatta durma noktasına getirmiştir. Ülkemizde bu durumdan etkilenerek savunma malzemelerini dışarıdan temin etme yolunu seçmiştir. Dışa bağımlılığımızı arttıran bu gelişmenin

ilk olumsuz sonucu 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında karşımıza çıkmıştır. Dönemin söz sahibi ülkelerinin savunma sanayi alanında uyguladıkları ambargolar, ülkemizi güç bir duruma düşürmüştür. Bu durum dışa bağımlı olmanın bir ülke için ne derece problem olduğunun en önemli göstergesidir.

Türkiye'nin savunma harcamaları bulunduğu jeopolitik konumu, jeostratejik önemi, sınır ülkelerinin savunma harcamaları, terör sorunu, komşu ülkelerde meydana gelen problemler gibi birçok olaydan etkilenerek şekillenmektedir. Özellikle son yıllarda komşu ülkelerin hemen hepsinde meydana gelen iç karışıklıklar ve icra edilen harekâtlar nedeniyle ülkemizin savunma harcamalarında önemli artışlar yaşanmaktadır.

Tablo-7: Türkiye'nin Savunma Harcamaları (Milyar USD) (1980-2018)

SIRA	YILLAR	SAVUNMA HARCAMALARI	GSYİH	GSYİH'DE PAY %
1	1980	2.672,0	68.391	3,91
2	1981	2.814,9	56.419	4,99
3	1982	2.754,7	64.209	4,29
4	1983	2.469,4	60.492	4,08
5	1984	2.190,1	59.098	3,71
6	1985	2.366,0	66.891	3,54
7	1986	2.769,4	75.173	3,68
8	1987	2.889,6	85.980	3,36
9	1988	2.663,9	90.460	2,94
10	1989	3.373,7	107.563	3,14
11	1990	5.315,4	152.001	3,50
12	1991	5.670,7	151.705	3,74
13	1992	6.157,9	160.256	3,84
14	1993	7.075,1	181.806	3,89
15	1994	5.293,2	130.900	4,04
16	1995	6.606,2	171.900	3,84
17	1996	7.512,1	184.600	4,07
18	1997	7.792,0	191.100	4,08
19	1998	8.781,0	271.000	3,24
20	1999	9.951,8	248.000	4,01
21	2000	9.993,73	265.000	3,77

22	2001	7.216,05	197.000	3,66
23	2002	9.050,38	238.000	3,80
24	2003	10.277,90	312.000	3,29
25	2004	10.920,77	404.000	2,70
26	2005	12.081,16	499.000	2,42
27	2006	13.363,30	548.000	2,44
28	2007	15.319,16	677.000	2,26
29	2008	17.127,31	663.000	2,58
30	2009	16.352,30	645.000	2,54
31	2010	17.939,37	748.000	2,40
32	2011	17.304,88	730.000	2,37
33	2012	17.958,24	877.000	2,05
34	2013	18.662,57	951.000	1,96
35	2014	17.772,17	934.000	1,90
36	2015	15.880,93	855.000	1,86
37	2016	17.853,98	863.000	2,07
38	2017	17.824,01	851.500	2,09
39	2018	18.967,11	751.384	2,52
		378.984,40	14.586.828,00	

Kaynak: (SIPRI, 2018; World Bank, 2020).

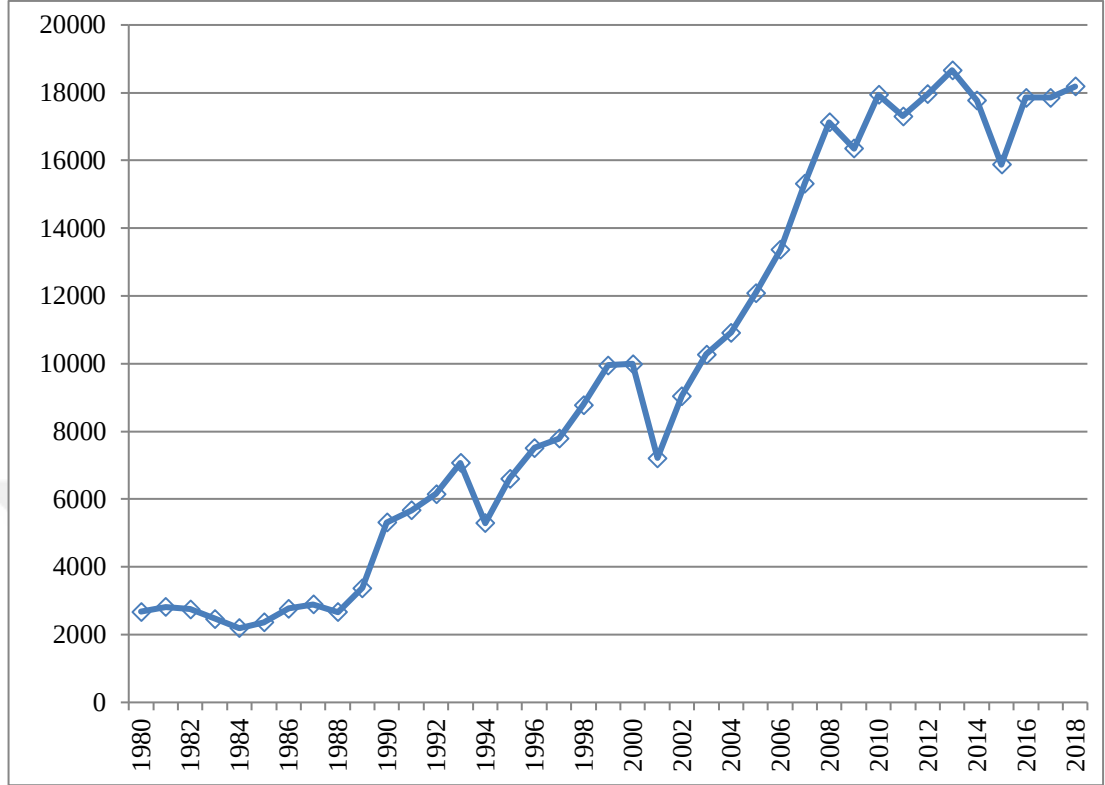
Tablo-7’de Türkiye’nin 1980-2018 yılları arasında gerçekleştirdiği savunma harcamaları, GSYİH tutarları ve bu yıllarda gerçekleşen savunma harcamaları/GSYİH oranına yer verilmiştir. Bu tablo SIPRI verileri baz alınarak oluşturulmuştur. Tablo-7 incelendiğinde, Türkiye’nin savunma harcamalarında bazı yıllarda kısmen azalmalar görülse de, genel olarak harcamalarının arttığı görülmektedir. Soğuk Savaş sonrasında dünya genelinde savunma sanayine ayrılan paylarda azalmalar olmuştur. Türkiye’nin 1980-1988 yılları arasında savunma harcamalarına büyük tutarlar ayırmadığı görülse de, bu payın GSYİH içerisindeki payına bakıldığında aslında önemli ve büyük bir tutar olduğu anlaşılmaktadır. 1985 yılı ve sonrasında, 3238 Sayılı Kanunun uygulanması ile birlikte, Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF) ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) elde etmiş oldukları gelirleriyle savunma harcamalarına bütçe dışı kaynak tahsis etmiştir. 1980 yılı sonrası için bütçenin geneli açısından bir değerlendirme yapacak olursak, savunma harcamalarının içerisinde bütçe dışı (SSDF ve TSKGV gelirleri)

kaynakları da ilave ettiğimizde, 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren savunma harcamalarında bir artış konusudur (Sezgin, 2004: 77-78). 1988 yılı sonrasında, Türkiye’nin savunma harcamalarında bir azalma olmamış, aksine giderek artma meydana gelmiştir. 1988 yılından gözle görülen bu artışın temel nedeni terör örgütlerinin Türkiye üzerinde gerçekleştirdikleri silahlı saldırılar olmuştur. Gerek yurt dışında gerekse yurtiçinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesinde gerçekleştirilen hain terör saldırıları nedeni ile savunma harcamaları artmıştır. 1988-2000 yılları arasında ülkenin yaşadığı güvenlik problemleri nedeniyle artan savunma harcamalarının GSYİH içerisindeki payında da artış meydana gelmiştir. 2000-2017 yılları arasında ise savunma harcamaları artarak devam etmiş, bu artışın savunma harcamaları/GSYİH oranı üzerinde çok fazla etkisi olmamıştır. Bölgemizde bulunan Arap ülkelerinde, 2010 yılı itibariyle başlayan Arap Baharı ve iç karışıklıklar savunma harcamalarındaki artışa ivme kazandırmıştır (SIPRI, 2018: 14).

Türkiye’de gerçekleşen savunma harcamalarının bütçe içerisindeki yerine bakıldığında harcamaların oldukça büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Savunma bütçesi ayrıca bütçe dışı kaynaklarla da desteklenen bir yapıya sahiptir. Dünya genelinde savunma harcamalarının doğru tespit edilmesi ilgili nedenlerle çok zordur. Savunma harcamalarının net olarak belirlenmesi, ölçülmesi ve tespiti konusundaki zorluklar ülkemizde de yaşanmaktadır. Yalnızca bütçeye bakılarak yapılan analizler hatalı değerlendirme yapılmasına neden olabilir. Bunun nedeni, bütçe dışı fon ve kaynakların görülmemesinden kaynaklanmaktadır. Tespit edilen ile gerçek harcama arasında oluşan bu fark savunmaya aktarılan bütçe dışı kaynaklardan, savunma kaynaklı hazineye yapılan dış borç anapara ödemelerinden ve bütçede savunma harcamaları içinde yer verilmeyen savunma kaynaklı faiz ödemelerinden kaynaklanmaktadır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019).

Şekil-6’da ülkemizin 1980 yılı sonrasının savunma harcamalarına ayırdığı payı ve yıllara göre değişimini gösteren grafiğe yer verilmiştir. Ülkemizde savunma harcamaları kaleminin genel olarak sürekli artarak devam eden bir harcama kalemi olduğu anlaşılmaktadır. İlgili şekil incelendiğinde bazı yıllarda savunma harcamasında azalmalar görüle de bu azalmalar kalıcı olmamıştır.

Şekil-6: Türkiye'nin 1980-2018 Yılları Arasındaki Savunma Harcamaları (Milyar USD)

Kaynak: (SIPRI, 2019).

1988’li yılların başında ortaya çıkan Bölücü Terör Örgütü (BTÖ) unsurları ile mücadele, sonrasında Yunanistan ile yaşanan Kıta Sahranlığı problemi ve son olarak da Ortadoğu’da yaşanan siyasi sıkıntılar nedeni ile ülkenin savunma harcamalarında sürekli bir artış olduğu görülmektedir. 2001 yılı incelendiğinde, gerçekleşen savunma harcamalarında bir azalma olduğu görülmektedir. 2001 yılında meydana gelen ekonomik kriz, hem savunma harcamalarında kısıtlamaya gidilmesine neden olmuş hem de -% 9,4’lik büyüme oranı ile ülke büyümesini olumsuz yönde etkilemiştir. 2000-2002 yılları arasında devam eden ekonomik kriz, savunma harcamalarında azalmaya gidilmesinde etkilidir. Ancak 2001 yılında ABD’nin Afganistan’ı, 2003 yılında Irak’ı işgal etmesiyle ortaya çıkan güvenlik problemleri nedeniyle savunma harcamalarında yeniden bir artışa gidilmiştir. Savunma harcamalarında büyük miktarda azalma olmamasının temel nedenlerinin başında terör ve güvenlik tehditlerinin devam etmesi görülmektedir. 2005 yılından sonra Irak’ın kuzey bölgesinde gerçekleştirdiğimiz kapsamlı sınır ötesi harekât savunma harcamalarının ilgili yıl artmasında etkili olmuştur. 2010 senesinde başlayan Arap Baharı ve 2011 senesinden itibaren baş gösteren Suriye’deki iç savaş, ülkemiz için büyük ve tehlikeli

güvenlik problemleri doğurmuştur. Bu durum harcamalarda azalmaya gidilememesinin temel nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Ayrıca ülkemiz 2000’li yılların başında yerli üretim planlamalarını ve çalışmalarını başlatmış ve şuanda meyvelerini almaktadır.

2.5. Türkiye’de Savunma Harcamalarının Kaynakları

Çalışmanın bu kısmında, Türkiye’nin savunma harcamalarının kaynakları ele alınacaktır. Türkiye’de savunma harcamalarını ve bu harcamalara ait kaynakların belirlenmesi bir sistem çerçevesinde yürümektedir. Savunma harcamaları icrasında kullanılan sistem; planlama, programlama ve bütçeleme olarak üç adımda icra edilmektedir. Türkiye’de gerçekleşen savunma harcamalarını inceleyebileceğimiz esas kaynak Maliye Bakanlığı bütçe verileridir. Türkiye’de bütçe kalemlerinin sınıflandırılması 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu uyarınca 2006 senesi itibari ile yeniden düzenlenmiştir (Şenesen, 2002: 172). Kaynak ve harcama tespit edilirken fiyat istikrarı, büyüme, borçlar, kalkınma planı, dış yardım, kredi imkânları ve hükümet programı gibi birçok etken göz önünde bulundurulmaktadır.

Ülkede savunma için ayrılan harcamaların büyüklüğü kadar bu harcamaların kaynakları da önem arz etmektedir. Türkiye’de savunma harcamalarının bütçesi ve bunlara ait finansmanların belirlenmesi, uygun bir program dâhilinde ve uygun bir bütçe politikası çerçevesinde icra edilmektedir. Bütçe kalemleri makroekonomik sonuçlarla bağlantılı bir şekilde belirlenmektedir (Erbaykal, 2007: 18).

Savunmaya ayrılan kaynaklar, bütçe içi ve bütçe dışı kaynaklar olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Türkiye’de savunma harcamalarının en kapsamlı olarak sıralanışı şu şekildedir (Beyaz Kitap, 2000: 107);

Bütçe İçi Kaynaklar

- Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden tahsisli kaynaklar,
- Jandarma Genel Komutanlığı bütçesi,
- Sahil Güvenlik Komutanlığı bütçesi,
- Milli Savunma Bakanlığı’nın özel kanunlara dayanan gelirleri,

Bütçe Dışı Kaynaklar

- Savunma Sanayi Başkanlığı,

- Savunma Sanayi Destekleme Fonu kaynakları,
- Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı kaynakları,
- Hibe ve Dış askeri yardımlar.

Bütçe içi ve bütçe dışı kaynaklar olmak üzere sıralanan kaynaklar içerisinde savunma harcamalarının en büyük kısmını Milli Savunma Bakanlığı bütçesi karşılamaktadır. 1985 senesinde kurulan SSDF ve diğer kurumlar da bu harcamaların karşılanması konusunda önemli role sahiptirler (Birol, 2010: 76). Bütçe dışı kaynaklar içerisinde gösterilebilecek en önemli kaynaklardan birisi Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB)'dir. Özellikle son dönemlerde savunma alanında yapılan bütün çalışmalarda Savunma Sanayi Başkanlığı ön plana çıkmaktadır.

2.5.1. Savunma Harcamalarının Bütçe İçi Kaynakları

Türkiye'nin savunma sanayine ayırdığı fonlar bakımından bütçe içi kaynaklar dörde ayrılmaktadır. Bunlar; Millî Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'nın özel kanunlara dayanan bütçelerini kapsamaktadır.

2.5.1.1. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi

Savunma amaçlı ayrılmış olan kaynaklar içerisinde en büyük payı Millî Savunma Bakanlığı bütçesi almaktadır. Savunma harcamaları içerisinde en büyük paya sahip olan MSB bütçesi, savunma harcamalarının ortalama % 80'ini oluşturmaktadır (Milli Savunma Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2018: 12).

Tablo-8: Millî Savunma Bakanlığı 2010-2018 Dönemine Ait Ödenek ve Harcama Bilgileri (TL)

	Genel Bütçe	MSB Ödeneği	Bütçe İçerisindeki Pay %
2010	281.907.405.110	15.101.000.000	5,36
2011	306.648.678.330	16.463.000.000	5,37
2012	344.512.858.921	18.524.000.000	5,38
2013	396.705.004.350	19.872.000.000	5,01
2014	428.396.493.000	21.815.196.000	5,09

2015	464.163.399.000	22.764.255.000	4,90
2016	560.782.309.000	26.451.504.000	4,72
2017	634.176.488.900	28.702.119.000	5,36
2018	751.299.665.000	40.402.239.000	5,37

Kaynak: (Dünya Bankası, 2020).

Tablo-8’de Milli Savunma Bakanlığının 2010-2018 yılları arası gerçekleştirdiği savunma harcamaları ve genel bütçe içerisindeki payına ilişkin verilere yer verilmiştir. Bu veriler ışığında değerlendirecek olursak, Milli Savunma Bakanlığı’nın harcamaları her yıl sürekli olarak artmaktadır. Bu artan harcamaların genel bütçe içerisindeki payı incelendiğinde, bütçe içerisindeki payın çok fazla değişmediği, 2015 ve 2016 yıllarında genel bütçe içerisindeki payında bir azalma olduğu, 2016 sonrasında tekrar yükselişe geçtiği görülmektedir. Bu yükselişin temel nedeni Suriye’de yaşanan iç karışıklık, güney ve doğu bölgelerimizde özellikle Suriye ve Irak’ta icra ettiğimiz sınır ötesi harekâtlar ve Doğu Akdeniz’de yaşanan gerilim sonucu yapılan harcamalardan kaynaklanmaktadır. Bölgenin sürekli aktif olması ve güvenlik problemlerinin artarak devam etmesinden dolayı ilerleyen yıllarda da savunma harcamalarının genel bütçe içerisindeki payının artacağı değerlendirilmektedir.

MSB Bütçesinin kendi içerisindeki ödenek dağılımı; Personel Harcamaları, Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri, Mal ve Hizmet Alımı Harcamaları, Cari Transfer Harcamaları, Sermaye Gideri, Sermaye Transferi Harcamaları ve Borç Verme olmak üzere yedi ana başlık altında toplanmaktadır.

Tablo-9: Millî Savunma Bakanlığı 2015-2018 Dönemine Ait Harcama Bilgileri (Milyar TL)

Kod Tanımı	2015	%	2016	%	2017	%	2018	%
Personel Giderleri	11.470	50,48	13.798	52,50	14.296	47,23	19.156	48,32

SGK Devlet Primi Giderleri	2.073	9,12	2.323	8,84	2.493	8,24	3.136	7,91
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	8.779	38,63	9.643	36,69	12.861	42,49	16.510	41,65
Cari Transferler	258	1,14	259	0,99	365	1,21	503	1,27
Sermaye Giderleri	142	0,62	254	0,97	248	0,82	284	0,72
Sermaye Transferi	2	0,01	4	0,02	8	0,03	26	0,07
Borç Verme	-	-	-	-	-	-	26	0,07
Toplam	22.724	100	26.282	100	30.270	100	39.644	100

Kaynak: (Milli Savunma Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2018: 40).

2018 yılı MSB Faaliyet Raporu mali bilgiler kısmında 2015-2018 yılları arasında MSB'ye aktarılan ödenekler ve kullanılan tutarları yer almaktadır. Bu veriler baz alınarak oluşturulan Tablo-9'da Milli Savunma Bakanlığı'nın 2018 yılındaki harcamalarının, 2015 yılındaki harcamalarına kıyasla % 74,46 oranında arttığı görülmektedir. Bu harcamaların Ekonomik Kod I'inci Düzeydeki dağılımı incelendiğinde; 2018 Yılındaki Personel Giderleri 2015 yılına göre % 67 oranında artmıştır. 2018 Yılı Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Gideri Harcamaları % 51,28 oranında, Mal ve Hizmet Alım Gideri % 88,06 oranında, Cari Transfer % 94,96 oranında, Sermaye Gideri % 1300 oranında artmıştır. 2018 yılında yapılan savunma harcamalarının genel bütçe içerisindeki oranının, 2015 yılına göre arttığı görülmektedir. Bu durum savunma harcamaları için tahsis edilen ödeneğin zaman içerisinde arttığının en temel göstergesidir (Milli Savunma Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2018: 40).

2018 yılında Türkiye'nin genel bütçesi 751,3 Milyar TL'dir. Bakanlıklar arası dağılım incelendiğinde;

- Birinci sırada 203,7 Milyar TL ile Maliye Bakanlığı,
- İkinci sırada 97,9 Milyar TL ile Hazine Müsteşarlığı,
- Üçüncü sırada 92,5 Milyar TL ile Milli Eğitim Bakanlığı,
- Dördüncü sırada 59,7 Milyar TL ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı,
- Beşinci sırada 40,4 Milyar TL ile Milli Savunma Bakanlığı yer almaktadır.

Milli Savunma Bakanlığı, kendine tahsis edilen 40,4 Milyar TL'lik ödenek ile bakanlıklar arasında beşinci sırada yer almıştır. Tahsis edilen bu tutar ülkenin genel bütçesinin % 5,37'sine karşılık gelmektedir. Millî Savunma Bakanlığı 2018 Yılı Bütçesinin; % 48'ini Personel Giderleri için, % 8'sini SGK Devlet Primi Giderleri için, % 42'sini Mal ve Hizmet Alım Giderleri için, % 1'ini Cari Transferler ve % 0,8'ini Sermaye Giderlerinde kullanılması maksadıyla tahsis etmiştir. 2018 yılı için Bakanlık kendisine ayrılan başlangıç ödeneğinin % 98,1'i yılsonuna kadar harcamıştır. Bir önceki yıl olan 2017'de Bakanlık başlangıçta ayrılan ödeneğin % 105,5'ini harcamıştır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019).

Millî Savunma Bakanlığı, 2018 yılı için kendine tahsis edilen ödenek tutarını kuruluşunda bulunan birliklere çeşitli tutarlarda paylaştırmıştır. 2018 yılı için 17,3 Milyar TL ile en fazla ödeneği Kara Kuvvetleri Komutanlığına tahsis etmiştir. Sırasıyla bunu 8,4 Milyar TL ile Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 7,3 Milyar TL ile MSB ve Bağlıları, 4,5 Milyar TL ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve 2,9 Milyar TL ile Genelkurmay Başkanlığı izlemektedir (Muhasebat Genel Müdürlüğü, Kesin Hesap Cetveli, 2018).

31 Aralık 2018'de yayımlanan ve 01 Ocak 2019'dan itibaren yürürlüğe giren 7156 sayılı 2019 Yılı Merkezî Yönetim Bütçe Kanunu ile Millî Savunma Bakanlığı'na 46.462.303,00 TL ödenek kullanma yetkisi verilmiştir (Milli Savunma Bakanı'nın 2019 Yılı Kamuoyu Bilgilendirmesi, 2019: 3).

Tablo-10'da 2018-2020 seneleri arası gerçekleşen savunma harcamalarının detaylı olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. 2020 yılı merkezi bütçesi 1.095,5 Milyar TL'dir. Yine Milli Savunma Bakanlığı'nın kurum içerisinde yayınlamış olduğu

rapora göre; 2019 yılı için 46.462.303,00 TL kullanılmıştır. 2020 yılı içerisinde ise Bakanlığa 53.859.342,00 TL tahsis edilmiştir. Bir önceki yıla oranla tahsis edilen tutar 7.397.039,00 TL artmıştır. Bu da % 15,92 oranında yükselişe karşılık gelmektedir. 2020 yılı içerisinde Milli Savunma Bakanlığı'nın kendi içerisindeki pay dağılımında yine en yüksek tutarı Kara Kuvvetleri Komutanlığı almıştır. 25,5 Milyar TL tutarındaki ödenek K.K.K. lığına tahsis edilmiştir. Bu da Bakanlık bütçesinin % 46,86'sına denk gelmektedir. Genel bütçeye ile kıyasladığımızda ise merkezi yönetim genel bütçesinin yaklaşık % 2,30'una denk gelmektedir (Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu, 2020: 1).

Tablo-10: Millî Savunma Bakanlığı 2018-2020 Dönemine Ait Harcama Bilgileri (Milyar TL)

Kod Tanımı	2018	%	2019	%	2020 (Tahsis Edilen)	%
Personel Giderleri	19.156	48,32	23.395	50,35	23.395	54,67
SGK Devlet Primi Giderleri	3.136	7,91	4.039	8,69	4.039	8,64
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	16.510	41,65	18.289	39,36	18.289	35,10
Cari Transferler	503	1,27	562	1,21	562	1,24
Sermaye Giderleri	284	0,72	175	0,38	175	0,35
Sermaye Transferi	26	0,07	-	**	-	**
Borç Verme	26	0,07	-	**	-	**
Toplam	39.644	100	46.462	100	46.462	100

Kaynak: (Milli Savunma Bakanı'nın 2020 Yılı Kamuoyu Bilgilendirmesi, 2020: 3). Harcamalardan en büyük pay her zaman olduğu gibi personel giderlerine ayrılmıştır. Personel giderlerinin toplamdan aldığı pay 2018 yılında % 48,32 iken bu oran 2020 yılında % 54,67 olarak gerçekleşmiştir. İkinci en fazla harcama kalemi mal ve hizmet

alım giderlerine ayrılmıştır. Mal ve hizmet alım giderleri 2018 yılında toplam bütçenin % 41,65'ini oluştururken, 2020 yılında % 35,10 düzeylerine gerilemiştir. Her ne kadar yıllar içerisinde Milli Savunma Bakanlığı'na ayrılan bütçe artmış olsa da genel bütçe içerisindeki payında ciddi oranlarda değişim söz konusu olmamıştır.

2.5.1.2. Jandarma Genel Komutanlığı Bütçesi

Jandarma Genel Komutanlığı'nın tanımı, 2803 Sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunun 3. Maddesine uyarınca “Türkiye Cumhuriyeti Jandarması, emniyet ve asayişle kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin vermiş olduğu görevleri icra eden silahlı genel kolluk kuvvetidir” şeklinde geçmektedir.

Jandarma Genel Komutanlığı'nın kuruluş ve kadroları ile konuş mahalleri, İçişleri Bakanlığı tarafından düzenlenir. Ancak seferberlik ve savaş durumunda Kuvvet Komutanlığı emrine girecek birliklerin kuruluş ve kadroları ile konuş yerlerinin düzenlenmesinde Genelkurmay Başkanlığı'nın görüşü alınır. Jandarma birliklerinin konuş ve kuruluşlarının düzenlenmesinde mülki taksimat esas alınır. Ancak geçici olarak birden fazla ili kapsayan bölge teşkilatı da kurulabilir. Bölge komutanı, bölge teşkilatının konuşlandığı ilin valisine karşı sorumlu olacak şekilde görevini icra eder (2803 Sayılı Jandarma, Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 1983).

Jandarma Genel Komutanlığı'nın bütçesi; 2803 Sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunun 18. Maddesine göre “İçişleri Bakanlığı'nın bünyesinde ve bu Bakanlığın bütçesinden ayrı olarak düzenlenir”. Jandarma Genel Komutanlığı merkezi yönetim bütçesinde, genel bütçeli idareler arasında olması ile birlikte İçişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyetlerini devam ettirmektedir.

Jandarmanın görev ve sorumlulukları üçe ayrılmaktadır (2803 Sayılı Jandarma, Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 1983).

Mülki görev ve sorumlulukları; Emniyet ve asayişle kamunun düzenini sağlamak, korumak ve kollamak, kaçakçılığa engel olmak, takip ve tahkik etmek, suçun işlenmesine mani olmak için gereken önlemleri almak ve uygulamaktır. Bununla birlikte ceza infaz kurumları ve cezaevlerinin dış korunmalarını yapmak, (b) ve (c) bentlerinde belirtilmiş görevler dışarısında kalan ve diğer kanun ve nizam hükümlerinin icrasıyla bunlara dayalı emir ve kararlar ile Jandarmaya tevdi edilen görevleri yapmaktır.

Adli görev ve sorumlulukları; İşlenmiş suçlar ile ilgili olarak kanunların belirttiği işlemleri yerine getirmek ve bunlara ilişkin adli hizmetleri icra etmektir.

Askeri görev ve sorumlulukları; Kanunlar ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile verilen askeri hizmetleri icra etmektir.

Jandarma Genel Komutanlığı kendisine tevdi edilen bütün bu görevleri icra ederken genel bütçeden kaynak ihtiyacı duymaktadır. Jandarma Genel Komutanlığı'na tahsis edilen bütçenin yıllara göre değişimi Tablo-11'de yer almaktadır.

Tablo-11: Jandarma Genel Komutanlığı'nın 2016-2019 Dönemine Ait Harcama Bilgileri (Bin TL)

Kod Tanımı	2016	%	2017	%	2018	%	2019	%
Personel Giderleri	5.872.786	66,06	7.347.742	59,88	10.859.241	64,98	14.036.189	71,6
SGK Devlet Primi Giderleri	810.415	9,12	1.030.162	8,39	1.378.097	8,25	1.803.419	9,2
Mal ve Hizmet Alım	1.977.951	22,25	2.658.730	21,67	3.601.332	21,55	3.426.166	17,48
Cari Transferler	3.261	0,04	1.697	0,01	5.221	0,03	6.308	0,03
Sermaye Transferi	225.637	2,54	81.832	0,67	171.513	1,03	332.051	1,69
Diğer Giderler	**	0	1.152.849	9,38	696.866	4,17	**	0
Toplam	8.890.050	100	12.271.315	100	16.712.272	100	19.604.133	100

Kaynak: (Jandarma Genel Komutanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 2018: 4).

Tablo-11'de 2016-2019 yılları arasında Jandarma Genel Komutanlığının kendisine tahsis edilen ödeneklerin kullanım detaylarına yer verilmiştir. En fazla harcamanın Personel Giderleri bazında gerçekleştiği ve yıllara göre sürekli olarak arttığı görülmektedir. Personel Giderleri 2016 yılında toplam harcamaların % 66,06'sını

oluştururken bu rakam 2019 yılında % 71,60'a yükselmiştir. Bütçeden en fazla harcama yapılan ikinci kalem mal ve hizmet alım giderleridir. Mal ve hizmet alım giderlerinin toplamdan aldığı pay 2016 yılında % 22,25 iken bu oran 2019 yılında % 17,49'a gerilemiştir. SGK Devlet Primi Giderleri, Cari Transferler ve Sermaye Giderleri kalemlerinin yıllar içerisinde bütçesinden aldığı paylar genel olarak çok fazla değişkenlik göstermemiştir.

Jandarma Genel Komutanlığı'na 2020 yılı için 22.968.117.000 TL ödenek tahsis edilmiştir. Bu ödeneğin; 16.726.459.000 TL'sini Personel Giderlerine, 2.111.388.000 TL'sini Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderlerine, 3.723.993.000 TL'sini Mal ve Hizmet Alım Giderlerine, 6.939.000 TL'sini Cari transferlere ve 399.338.000 TL'sini Sermaye Giderleri için tahsis etmiştir. Tahsis edilen 2020 yılı bütçesinin yine en büyük kısmını yine Personel Giderleri oluşturmaktadır (2020 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu, 2020).

2.5.1.3. Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödenekleri

Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın sorumluluk alanı, adli ve mülki görevlerinin icrası esnasında 2692 sayılı Kanun, 4/7/1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunuyla diğer mevzuat hükümleri çerçevesinde hareket eder. Sahil Güvenlik Komutanlığı kendisine verilen görevlerini icra ederken polis ve jandarmanın sahip oldukları yetki ve sorumluluklara sahiptir. Sahil Güvenlik Komutanlığı, ülkenin bütün sahillerinde, iç suları olan Marmara Denizi, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarında, körfez ve limanlarında, kara sularında, Münhasır Ekonomik Bölgesiyle ulusal ve uluslararası hukuk kuralları uyarınca egemenlik ve denetimi altında bulunan deniz alanlarıyla hükümlerlik haklarının korunmasına ilişkin görevler kapsamında uluslararası sularda, uluslararası sözleşmeler kapsamında Uluslararası Denizcilik Örgütüne deklare edilen Türk Arama Kurtarma Bölgesinde; deniz emniyetini, deniz güvenliğini, asayiş ve kamu düzenini sağlamak, kollamak ve korumak, suç işlenmesini önlemekle görevli ve yetkilidir. Sahil Güvenlik Komutanlığı deniz yetki alanlarında kanunlarla ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile kendine verilen görevleri yerine getirir ve ulusal mevzuatla uluslararası hukuktan aldığı yetkileri kullanır (Sahil Güvenlik Komutanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 2018: 11). Tablo-12'de 2016-2019 yılları arasında Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın kendisine tahsis edilen ödeneklerin kullanım detaylarına yer verilmiştir.

Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın bütçesi yıllara göre devamlı artmaktadır. Her yıl en fazla harcamanın Personel Giderleri bazında gerçekleştiği ve yıllara göre sürekli olarak artış olduğu görülmektedir. Bütçeden en fazla harcama yapılan ikinci kalem mal ve hizmet alım giderleridir. Mal ve Hizmet Alımları için ayrılan ödenek miktarı her yıl artsa da bütçe içerisindeki yüzdesi her yıl azalmıştır. Sahil Güvenlik Komutanlığı'na 2020 yılı için 1.128.824.000 TL ödenek tahsis edilmiştir. Bu ödeneğin; 626.071.000 TL'sini Personel Giderlerine, 92.869.000 TL'sini Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderlerine, 367.659.000 TL'sini Mal ve Hizmet Alım Giderlerine, 4.044.000 TL'sini Cari transferlere ve 38.181.000 TL'si Sermaye Giderlerine ayrılmıştır.

Tablo-12: Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın 2016-2019 Dönemine Ait Harcama Bilgileri (TL)

Kod Tanımı	2016	%	2017	%	2018	%	2019	%
Personel Giderleri	260.040.907	48,2	281.828.822	42,5	393.232.715	48,37	548.680.042	57,57
SGK Devlet Primi Giderleri	43.281.828	8,02	47.924.247	7,23	60.659.076	7,46	80.097.979	8,4
Mal ve Hizmet Alım	211.636.132	39,2	262.779.000	39,62	289.565.323	35,62	299.182.280	31,39
Cari Transferler	126	0	3.000.283	0,45	2.165.653	0,27	50.894	0,01
Sermaye Transferi	24.711.487	4,6	67.655.279	10,2	67.311.751	8,28	25.002.327	2,62
Toplam	539.670.482	100	663.187.633	100	812.934.520	100	953.013.523	100

Kaynak: (Sahil Güvenlik Komutanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 2018).

2020 yılı için tahsis edilen genel ödeneğinin yaklaşık % 55,46'sını Personel Giderleri oluşturmaktadır. Genel bütçeye göre değerlendirdiğimizde yıllar bazında kalemlerde büyük değişimler olmadığı görülmektedir. Yine en büyük değişim personel temin faaliyetlerinden dolayı bu kalemde gerçekleşmiştir.

2.5.1.4. Milli Savunma Bakanlığı'nın Özel Kanunlara Dayanan Gelirleri

Birtakım özel kanunlar ile elde edilen gelirler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin acil ihtiyaçları için kullanılmaktadır. Elde edilen bu gelirler cari bütçe yılı gelirleri içerisinde yer almaktadır. Özel kanunlara dayalı ödenekler, “Harita Alım ve Yapım İşlerinden Elde Edilen Ödenekler, Gayri Menkul Satışından Elde Edilen Ödenekler, Kara, Deniz ve Hava Taşıtlarının Kiralarından Elde Edilen Ödenekler, Dövizle Askerlikten Elde Edilen Ödenekler, 3212 Sayılı Kanun Gereği Elde Edilen Ödenekler, Re-Organizasyon Modernizasyon Ödenekleri, Ek Kaynaklar, Savunma Amaçlı Alınan Vergiler” bu gelirler kapsamında sayılabilmektedirler. Bu özel kanunlara dayalı geliri olan ödenekler hangi hizmet için ayrılmış ise o ödenek kaydı işlemi yapılır ve o alanda harcanmak için kullanılır. Bu gelirler içerisinde harcanmayan tutarlar bir sonraki mali yıla devredilebilmektedir (Kaya, 2006: 43).

2.5.2. Savunma Harcamalarının Bütçe Dışı Kaynakları

Savunma harcamalarının bütçe dışı kaynakları, Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB), Savunma Sanayi Destekleme Fonu kaynakları, Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı, Hibe ve Dış Askeri Yardımlar olmak üzere dört kısma ayrılmıştır.

2.5.2.1. Savunma Sanayi Başkanlığı (SSB)

Türk savunma sanayi, yapısal özellik ve nitelik bakımından göstermiş olduğu aşamalar itibari ile dört dönemden oluşmaktadır.

- 1- Cumhuriyet döneminin ilk senelerine karşılık gelen Birinci Dönem (1923-1951),
- 2- Türkiye'nin NATO'ya katılmasıyla Kıbrıs Barış Harekâtı arasındaki senelere karşılık gelen İkinci Dönem (1952-1973),
- 3- Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında çok büyük öneme haiz ihtiyaçların millî imkânlar dâhilinde karşılanmasına yönelik tam bir sistemik bütünlüğün sağlanamamasına rağmen tekrardan yapılanma çabalarına odaklanılan Üçüncü Dönem (1974-1984),
- 4- Yeniden yapılanma çalışmalarının tamamlanmasının ardından uluslararası alanda rekabet etme imkânı kazanılmaya başlandığı ve Savunma Sanayi Başkanlığının zamanın ihtiyaçlarına göre düzenlenerek kurulduğu, günümüze kadar devam etmekte olan bu süreç ise Dördüncü Dönemdir (Savunma Sanayi Başkanlığı Performans Programı, 2019: 5).

Savunma Sanayi Başkanlığı, ülkemizde savunma sanayi altyapı tesisine ilişkin politikaların tespiti ve bu politikaları tatbik etme yetki ve sorumluluğuna sahip mekanizmaların oluşturulması amacına uygun olarak 1985 yılında 3238 sayılı Kanun’la Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde “Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı” (SaGeB) olarak kurulmuş, 1989 yılında Savunma Sanayi Müsteşarlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. Müsteşarlık 2017 yılında gerçekleştirilen düzenleme ile Cumhurbaşkanı’na bağlanmış, 2018 yılında ise 703 sayılı “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır. 3238 sayılı Kanun ile modern savunma sanayinin geliştirilmesi amacının yanı sıra Türk Silahlı Kuvvetleri ve diğer güvenlik güçleri ihtiyaçlarının hızlı bir şekilde tedarikini sağlamak üzere etkin ve esnek bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistemin temel mekanizmaları; Savunma Sanayi İcra Komitesi (SSİK), Savunma Sanayi Başkanlığı ve Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF)’dur. Söz konusu sistem 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 7 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile daha etkin hale getirilmiştir (Savunma Sanayi Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2020).

Savunma Sanayi Başkanlığı’na “Türk Silahlı Kuvvetleri’ni modernize etmek ve modern bir savunma sanayinin geliştirilmesi” maksadıyla 7 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle kendisine tevdi edilen temel görevleri aşağıda sıralanmıştır (Savunma Sanayi Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2020);

- İcra Komitesi tarafından alınan kararları uygulamak,
- Proje bazlı yıllar itibari ile verilen alım görevlerinin programlarını sipariş kontratına bağlamak,
- Hâlihazırda bulunan milli sanayini, savunma sanayinin ihtiyaçlarına göre entegre ve organize etme, yeni teşebbüsleri teşvik etme ve bu entegrasyon ile ihtiyaçlara göre yönlendirme, teknoloji katkısı ve yabancı sermaye imkanlarını araştırma, teşebbüsleri yönlendirmek, bu hususta devletin katılımını planlamak,
- Fondan elde edilen kaynakları göz önünden bulundurarak finansman modellerini ve alım programlarını belirlemek,

- İhtiyaç olan modern silah, araç ve gereçlerin kamu veya özel kuruluşlarda üretilmesini planlamak,
- İhtiyaç duyulduğunda kamu, özel veya karma nitelikli yeni yatırımları dışa açık olmak koşuluyla desteklemek,
- Modern silah, araç ve gereçlerin araştırma-geliştirme, prototiplerin imalini sağlamak, avans vermek, uzun süreli siparişler ile diğer mali ve ekonomik teşvikleri tespit etmek,
- İşin özelliğine esas alınarak yıllara sair yapılacak olan alımın şartlarını, ihtiyaç makamı tarafından belirlenen şartname ve standartlarını dikkate alarak teknik konuları ve mali hususları içerisine alan sözleşmeleri yapmak,
- Savunma sanayi mallarının ihracatını ve off-set ticareti konularını koordine etmek,
- Fondan kredi vermek, yurt içerisinde ve yurt dışından kredi almak ve ihtiyaç duyulduğunda yerli ve yabancı sermayeli şirketler kurmak, iştirak etmek,
- Üretilmiş olan ürünün sözleşmeye ve ihtiyaca uyup uymadığını, kalite kontrolleriyle sözleşme şartlarının yerine getirilip getirilmediğini takip etmek,
- Uygulamada meydana gelen aksaklıkların ilgili kurum ve kuruluşlar nezaretinde çözümlenmesini sağlamak,
- Cumhurbaşkanı tarafından verilen diğer vazifeleri icra etmektir.

Bu bağlamda Savunma Sanayi Başkanlığı'nın gerçekleştirdiği bütün vazifelerin asıl amacı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bütün envanterini modernize etmek ve projelerin yürütülmesini sağlayarak sanayileşme faaliyetleri icra etmektir. Savunma Sanayi Başkanlığı'nın faaliyetleri ülkemiz açısından kritik bir öneme sahiptir. Savunma Sanayi Başkanlığı, savunma sanayi alanında yapılan ve yapılması planlanan bütün faaliyetlerin merkezi konumundadır.

Tablo-13: Savunma Sanayi Başkanlığı 2017-2020 Dönemine Ait Harcama Bilgileri
(Milyon TL)

Kod Tanımı	2017	%	2018	%	2019	%	2020 Tahsis Edilen	%
Personel Giderleri	36.951.876	52,3	51.504.499,88	61,87	64.067.000	72,95	72.009.890	73,6
SGK Devlet Primi Giderleri	4.362.679	6,17	6.259.742,71	7,52	8.148.000	9,28	9.501.150	9,71
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	22.002.364	31,1	19.877.946,19	23,88	11.394.000	12,97	12.012.480	12,3
Cari Transferler	2.316.006	3,28	2.631.854,05	3,16	2.406.000	2,74	2.537.520	2,59
Sermaye Transferi	5.043.679	7,14	2.970.812,28	3,57	1.807.000	2,06	1.752.790	1,79
Toplam	70.676.604	100	83.244.855,11	100	87.822.000	100	97.813.830	100

Kaynak: (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020).

Tablo-13 incelendiğinde, Savunma Sanayi Başkanlığı'nın toplam harcamalarında sürekli bir artış olduğu görülmektedir. 2017-2020 seneleri arasında Savunma Sanayi Başkanlığı'nın kendisine tahsis edilen ödenek dâhilinde paylaştırmış olduğu harcama kalemleri içerisinde en fazla payı personel giderlerine ayırmıştır. 2019 ve 2020 yıllarında tahsis edilen ödeneğin % 73'ü Personel Giderleri maksadıyla kullanılmıştır. Bu kalemden harcamanın fazla olmasının en temel sebebi verilen sorumluluklar ve oluşan iş yükü sebebiyle personele ihtiyaç duyulmasıdır. Mal ve Hizmet Alımları Giderlerinden harcamaların fazla olmasının temel sebebi ise savunma sanayi araştırmaları için ihtiyaç duyulan ürün veya hizmetin temin edilmesi durumundan kaynaklanmaktadır. Yine yıllara göre değerlendirdiğimizde Personel Giderleri dışında kalan kalemler bütçe ile orantılı hareket etmekte, Personel Giderlerinin ise bütçe içerisindeki payı sürekli artmaktadır.

2.5.2.2. Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF)

Savunma Sanayi Destekleme Fonu, 1985 senesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ni modernize etmek maksadıyla kurulmuştur. SSDF, 3238 Sayılı Kanunun 12. maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır; “Bu Kanunun amacının gerçekleştirilebilmesi için T.C. Merkez Bankası nezdinde Müsteşarlık emrinde Savunma Sanayi Destekleme Fonu kurulmuştur”. SSDF'nin kuruluş amacı 3238 Sayılı Kanunun 1. maddesinde açıkça belirtilmiştir. Bu maddeye göre; “Kanunun maksadı, modern savunma sanayinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonunun sağlanmasıdır”. Bütçe dışı kaynak olan Savunma Sanayi Destekleme Fonu, savunma harcamalarının önde gelen finansman kaynakları içerisinde bulunmaktadır (Yentürk, 2011: 12).

Daha sonraki senelerde gerçekleşen kanun değişiklikleriyle Emniyet Genel Müdürlüğü'nün ve Milli İstihbarat Teşkilatı'nın güvenlik ve istihbaratına ilişkin tedarik istekleri de SSDF'den karşılanmıştır. 2014 senesinde yapılan kanun değişikliğiyle tedarik edilmesi uygun görülen güvenlik ve istihbarat maksatlı ihtiyaçların temin edilebilmesi için gerekli kaynak, SSDF tarafından Milli İstihbarat Teşkilatı adına açılmış hesaplara aktarılmaktadır. Projede birlikteliğin ve maliyet etkinliğinin sağlanabilmesi amacıyla diğer kamu kurumlarının benzer sistem ihtiyaçları da ödeneği aktarılacak şartı ile karşılanmaktadır (Savunma Sanayi Başkanlığı 2019-2023 Stratejik Plan, 2020).

3238 sayılı Kanunun 12. Maddesi uyarınca SSDF'nin gelir kaynakları şu şekildedir;

- Her sene bütçe içerisine bu amaçla tahsis edilecek ödenek,
- TSK'nin güçlendirilmesi maksadıyla kurulan vakıflardan fona aktarılabilecek transferler,
- 25/8/1971 tarihli ve 1473 sayılı Kanunu uyarınca ayrılmış olan payın tamamı,
- Kanun ile (vergi kanunları hariç) kurulmuş olan fonlardan Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen miktarlarda yapılacak transferler,
- Milli Savunma Bakanlığı bütçesi içerisinde modern silah, teçhizat, araç ve gereçler için tahsis edilen ödenek,
- 12/3/1982 gün ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun 19'uncu maddesine göre oynatılmasına müsaade edilen şans oyunlarının işletildiği

kuruluşlardan elde edilen gayrisafi hasılatın Cumhurbaşkanlığı tarafından tespit edilecek asgari % 50 oranında alınacak ve yine Cumhurbaşkanlığı tarafından Toplu Konut Fonuyla Savunma Sanayi Destekleme Fonuna dağıtımı yapılacak tutar (Öyle ki, bu suret ile fona ödenecek tutar gelir ve kurumlar vergisi matrahının tespit edilmesinde gider olarak kayda alınır.),

- Fonun kendi üzerinde bulunan mal varlığı ile elde ettiği gelirler,
- 1111 sayılı Askerlik Kanununun 10'uncu maddesi gereğince sürekli olarak devam edecek olan bedelli askerlikten elde edilen gelirler,
- Bağışlar ve yardımlar şeklinde belirlenmiştir (3238 Sayılı Kanun, 1985).

Bedelli askerlikten elde edilen gelirlerin Savunma Sanayi Destekleme Fonuna aktarılması bu gelirin etkili ve verimli kullanılması, savunma sanayinin güçlendirilmesine konusunda destek sağlamaktadır. Türkiye'de; 1987, 1992, 2014, 2018 ve devam eden sonraki yıllarda bedelli askerlik uygulaması ile elde edilen gelirler, savunma sanayi gelişimi maksadıyla kullanılmıştır. Bu duruma istisna olarak 1999 ve 2011 yıllarında elde edilen bedelli askerlik gelirleri savunma sanayi için kullanılmamıştır. Bu senelerdeki bedelli askerlik gelirleri, 1999 senesinde Marmara'da meydana gelen depremi finanse etme maksadıyla genel bütçeye aktarılmış, 2011 senesinde ise şehit ailelerine, gazilere ve yakınlarına yardım sağlanması maksadıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı hesabına aktarılmıştır. Bedelli askerlik uygulaması ilk olarak 1987 senesinde uygulanmıştır. Elde edilen 100 milyon mark gelir Savunma Sanayi Müsteşarlığı'na aktarılmıştır. Yine benzer bir şekilde 1992 senesindeki bedelli askerlik uygulamasından, 165 milyon mark elde edilmiş ve Savunma Sanayi Müsteşarlığı'na aktarılmıştır. 2014 senesindeki bedelli askerlik uygulamasından 203.824 vatandaş yararlanmış, 3 Milyar 668 Milyon TL gelir elde edilmiş ve söz konusu bu gelir yine savunma sanayinin gelişiminde kullanılmak üzere aktarılmıştır (Özgün, 2017: 63).

2018 yılında uygulanan bedelli askerlik kapsamında 635.630 vatandaş başvuruda bulunmuştur. Bu uygulamada bütün herkesten sabit olarak 15 bin TL tahsil edilmiştir. Toplamda 9.534 milyon TL gelir elde etmiş, elde edilen bedelli askerlik gelirinin, hangi amaç ile nereye tahsis edildiği açıklanmamıştır. Bu gelirin bütçe açığına tahsis edildiği düşünülmektedir (Milli Savunma Bakanlığı 2018 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu, 2018: 55).

2019 yılı için uygulanan bedelli askerlik hizmeti kapsamında ise; 635.631 vatandaşımızın başvurusu gerçekleşmiştir. Uygulamadan yaklaşık 9,5 milyar TL gelir elde edilmiştir (Milli Savunma Bakanlığı 2019 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu, 2019: 10).

2.5.2.3. Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV)

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyacı olan silah, yedek parça, araç-gereçleri ve diğer donanımları yurt içerisinde üretmek ya da yurt dışından tedarik etmek için milletin maddi ve manevi katkıları ile faaliyette bulunan Kara, Hava ve Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıflarının, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında tek çatı altında toplanarak daha güçlü hale getirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu maksatla 17 Haziran 1987'de 3388 sayılı kanun ile “Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV)” kurulmuştur. TSKGV, 26 Eylül 1987 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. (Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Dergisi, 2016: 4).

17 Haziran 1987'de yayımlanan 3388 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Kanunun 1. Maddesine göre, “İlgili Kanunun maksadı; milli savunma sanayimizin geliştirilmesi, yeni savunma sanayi branşlarının kurulması, silah, yedek parça, araç-gereçler ve diğer donanımların tedarik edilmesi sureti ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin harp gücünün artırılmasına katkı sağlamak üzere Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın kurulmasını sağlamaktır.” (3388 Sayılı Kanun, 1987).

Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı kendi içerisinde ortaklıkları ile bağlı ortaklar ve iştirakler olmak üzere ortakları iki kısma ayrılır (Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Resmi İnternet Sitesi, 2019).

Bağlı ortaklıklar;

- Aselsan Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.,
- Tusaş Türk Havacılık Ve Uzay Sanayi A.Ş.,
- Roketsan Roket Sanayi ve Tic. A.Ş.,
- Havelsan – Hava Elektronik Sanayi ve Tic. A.Ş.,
- İşbir Elektrik Sanayi A.Ş.,
- Aspilsan Enerji Sanayi ve Ticaret A.Ş. 6 bağlı ortağı bulunmaktadır.

İştirakleri;

- Tei, Tusaş Motor Sanayi A.Ş,
- Ditaş Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş,
- Netaş Telekomünikasyon A.Ş,
- Mercedes-Benz Türk A.Ş,
- Heaş, Havaalanı İşletme ve Havacılık Endüstrileri A.Ş,
- Turktıpsan Sağlık Turizm Eğitim Tic. A.Ş ve Trtest Test ve Değerlendirme A.Ş. olmak üzere toplamda 6 adet iştiraki bulunmaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın gelirleri ve giderleri ile ilgili veriler internet sitesinde yer almamaktadır. TSGKV gelirleri, kendi bünyesinde bulunan mal varlıkları ve yapmış oldukları faaliyetlerden sağlanan her türlü gelir ve amaca uygun bağış, mal, yardım ve vasiyetler, nakdi, ayni, menkul ve gayrimenkul olarak parasal kıymeti bulunan teberru ve haklardır. Özetle bu gelirler, kar payı, finans, kira, bağış, fuar ve diğer gelirler olarak toplanmaktadır. Vakfın harcamaları, yıllık bütçeye uygun bir şekilde yapıp yıl genelinde elde edilen brüt gelir oranının % 20'sinin yönetim, ihtiyatlar ve idame harcamaları, mal varlığını çoğaltacak yatırımlara, % 80'lik kalan tutarın ise vakıf gayelerine tahsis ve sarf edilmesi zorunludur. Bu nedenle TSKGV'nın gelirlerinin ve giderlerinin ne kadarının askeri projelerde kullanıldığı bilgisine ulaşmak son derece güçtür. Bu da savunma harcamalarının genel olarak tespit edilmesine engel teşkil etmektedir (Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Dergisi, 2016: 6).

2.5.2.4. Hibe ve Dış Askeri Yardımlar

Hibe ve dış askeri yardımlar ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başlamıştır. Bu yardım, gelişmiş ülkeler tarafından, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik olarak kalkınmaları amacıyla finansmanına katkı sağlamak için savaş sonrası dönemde yapılmıştır. Bu zaman diliminde dış yardımlardan faydalanan ülkeler içerisinde Türkiye de bulunmaktadır. Türkiye'nin savunma maksatlı almış olduğu dış yardımlardan birisi ABD'nin güvenlik yardımıdır. ABD tarafından verilen bu güvenlik yardımı, İkinci Dünya Savaşından sonra Truman Doktrini kapsamında SSCB'nin yayılma politikasına karşı izlemiş olduğu politikanın bir sonucudur. ABD tarafından verilen bu güvenlik yardımı, 1974 senesindeki Kıbrıs Barış Harekatından

sonra uygulanan silah ve diğer ambargo nedeni ile kesintiye uğramıştır (Aksoğan, 2012: 20).

Yurtdışına silah satış kredileri olarak adlandırılan FMS (Foreign Military Sales) kredileri de aynı dönemde ABD'nin tarafından sağlanan savunma yardımlarından birisidir. Nitelik bakımından borç olan FMS kredilerine ait anapara ve faiz geri ödemesi 1 Mart 1981 tarihine kadar Milli Savunma Bakanlığı tarafından yapılmıştır. Bu tarihten sonra FMS kredilerine ait ödemeleri Hazine Müsteşarlığı üstlenilmiştir. FMS kredileri, kredinin tahsis edileceği ülkeyle olan askeri, ekonomik ve siyasi ilişkiler göz önünde tutularak ABD kongresinin belirlenen koşullar çerçevesinde verilmektedir. Türkiye 1987–1992 yılları arasındaki dönemde ortalama 3 milyar dolar civarında bu krediden kullanmıştır (Aksoğan, 2012: 20). Bu yardımlar 1972–1998 seneleri arasındaki dönemde 3.3 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir (Şenesen, 2002: 19).

Bir diğer önemli dış yardım NATO Enfrastrüktür (Altyapı) Fonudur. NATO'ya ait silahlı kuvvetleri desteklemek amacıyla gerekli olan sabit ve mobil bina, silah, teçhizat ve tesisler NATO enfrastrüktür içerisinde yer almaktadır. NATO'nun gelişmesine uygun olarak ihtiyaç duyulan tesislerin yapımı ve idamesi, bu tesisin kurulacağı ülkelerin ekonomik gücünü zorlamış ve “NATO Müşterek Enfrastrüktür Programı” geliştirilmiştir. NATO Müşterek Enfrastrüktür Programının yıllık uygulamalarına “dilim” ismi verilmiştir. 1953 yılında Türkiye, dördüncü dilim programına dâhil olmuştur. Türkiye, NATO Enfrastrüktür Programına katılmasından bu zamana NATO'nun güney kısmında % 48'lik pay ile en yüksek alt yapı fonlarından faydalanma imkânına sahip olmuştur. Ülkemiz, Avrupa genelinde ise Almanya'dan sonra % 16'lık pay ile ikinci sırada bulunmaktadır (Gürdal, 1996: 54).

2.6. Türk Savunma Sanayi

Türk Savunma Sanayi özellikle son yıllarda yapmış olduğu başarılı çalışmalarla adından söz ettirmeye başlamış, yerli üretime yönelik stratejilere ağırlık vermiştir. Çalışmanın bu kısmında Türk Savunma Sanayinin tarihsel sürecine ve ekonomik etkilerine yer verilecektir.

2.6.1. Türk Savunma Sanayinin Tarihsel Süreci

Ülkemizin kuruluşundan bu yana savunma sanayinin gelişimi birçok kez değişim göstermiştir. Kurtuluş Savaşı'nı Osmanlı zamanından kalma silah, teçhizat ve mühimmatla, basit atölyelerini kısmen de olsa yenileyerek kazanan ülkemiz, savunma sanayi alanında gelişmesi ve ilerlemesi gerekliliğini kısa zamanda fark etmiştir. Nitekim 1923-1950 yılları arasında askeri ihtiyacı karşılamak maksadıyla savunma sanayi alt yapısına elinden geldiğince yatırım yapmaya çalışmıştır. İlk olarak devlet eliyle 1921 senesinde Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurulmuş, 1924 senesinde Ankara Hafif Silah ve Top Tamir Atölyesi, 1927'de Yeni Mühimmat Fabrikası, 1931'de Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik Fabrikası, 1936'da Barut, Tüfek ve Top Fabrikaları, 1943 yılında ise gaz maskesi üretimi için Mamak Gaz Fabrikası kurulmuştur (Akalin ve Bıyikoğlu, 2009: 83).

Ülkemiz için 1950'lili yılların başı savunma sanayimiz açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıllardan sonra Türk Savunma Sanayi bir süre durgunluk dönemine girmiştir. Bunun sebebi ise İkinci Dünya Savaşında hibe edilen silah ve teçhizatlar olarak görülmektedir. Hazır bir şekilde dışarıdan gelen malzemeler iç pazarda talebi azaltmış bu da üretimi olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye'nin savunma sanayinin gerilemesindeki en önemli nedenlerden birisi de; Ülkemizin NATO'ya katılması ile ABD'nin askeri yardımlarının artması sonucu hazır gelen malzemelerdir.. Bu zaman dilimindeki en kritik gelişme, 1957 senesinde başkent Ankara'da NATO'nun standartları çerçevesinde kurulan mühimmat fabrikası olmuştur. 1967 senesinde Batı Almanya'nın lisansı ile Makina Kimya Endüstrisi Kurumu tarafından, G-3, MG-3 makinalı tüfekler ile birlikte Cobra Tanksavar Roketi üretimi başlamıştır (Şimşek, 1989: 152-154).

Ülkemizin NATO'ya üye olduğu yıllardaki en büyük silah tedarikçisi ve temin noktası ABD olmuştur. 1974 senesindeki Kıbrıs Barış Harekâtı sebebiyle ABD'nin ülkemize uyguladığı ambargo, ülkemizi çok güç bir duruma düşürmüş, Ordumuzun silah ve teçhizatın gücü bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir. Türkiye bu olumsuz tecrübeden önemli dersler çıkarmıştır. Bu durum yerli ve bağımsız savunma sanayinin önemini bir kez daha açığa çıkarmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1950'lerin başında başlayan savunma sanayimizdeki gerileme ve duraklama dönemi sona ermiştir.

1980 yılından sonra Türkiye bir değişim dönemine girmiştir. Ekonomi alanında gerçekleşen yapısal dönüşümle birlikte savunma sanayi de yeniden yapılandırılmıştır. Çok büyük ölçekli savunma projeleri hayata geçirilmeye başlanmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı'nda yaşanan sıkıntı, dışa bağımlılığın olumsuz sonuçlarını açık bir şekilde ortaya çıkartmıştır. Bunun sonucunda Türkiye modern ve bağımsız bir şekilde kullanabileceği savunma sanayine sahip olmayı amaç edinmiştir. Savunma sanayini yeniden güçlendirmek için ASELSAN (1975), İŞBİR (1979), ASPİLSAN (1981), HAVELSAN (1982) gibi bu alana hizmet edecek kurumlar kurulmuştur. Bu süreçte yerli savunma sanayinin devlet eli ile oluşturulması amacı kapsamında Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı da etkinlik göstermiştir. 1985 senesinde savunma sanayini sağlam bir temel üzerine inşa edebilmek için Savunma Sanayi Müsteşarlığı kurulmuştur. Bunun yanında vakıf sermayeli savunma sanayi kuruluşları da etkinliklerine devam etmiştir. Savunma sanayinin, havacılık alanındaki gelişimi 1980'den sonra canlanmış, 2000'li yıllarda ise atağa geçmiştir (Sezgin, 2017: 24). Günümüzde yerli üretimin kıymetini anlamış olan Türkiye, özellikle savunma sanayi alanında üretmiş olduğu modern harp-silah-araç ve gereçleri ile ilgili birimlerin ihtiyacını karşılarken, aynı zamanda çevre ülkelere de ihraç ederek ülke sermayesine katkı sağlamaktadır. Ülkemiz yerli tank, helikopter, İHA, SİHA, roket sistemi, iletişim sistemi, deniz araç ve gereçleri ile birlikte hava savunma sistemleri üretme ve geliştirme yolunda önemli yol kat etmiştir.

2.6.2. Türk Savunma Sanayi'nin Ekonomik Etkileri

Son yıllarda ülkemiz Savunma Sanayi alanında çok büyük gelişmeler kaydetmiştir. Özellikle 2006 sonrası dönemde devamlı ilerleme kat eden savunma sanayi sektörü, TSK'nın ihtiyaçlarının büyük kısmını bağımsız bir şekilde üretmiş, gelişimine uygun olarak yurt dışı pazarında kendini göstermiş ve bu alandaki öncü ülkelerle rekabet etmeye başlamıştır. Savunma sanayimizle ilgili veriler, Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği'nden (SASAD) alınmıştır.

SASAD 2019 Yılı Raporu'nda yer alan 2018 ve 2019 yıllarına ait verileri gösteren Tablo-14 incelendiğinde, sektörün toplam satış tutarı 2018'e göre % 24,23 artmıştır. Yurt dışı satış gelirleri % 40,21, ithalat % 23,11, AR-GE % 15,44, istihdam da % 9,71 oranında artmıştır. Bu veriler ışığında savunma sanayinin dış pazarda büyüme yaşadığı değerlendirilmektedir (Savunma Sanayi ve İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2019: 4).

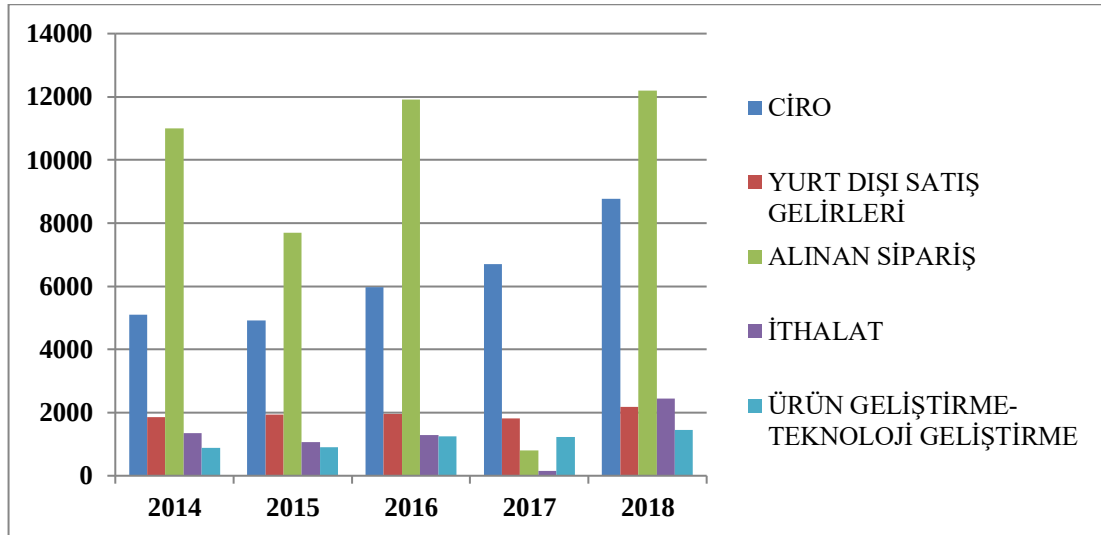
Tablo-14: Türk Savunma Sanayisinin 2018 ve 2019 Yılı Verileri (\$)

Performans Alanı	2018 Yılı	2019 Yılı	Değişim (%)
Satışlar	8.761.477.287	10.884.081.347	24,23 Artış
Yurt Dışı Satış Geliri	2.188.550.843	3.068.519.809	40,21 Artış
İthalat	2.448.951.989	3.088.465.821	26,11 Artış
AR-GE Harcamaları	1.448.439.213	1.672.052.468	15,44 Artış
İstihdam	67.239 Kişi	73.771 Kişi	9,71 Artış

Kaynak : (Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2019: 1-2).

Sektördeki değişimin boyutunu daha iyi değerlendirmek amacıyla Şekil-7’de 2014-2018 yılları arasında ciro, yurt dışı satış gelirleri, alınan siparişler, ithalat ve ürün/teknoloji geliştirme harcamalarını gösteren grafiğe yer verilmiştir. Bu veriler özellikle son yıllarda ülkemizin savunma sanayi alanındaki ilerlemesini açıkça göstermektedir.

Şekil-7: Türk Savunma Sanayi Sektörünün 2014-2018 Yılları Arası Performans Tablosu (Milyon \$)

Kaynak: (Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2018: 1).

2014-2018 yılları arasında ülkemizin savunma sanayi alanındaki ciro değişimi incelendiğinde, 2014 – 2015 yılları arasında ciro artışında bir duraksamanın

gözlendiği, 2016 yılından itibaren özellikle iç pazar hareketlenmesi ile tekrar ciroda olumlu yönde gelişmenin başladığı, 2018 yılında ise yüksek artışlar olduğu görülmektedir. Sektördeki 2018 yılı toplam satış tutarı, 2017 yılına göre % 30,9 artmıştır. 2014-2018 dönemi Bileşik Yıllık Büyüme Hızı (Compound Annual Growth Rate-CAGR) % 9,4 olarak hesaplanmıştır. 2014-2018 dönemi CAGR, dünya savunma harcamalarıyla kıyaslandığında ülkemizde olumlu gelişmeler olduğu görülmektedir (Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2018: 4).

Savunma sanayi pazarında en yüksek ciro askerî havacılık ve kara harekâtında kullanılan malzemeler üzerinden gerçekleşmektedir. Özellikle dünya üzerindeki üreticiler mevcut durum gereği savunma sanayi ürünlerini kara ve havacılık alanında geliştirme yoluna gitmişlerdir (Bayram, 2020: 182).

2014-2018 yılları arasında ülkemizin YDSG'indeki değişimi incelendiğinde, 2014 yılından 2017 yılına kadar az da olsa ilerlemenin olduğu, 2017 senesinde ise bir durgunluk olduğu görülmektedir. Rapora göre 2018 yılı toplam geliri 2 milyar 188 milyon dolardır. Bunun 2 milyar 35 milyon doları ihracat kaynaklı, 153 milyon dolarının ise döviz kazandırıcı hizmet kaynaklıdır. Dünya genelinde bölgesel bazda değerlendirme yapıldığında ülkemizin, Amerika'ya YDSG'nin 698 Milyon dolar seviyesinde olduğu 2017 yılına göre (635 Milyon \$) % 9,9 arttığı, Avrupa'ya YDSG'nin 521 Milyon dolar olduğu 2017 yılına göre (464 Milyon \$) % 12,3 arttığı ve Orta Doğu, Asya, Afrika, Güney Amerika'da ise YDSG'nin 969 Milyon dolar olduğu 2017 yılına göre (721 Milyon \$) % 34,4 arttığı görülmektedir. 2014-2018 yılları arasında Bileşik Yıllık Ortalama Büyüme Hızı (CAGR) % 5,6 olarak tespit edilmiştir. Bu veri 2012-2017 yılları arasında % 2,32'idi. 2018'deki ilerleme devam ederse sektörün daha iyi yerlere geleceği değerlendirilmektedir (Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2018: 5-7).

2014-2018 yılları arasında ülkemizin alınan siparişlerindeki değişimi incelendiğinde, 2015 ve 2017 yıllarında alınan siparişlerde düşüş olduğu, diğer yıllarda ise bu siparişlerin artarak devam ettiği görülmektedir. 2018 yılındaki toplam alınan siparişler 12 milyar 204 milyon dolar, 2017 yılındaki toplam siparişler ise 8 milyar 55 milyon dolardır. Alınan siparişlerde % 51,51'lik önemli bir artış olmuştur. En yüksek sipariş alınan teknoloji alanı Kara Platformları/Sistemleridir. Bunu Silah

Mühimmat Füze ile Sivil ve Askeri Havacılık takip etmektedir. Cirodaki artışa göre değerlendirildiğinde, sektördeki firmaların önünde yaklaşık 1,5 yıllık bir iş olduğu görülmektedir. Bu durum yeni sipariş alma potansiyelinin geliştirilmesine ilişkin önlemler alınması gerekliliğini karşımıza çıkarmaktadır. 2018 yılında alınan siparişlerin % 86,7'si yurt içi kaynaklıdır. Yurt dışı bağlantıların henüz istenilen seviyelere ulaşamadığı görülmektedir. Bu durum yurt dışı pazarında Sanayici-Devlet iş birliğinin kaçınılmaz olduğu göstermektedir (Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2018: 8-9).

2014-2018 yılları arasındaki ülkemizin ithalat verileri incelendiğinde, 2014 ve 2015 yıllarında sabit bir şekilde ilerleme kaydeden ithalatın, 2015 yılından sonra büyük ivmeler kazandığı görülmektedir. 2017 yılında 1 milyar 544 milyon dolar olan toplam ithalat, 2018 yılına gelindiğinde 2 milyar 449 milyon dolar seviyelerine kadar çıkmıştır. 2017 yılı verisine göre ithalat % 59 oranında artmıştır (Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2018: 10). 2018 yılında ülkemizin dünya genelinde yaptığı ithalatın dağılımı incelendiğinde, 1 milyar 240 milyon dolarlık kısmı (% 50,6) Avrupa ülkelerine, 1 milyar 23 milyon dolarlık kısmı (% 41,8) ABD'ye, 186 Milyon dolarlık ithalatın (% 7,6) ise diğer ülkelere yapılmıştır (SIPRI, 2018: 10).

2014-2018 yılları arasındaki ülkemizin ürün ve teknoloji geliştirme verileri incelendiğinde, 2017 yılında 1 milyar 237 milyon dolar olan ürün ve teknoloji geliştirme harcamalarımız 2018 yılında 1 milyar 448 milyon dolar olmuş ve % 17,13 oranında bir artış gerçekleştirmiştir. 2018 yılında 1 milyar 299 milyon dolar ürün geliştirme için, 149 Milyon dolar ise teknoloji geliştirme için kullanılmıştır. Sektörün ürün ve teknoloji geliştirme harcamalarının önceki yıllarda da gözlenen artışının devam etmesi ileriye yönelik beklentileri olumlu olarak etkilemektedir. Ayrıca ÜG-TG çalışmalarına devlet desteği de yoğun bir şekilde devam etmektedir (Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2018: 11-12).

Ülkemiz savunma sanayi alanındaki istihdam konusunda bir önceki yıla göre ciddi bir artışa gitmiştir. Savunma sanayi sektöründe 2018 yılı içerisinde toplam 67.239 kişi istihdam edilmiştir. 2019 yılında istihdam edilen kişi sayısı 73.771 kişiye çıkmıştır. Bu da % 9,71'lik artışa denk gelmektedir. Çalışanların % 24'ünün mühendis olması, teknolojik üretim, tasarım ve geliştirme faaliyetlerinin yoğun

olduğunun bir göstergesidir (Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2019: 13).

Sonuç olarak yayımlanan veriler değerlendirildiğinde, ülkemiz savunma sanayi alanında her geçen yıl gücünü arttırmakta ve başarılı ilerlemeler gerçekleştirmektedir. Gelecek hedefleri doğrultusunda bu ilerlemeler şimdilik arzu edilen seviyelerde değildir. Savunma sanayi alanında dünyada söz sahibi olma hedefleri olan ülkemizin, aynı azim ve kararlılıkla çalışmalarını devam ettirmesi, bu alana daha çok emek ve sermaye ayırması gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ NATO ÜLKELERİNDE SAVUNMA HARCAMALARI-EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Devletlerin temel varlık nedenlerinden birisi de çok kritik bir öneme sahip olan savunma hizmetini eksiksiz ve tam olarak yerine getirmektir. Savunma hizmetinin eksiksiz ve düzgün bir şekilde yerine getirilebilmesi için ülkelerin milli gelirlerinden ciddi miktarlarda ödenekler ayrılmaktadır. Savunma hizmetinin ifası için ayrılan bu ödenek, diğer iktisadi faaliyetlere ayrılan kaynaklardan feragat edilerek tahsis edildiği için, fırsat maliyetlerinin değerlendirilmesi ve ekonomiye etkilerinin analizi gibi birçok çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Giray, 2004: 189). Yapılan bu çalışmalar sonucunda, ortak bir sonuca varılamamıştır. Bu bölüm içerisinde ekonomik büyüme kavramı, ekonomik büyümeye ile savunma harcamalarının ilişkisini, bu alanda yapılmış çalışmaları, seçilmiş NATO ülkelerinin savunma harcamalarının ekonomik büyümeleri üzerinde etkisinin olup olmadığı konusu panel veri analizi kullanılarak teorik düzeyde ele alınacaktır.

3.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyümenin birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Ekonomik büyüme, reel GSYİH'nın zaman içerisinde devamlı artışına bağlı olarak ölçülen, malın veya hizmetin üretim kapasitesinde meydana gelen genişlemedir. Bir diğer adıyla iktisadi büyüme, ülkede yaşayan her bireyin yaşam kalitesinin devamlı olarak yükselmesinin tek yoludur. Bu sebeple bütün ülkelerin en temel ekonomik makro hedeflerinden birisi de, hızlı ve sağlıklı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmektir (Ünsal, 2011: 14). Bir ülkenin ekonomik büyümesinin ne oranda gerçekleştiğini belirleyebilmek için ortalama büyüme hızıyla birlikte yıllık büyüme hızı hesaplanmaktadır. Ortalama büyüme hızı, belirli bir zaman dilimi içerisinde reel GSYİH'da meydana gelen artışı ölçmektedir. Meydana gelen bu artışın büyüme olarak değerlendirilebilmesi için artışın sürekli olması gerekmektedir. Yıllık büyüme hızı ise, birey başına düşen hasılda uzun bir zaman diliminde meydana gelen senelik ortalama büyüme hızını yansıtır (Ünsal, 2007: 11). Yine başka bir tanımda ekonomik büyüme; akım, stok ve değişkenlerde gövde ve hacim olarak artışları ifade etmektedir. Bu artışlar meydana

gelirken fiziki ve beşeri sermaye birikimiyle beraber teknolojik gelişmeler de iktisadi büyümeye kaynak oluşturmaktadır. Büyümenin tam anlamıyla meydana gelebilmesi için belirtilen bu üç kaynağın birlikte çalışması gerekmektedir (Yılmaz, 2004: 17). En genel bir ifadeyle ekonomik büyüme, bir ülkede belirli zaman dilimlerinde üretilen mal veya hizmetin zaman içerisinde artması şeklinde tanımlayabiliriz.

3.2. Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkileri

Savunma sanayi alanında yapılan üretim faaliyetleri devletin büyümesine doğrudan katkı sağlamaktadır. İktisadi açıdan büyüme ve gelişme, ülke ekonomisinin işgücü, nüfus, toprak ve diğer üretim faktörlerinde gerçekleşen artış şeklinde tanımlanırken, kalkınma ekonominin çatısında veya bünyesinde meydana çıkan farklılıkları açıklar. Lakin büyüme meydana gelmeden gelişmenin ya da kalkınmanın gerçekleştiği iktisat bilim tarihinde görülmemiş bir durumdur (Şiriner ve Doğru, 2008: 23).

İktisat dilinde kalkınma ve büyüme genellikle birbirini yerine kullanılan ama aralarında anlam fark olan iki kelimedir. Bu iki kelime arasındaki en ciddi fark, kalkınma yapısal farklılaşma evresini, büyüme ise bir ülkenin üretim boyutunda sayısal anlamda ölçülen artışı ifade etmektedir. Buna karşılık bu ayrım, bütün iktisat bilimciler tarafından kabul görmemiştir. Kalkınma olgusu, gelişme ve büyüme olguları ile aynı anlamda kullanılmıştır (Ataç, 2006: 4). Anlam bakımından farklılıklar içerse de kalkınma ve büyüme kelimeleri genel olarak aynı anlamda ve birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

Savunma alanında gerçekleştirilen harcamaların ekonomik büyümeye olan etkisi konusunda ekonomi literatüründe iki görüş vardır. Bu görüşlerden birincisi; savunma alanındaki harcamaların ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayacağını kabul etmiştir. Bir diğer görüş ise; savunma maksatlı tahsis edilen kaynakların, savunma alanı dışında değerlendirildiğinde daha çok pozitif dışsallık oluşacağını kabul etmektedir. Özel yatırımla birlikte tüketim, sosyal güvence programları ve kamu altyapısını oluşturmak için yapılan harcamalar, ekonomiye son derece olumlu katkı sağlayacaktır (Gökbunar ve Yanıkkaya, 2004: 161). Bu iki farklı yaklaşım temelde arz ve talep yanlı olan kurallar çerçevesinde konuyu ele almaktadır (Görkem ve Işık, 2008: 406).

Savunma harcamalarının ülkelerin ekonomilerine ne şekilde etki ettiğini tespit etmek maksadı ile yapılacak incelemelerde gerek arz yanlı etkilerin, gerekse talep yanlı etkilerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Sezgin, 2004: 71). Bu alandaki iki farklı görüşten; savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine pozitif etki sağladığını destekleyen fikre Askeri Keynesyen Yaklaşımı, savunma harcamalarının ekonomik büyümeye negatif etki sağladığını destekleyen fikre Neo-Klasik Yaklaşım denilmektedir.

3.2.1. Askeri Keynesyen Yaklaşımı

Askeri Keynesci Yaklaşım, savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkisini olumlu dışsallıklara dayandıran arz yönlü faktörler ile tanımlamaktadır. Askeri Keynesci Yaklaşımına göre, artan askeri harcamalar önemli bir çarpan etkisi yaratabilir. Askeri harcamaların yaratacağı talep, kapasite kullanımını artırır ve üretim seviyesini artırır. Sonuç olarak, yatırımlarda ve büyümede artış gerçekleşir (Looney, 1994: 46-47).

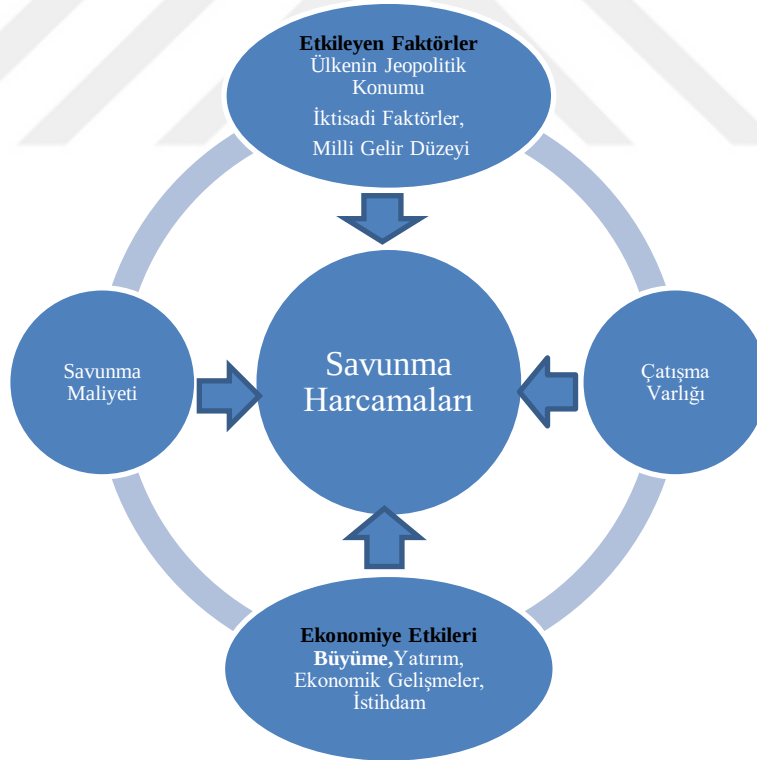
Askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerine pozitif etkisinin olduğunu savunan bu yaklaşım, askeri harcamaların yol açacağı çarpan etkisi ile ekonomide tüketimi arttıracaktır. Ordu içerisinde ve savunma sanayi sektörü içerisinde çalışan personel sayısının artması ile istihdam seviyesi pozitif yönde etkilenecektir. Bununla birlikte savunma sanayinin gelişmesi amacıyla yapılan AR-GE harcamaları ile birlikte gerçekleştirilen diğer yatırımlar ülkenin mevcut teknolojisinin ilerlemesine etki edecektir. Askeri Keynesyen Yaklaşım sayılan bu etkilerinden dolayı, askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerine etkisinin pozitif olduğu görüşünü savunmaktadır (Esgin, 2010: 32). Oluşan olumlu etkinin temeli incelendiğinde, savunma harcamalarının pozitif dışsallıklara sahip olması, faktör verimliliği üzerinde olumlu bir etkiye neden olmasıdır. Bu dışsallıklar ise sayısal olarak ölçülemeyen faktörleri içermektedir. AR-GE alanındaki ilerlemeler ve askeri alandaki yeni teknolojik gelişmeler hızla topluma yansıtacak ve askeri teknolojinin gelişmesi ile toplumda da bir takım ilerlemeler gerçekleşecektir (Nadaroğlu, 1992: 184-185).

Savunma harcamaları, AR-GE'ye yapılan yatırımlarını arttırdığından sosyo-ekonomik alt yapıyı güçlendirir ve güvenli bir piyasanın oluşmasına katkı sağlar. Savunma sanayi günümüzdeki silah sistemleri, demir çelik, metal eşya, elektronik, makine gibi birçok alt sektör ile yakından ilişkilidir. Savunma sanayi alanında

yapılan bütün değişiklikler bu sektörleri yakından etkiler. Böylece ülke ekonomisine olumlu yönde katkı sağlanmış olunur. Ancak sanayisi gelişmiş olan ülkelerde barış döneminde efektif talebin azalması nedeni ile üretimde daralmalar yaşanır. Bu dönemde askeri harcamaların artması ekonomik faaliyetleri arttıracak ve üretimde canlanmayı sağlayacaktır. Kontrolü bir şekilde kullanılan savunma harcamaları istikrarın sağlanmasında yardımcı olabilir. Ülke ekonomisinin durgun olduğu dönemlerinde savunma harcamalarının arttırılması, enflasyonun arttığı dönemlerdeyse savunma harcamalarının azaltılması yolu ile istikrar sağlanabilir (Taş, Örnek ve Aksoğan, 2013: 663-664).

Sonuç olarak Askeri Keynesyenci Yaklaşım, savunma harcamalarının ekonominin büyüme üzerine etkisini pozitif dışsallıklara dayandıran arz yönlü bir yaklaşımdır. Şekil-8’de bu yaklaşıma göre, savunma harcamalarının varlık nedenleri ve bu nedenlerin ekonomi üzerindeki etkileri daha net anlaşılmaktadır.

Şekil-8: Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri

Kaynak: (Topçu, 2010: 92).

3.2.2. Neo-Klasik Yaklaşım

Savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin negatif olduğu görüşünü ortaya koyan bu yaklaşıma Neo-klasik Yaklaşım denilmektedir. Neo-klasik Yaklaşım, Askeri Keynesyencilerin tersine tam istihdam ve tam rekabet şartlarının geçerli olduğunu kabul etmektedir (Berber, 2015: 122). Bu yaklaşımda, savunma harcamalarının genellikle etkisiz olduğu düşünüldüğünden, bu tür harcamaların alternatif kullanım alanlarını kısıtladığı görüşü üzerine çok geniş tartışmalar yapılmaktadır. Savunma harcamalarına ayrılacak kaynakların ekonomik büyümeyi engelleyeceğini savunan bu görüş, ayrılan kaynağın savunma harcamaları yerine kamu altyapı yatırımları, özel tüketim ve yatırımları, sosyal güvence programları gibi diğer ekonomik faaliyetlere kaynak olarak kullanılması gerektiğini ifade etmektedir (Gökbunar ve Yanıkkaya, 2004: 161). Neo-Klasik Yaklaşım şu temellerden oluşmaktadır;

- Savunma amaçlı yapılan harcamalar, kaynakları beşeri sermayeden ve verimli yatırımlardan uzaklaştırır. Bu sebeplerden dolayı, büyüme verileri üzerinde olumlu etki sağlayan kalkınma projeleri için kullanılacak kaynakları farklı alanlara kaydırır. Bu suretle yüksek bir maliyete neden olabilir. Bu durum yalnızca savunma dışında kalan kamu harcamalarını değil bununla birlikte özel sektör harcamalarında da azalmaya sebep olur (Looney, 1994: 36).
- Ülkede gerçekleşen savunma harcamaları güçlü bir sanayi sistemi gerektiren silah üretimini kapsıyorsa, ithal ikameci sanayileşme stratejisi güçlenebilir, böylece ihracat potansiyeli zayıflar. Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi olumsuz yönde etkilenebilir (Değer ve Sen, 1995: 280).
- Savunma harcamalarında kısıtlamaya gidilmesi sonucunda bütçede tasarruf sağlanabilir, yapılan bu tasarruf ile eğitim veya sağlık gibi diğer kamu kuruluşlarının gereksinimleri giderilebilir ya da vatandaşın vergi yükü azaltılabilir (Giray, 2004: 191).
- Savunma harcamaları içerisinde kritik pay sahibi olan silahların bir kısmının yurtdışından temin edilmesi, gelir seviyesi düşük olan ülkelerin mevcut döviz rezervleri üzerinde önemli açıklar oluşturmaktadır (Çıkınlar, 2006: 127).

- Tam kamusal mal olan savunma hizmeti için yapılan harcamaların maliyetleri çoğu harcama kalemlerine göre yüksektir. Bununla birlikte verilen savunma hizmeti için net bir piyasa fiyatı söz konusu değildir. Savunma hizmetinin gerçekleştirilmesi özel sektörün finansmanını gerektirir. Yani savunma harcamalarının finansmanının vergiler aracılığıyla gerçekleşeceği anlamına gelir. Artan vergi yükü ekonomide vergi yapısının bozulmasına, tüketim ve yatırım miktarlarının düşmesine yol açabilir. Bu doğrultuda büyüme verileri aşağı yönlü olabilir. Büyümede meydana gelebilecek düşüş savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde yaratabileceği pozitif etkilerle dengelenmek zorundadır (Giray, 2004: 191).
- Savunma sanayi alanında AR-GE çalışmaları neticesinde ortaya çıkan ürünlerin sadece devlet kurumları için kullanılabilecek durumda olması ve kamu için pazarlanabilecek özellikte olması durumunda ortaya çıkaracağı olumlu etki düşük seviyede olacaktır (Zengin, 2010: 93).

Genel olarak ülke ekonomileri açısından değerlendirildiğinde, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkilerinin daha fazla olduğu düşüncesi ortaya çıkabilir. Lakin göz ardı edilmemesi gereken en önemli husus, güvenlik ve savunmanın insanın en temel ihtiyaçlarından birisi olduğudur. Devletler varlığını sürdürmek ve ulusal güvenliğini sağlamak zorunda olduğundan gerçekleştirecekleri savunma harcamalarını, bulunduğu şartları da göz önüne alarak en uygun seviyede yapmak zorundadırlar. Bu dengenin sağlanamadığı durumda iki seçenek söz konusu olacaktır; ya diğer zorunlu giderlerde kısıtlamaya gidilmesi ya da halkın vergi yükünün arttırılması.

Askeri Keynesyen ve Neo-klasik yaklaşımlarının dışarısında değerlendirilen, savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini açıklayan iki model daha bulunmaktadır. Birincisi model Kurumsal modeldir. Kurumsal model, yüksek savunma harcamaları endüstriyel verimsizliğe yol açacak ve savunma harcamalarından kar ederek güçlü ve etkin lobi grupları oluşturabileceği görüşünü savunmaktadır. İkinci modelse Marksist modeldir. Marksist modele göre, savunma harcamaları kapitalist gelişime katkı sunmaktadır (Duyar ve Koçoğlu, 2014: 704). Sonuç olarak askeri harcamaların ekonomik büyümeye etkisi konusunda genellikle Askeri Keynesyenci Yaklaşım ve Neo-Klasik Yaklaşım yer verilmektedir.

Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde iki faktör arasındaki nedensellik ilişkisine yönelik ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçlar şu şekilde sıralanmaktadır (Korkmaz ve Bilgin, 2017: 292);

- Ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensellik veya tam tersi savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
- İki değişken arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
- İki değişken arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Genel olarak yapılan çalışmalarda ortak bir fikir birliğine varılamadığı, farklı bakış açısı ile farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Yapılan çalışmanın literatüre katkı sağlayabilmesi maksadıyla bir sonraki kısımda literatür çalışmalarına yer verilecektir.

3.3. Askeri Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi Analiz Eden Ampirik Çalışmalar

Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ilk defa 1978 senesinde Benoit tarafından ele alınmıştır. Benoit (1978), bu çalışmasında, 44 az gelişmiş ülkenin 1950-1965 seneleri arasındaki verilerini ele alarak bir analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucunda, gelir ve savunma harcamaları arasında doğru yönlü bir etkileşim bulunmuştur. Bu çalışmada yüksek seviyelerde savunma harcaması yapan ülkeler genellikle en hızlı büyüme oranına sahiptir. Düşük savunma harcaması yapan ülkeler ise düşük büyüme oranları göstermeye eğilimlidir. Benoit'in ortaya attığı bu teze “Benoit Hipotezi” denmektedir (Görkem ve Işık, 2008: 407). Benoit'in ardından bu konu ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Tablo-15’de askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde etkisini inceleyen araştırmacılara ve yapmış oldukları çalışmalara yer verilmiştir. Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin olup olmadığı, var ise etkisinin pozitif mi negatif mi olduğu konusunda kesin bir yargıya ulaşılmadığı Tablo-15’e bakılarak da anlaşılmaktadır.

Tablo-15: Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Literatür Özeti

NU	ARAŞTIRMACILAR	MODEL/ÖRNEK/DÖNEM	SONUÇ
1	Benoit (1973-1978)	Geleneksel (ad hoc) Modeli, 44 Az Gelişmiş Ülke, 1950-1965 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi pozitif ve anlamlıdır.
2	Smith (1980)	Yatırım talebinin Keynesyen Modeli, 14 OECD Ülkesi, 1954-1973 Dönemi	Savunma harcamalarının yatırımlar üzerinde etkisi negatiftir.
3	Değer ve Smith (1983)	Geleneksel SEM Modeli, 50 Az Gelişmiş Ülke, 1965-1973 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye olan direkt etkisi pozitifdir. Ancak dolaylı etki ve toplam etkisi negatiftir.
4	Frederiksen ve Looney (1983)	Benoit Modeli, Kaynak Problemi Yaşamayan 24 Ülke İle Kaynak Problemi Yaşayan 9 Ülke	Kaynak bolluğu yaşayan 24 ülkede savunma harcamaları büyümeye pozitif etkili; kaynak sıkıntısı içindeki ülkelerde ise negatif etkilidir.
5	Lim (1983) Harrod Domar	Büyüme Modeli, 54 Azgelişmiş Ülke, 1965-1973 Dönemi	Savunma harcamalarının büyüme üzerine etkileri olumsuz ve negatiftir.
6	Faini, Annez ve Taylor (1984)	Talep Yanlı Geleneksel Model, 69 Ülke, 1952-1970 Dönemi	Savunma harcamalarının büyüme üzerine etkileri olumsuz ve negatiftir.
7	Biswas ve Ram (1986)	Geleneksel Ve Feder Tipi 2-Sektör Modeli, 58 Az Gelişmiş Ülke, 1960-1970 ve 1970-1977 Dönemleri	Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi anlamsızdır.
8	Değer (1986)	Geleneksel SEM modeli, 50 Az Gelişmiş Ülke, 1965-1973 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi pozitif ancak dolaylı etki ve toplam etki negatiftir.
9	Joerding (1986)	Granger Nedensellik Analizi, 57 Azgelişmiş Ülke, 1962-1977 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi yoktur. Ancak büyüme savunma harcamalarına etki etmektedir.
10	Landau (1986)	Çok Değişkenli Geleneksel Model, 65 Az Gelişmiş Ülke, 1960-1980 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi çok az pozitifdir.
11	Lebovic ve Ishaq (1987)	Geleneksel SEM Modeli, 20 Az Gelişmiş Ülke, 1973-1982 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi negatiftir.
12	Rasler ve Thompson (1988)	Talep-Yönlü Yatırım Modeli	Savunma harcamaları ve yatırımlar arasında ters etki olduğuna rastlanmıştır.
13	Alexander (1990)	Feder Tipi 4-Sektör Modeli, 9 Gelişmekte Olan Ülke, 1974-	Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi

		1985 Dönemi	bulunmamaktadır.
14	Ateşoğlu ve Mueller (1990)	Feder Tipi 2-Sektör Modeli, ABD, 1949-1989 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi az da olsa pozitif ve anlamlıdır.
15	Mintz ve Huang (1990)	Esnek Yatırım Modeli, ABD	Savunma harcamaları yatırımları azaltarak ekonomik büyümeyi negatif yönde etkiler.
16	Adams, Behrman ve Boldin (1991)	Feder Tipi 3 Sektör Modeli, Gelişmekte Olan Ülke, 1974-1986 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye hiçbir etkisi bulunmamaktadır.
17	Chowdhury (1991)	Granger-Nedensellik Testleri, 55 Gelişmekte Olan Ülke, 1961-1987 Dönemi	Ülkelerin çoğu için savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında nedensellik yoktur.
18	Huang ve Mintz (1990, 1991)	Feder Tipi 3 Sektör Modeli, ABD, 1952-1988 Dönemi	Savunma harcamaları hem yatırımları hem büyümeyi azaltmıştır.
19	Scheetz (1991)	Değer Tipi 3 Denklemler Modeli, Arjantin, Şili, Paraguay, Peru, 1969-1987 Dönemi	Savunma harcamalarının yatırımlara etkisi negatiftir.
20	Stewart (1991)	Keynesyen Talep Modeli, Az Gelişmiş Ülkeler	Savunma harcamaları büyümeye sebebiyet vermektedir. Ancak savunma harcaması yapılmaması olumlu yönde etkilemektedir.
21	Ergin (1991)	Çoklu Regresyon Modeli, Türkiye, 1975-1990 Dönemi	Savunma harcamaları ile büyüme arasındaki ilişki pozitifdir.
22	Ward ve Davis (1992)	Feder Tipi 3 Sektör Modeli, ABD, 1948-1996 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi olumsuzdur. Ancak dışsalığa olumlu etkisi bulunmaktadır.
23	Biswas (1993)	Geleneksel Ve Feder Tipi 2-Sektör Modelleri, 74 Az Gelişmiş Ülke, 1981-1989 Dönemi	Savunma harcamaları ekonomik büyümeye pozitif ve anlamlı etki etmektedir.
24	Landau (1993)	Geleneksel Büyüme Modeli, 71 Az Gelişmiş Ülke, 1969-1989 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi pozitifdir. Ancak yüksek savunma harcaması olması halinde etkisi negatiftir.
25	Mueller ve Ateşoğlu (1993)	Feder Tipi 2 Sektör Modeli, ABD, 1948-1990 Dönemi	Savunma harcamalarının büyümeye etkisi küçük ve pozitifdir.
26	Ram (1994)	Geleneksel Ve Feder Tipi 2 Sektör Modeli, 71 Az Gelişmiş Ülke, 1965-1973, 1973-1980 ve	Feder tipi modelde aralarındaki ilişki anlamsızdır. Geleneksel

		1980-1990 Dönemleri	modelde ise savunma harcamalarının büyümeye negatif etki etmektedir.
27	Mintz ve Stevenson (1995)	Feder Tipi 3-Sektör Modeli, 103 Ülke, 1950-1985 Dönemi	Savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.
28	Özmucur (1995)	Panel Veri Analizi, Türkiye, 1981-1991 Dönemi	Savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.
29	Assery (1996)	Granger-Nedensellik Testi, Irak, 1950-1980 Dönemi	Savunma harcamaları ekonomik büyümeye olumlu etki etmektedir.
30	Dunne ve Vougas (1999)	VAR Metodu İçeren Granger-Nedensellik Testi, Güney Afrika, 1964-1999 Dönemi	Askeri harcamaların büyüme üzerinde önemli negatif etkisi bulunmaktadır.
31	Kollias ve Makrydakos (1997)	Granger-Nedensellik Testi, Yunanistan, 1954-1993 Dönemi	Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında nedensellik bağı söz konusu değildir.
32	Macnair ve diğerleri (1995)	Feder Tipi Model, 10 NATO Ülkesi, 1951-1988 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi olumludur.
33	Dakura, Davies ve Sampath (2001)	Granger-Nedensellik Testi, 68 Az Gelişmiş Ülke, 1975-1995 Dönemi	Bu ülkeler arasında, savunma harcamaları-ekonomik büyüme nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
34	Aizenman ve Glick (2003)	Zaman Serisi Analizi, 90 Ülke, 1989-1998 Dönemi	Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi pozitifdir.
35	Karagöl ve Palaz (2004)	GSYH Verileri Kullanılarak Uzun Dönem İlişki ve Granger Nedensellik Testi, 1955-2000 Dönemi	İki değişken arasında uzun dönemde bir ilişki bulunmaktadır. Kısa dönemde ise savunma harcamalarının ekonomik büyümenin bir nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
36	Dunne ve Nikoladiou (2005)	Granger Nedensellik Analizi, 1960-2002 Dönemi	Askeri harcamaların büyüme üzerinde negatif etki oluşturduğu yönünde kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.
37	Görkem ve Işık (2008)	VAR Modeli ve Granger Nedensellik Analizi, Türkiye, 1968-2006 Dönemi	Askeri harcamalar ile büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur.
38	Yılancı ve Özcan (2010)	Zivot-Andrews Birim Kök Testi Gregory-Hansen Eşbütünleşme	Savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında

		Testi Todo-Yamamoto Nedensellik Analizi, Türkiye, 1950-2006 Dönemi	uzun dönemli bir ilişki yoktur. Todo-Yamamoto nedensellik analizinde GSYİH' dan savunma harcamalarına doğru Tek Yönlü Nedensellik vardır.
39	Dunne, ve Nicolaidou (2011)	Panel Veri Analizi, 15 Avrupa Birliği Ülkesi, 1961-2007 Dönemi	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki yoktur.
40	Başar ve Künü (2012)	Regresyon Analizi, Seçilmiş 36 Ülke, 1997-2004 Dönemi	Savunma harcamalarının artması büyüme oranlarını azalmaktadır.
41	d'Agostino vd. (2012)	İçsel Büyüme Modelleri, Afrika Ülkeleri, 2003-2007 Dönemi	Savunma harcamaları, kişi başına düşen GSYİH'ı negatif yönde etkilemektedir.
42	Rashid, Arif (2012)	IRF, VDA Analizi, Nedensellik Analizi, İran, 1959-2007 Dönemi	Savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişki pozitif ve anlamlıdır.
43	Na ve Bo (2013)	Solow Büyüme Modeli, Bangladeş, Hindistan, Pakistan, Nepal ve Sri Lanka,1990-2006 Dönemi	Savunma harcamaları, ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.
44	Dunne ve Tian (2013)	Panel Veri Analizi, 1988-2010 Dönemi	Hem kısa dönemde hem de uzun dönemde savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğine ulaşılmıştır.
45	Selvanathan ve Selvanathan (2014)	Granger Nedensellik Analizi, Sri Lanka, 1975-2013 Dönemi	Askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik vardır.
46	Korkmaz (2015)	Panel Veri Analizi, 10 Akdeniz Ülkesi, 2005-2012 Dönemi	Askeri harcamalar, büyümeyi negatif yönlü etkilemektedir.
47	Zhong vd. (2016)	Granger Nedensellik Analizi, BRIC Ülkeleri ve ABD, 1988-2012 Dönemi	Sonuçlar ülkelere göre farklılık göstermektedir.
48	Durgun ve Timur (2017)	Granger Nedensellik Analizi, Türkiye,1970-2015 Dönemi	Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme ve uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
49	Canbay ve Mercan (2017)	1986-2016 dönemi Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)	Savunma harcamaları ile büyüme ve cari işlemler arasında uzun dönemli ve kısa dönemli olmak üzere farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Uzun dönemde savunma harcamaları ile

			büyümenin cari işlemler dengesi üzerinde negatif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buradan yola çıkarak uzun dönemde savunma harcamaları ile sanayi üretimine bağlı büyümenin artmasının cari açıkları azaltacağını ileri sürmüşlerdir. Kısa dönemde ise savunma harcamalarının etkisinin negatif ve anlamlı olduğunu tespit etmişlerdir.
50	Tuncay (2017)	Panel Regresyon Modeli, 9 Ülke (Türkiye Dâhil)	Savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında negatif ilişki bulunmaktadır.
51	Topal (2018)	1960-2016 Dönemi Eşbütünleşme ve Nedensellik Bağlamı	Askeri harcamalar ile kişi başına milli gelir arasında bir ilişkinin olmadığı ortaya konulmuştur. Zamanla değişen nedensellik analizi sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynak: Tarafımızca hazırlanmıştır.

Savunma harcamalarıyla ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir ilişki olmadığı Tablo-15’de yapılan çalışmalarda net olarak görülmektedir. İcra edilen çalışmaların sonuçlarına göre incelediğimizde, aralarında pozitif ya da negatif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Çalışmalar içerisinde değerlendirmeye tabi tutulan verilerden kaynaklı değişkenlikler olmaktadır. Örnek olarak, değerlendirme kapsamına alınan ülkeler, zaman dilimleri, dünyanın dönemsel olarak savunmaya ihtiyacının arttığı zamanlar, ülkelerin az gelişmiş, gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler olması, ülkelerin bulunduğu coğrafya, komşuları, algıladıkları tehditler gibi faktörler çalışmalarda farklı sonuçların çıkmasında etkili olmuştur. Gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için askeri harcamalarla ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin nasıl olabileceği merak konusu olmuş ve çalışmamızda bu konu ele alınmıştır. Çalışmada Türkiye’nin de üye olarak içerisinde bulunduğu seçilmiş 26 NATO ülkesinin gerçekleştirdikleri askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri analizi aracılığıyla analiz edilmiştir.

3.4. Yöntem

Çalışmanın bu kısmında, seçilmiş 26 NATO üyesi ülkenin savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, 2000-2018 dönemi verilerini kapsayacak şekilde panel veri yöntemiyle ampirik olarak analiz edilmektedir. Öncelikle, panel veri analizi kavramı açıklanmıştır. Daha sonra elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve son olarak değerlendirmeye tabi tutulan ülkelere ait sonuç ve yorumlara yer verilmiştir.

3.4.1. Araştırmanın Amacı ve Verilerin Elde Edilmesi

Araştırmanın amacı, 26 NATO üyesi ülkenin savunma harcamaları ile ekonomik büyüme oranları arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymaktır. Araştırmada, panel veri analizi ve zaman serisi uygulanmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye dâhil toplamda 26 NATO ülkesi yer almaktadır. 26 NATO ülkesi International Monetary Fund (IMF)’den alınan veriler doğrultusunda “Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ)” ve “Gelişmiş Ülkeler (GÜ)” olarak ikiye ayrılmış ve bu şekilde ayrı ayrı incelenerek değerlendirmesi yapılmıştır. IMF gelişmiş ülkeleri ve gelişmekte olan ülkeleri belirli bir zaman dilimini kapsayacak şekilde kendi içerisindeki ekonomik kıstasları baz alarak sınıflandırmaktadır. Çalışma kapsamına alınan ülkelerin isimleri ve statüleri, Türkiye’nin de içerisinde yer aldığı 9 gelişmekte olan ülke ile 17 gelişmiş ülkeye ait bilgiler Tablo-16’da verilmiştir.

Tablo-16 : Çalışma Kapsamına Alınan NATO Ülkeleri Sıralı İsim Listesi

STATÜ	ÜLKE	STATÜ	ÜLKE	STATÜ	ÜLKE	STATÜ	ÜLKE
GOÜ	Arnavutluk	GOÜ	Romanya	GÜ	Hollanda	GÜ	Fransa
GOÜ	Bulgaristan	GOÜ	Türkiye	GÜ	Norveç	GÜ	Estonya
GOÜ	Hırvatistan	GÜ	Slovenya	GÜ	Slovakya	GÜ	Belçika
GOÜ	Macaristan	GÜ	İspanya	GÜ	Portekiz	GÜ	Danimarka
GOÜ	Letonya	GÜ	ABD	GÜ	Almanya	GÜ	Kanada
GOÜ	Litvanya	GÜ	İngiltere	GÜ	Yunanistan		

GOÜ	Polonya	GÜ	Lüksemburg	GÜ	İtalya		
-----	---------	----	------------	----	--------	--	--

Kaynak: (International Monetary Fund, 2020).

3.4.2. Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti

Çalışmanın bu kısmında panel veriye ilişkin teorik çerçevede genel bilgilendirme yapılmış olup, panel verinin avantaj ve dezavantajları konusu ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan Sabit Panel Veri Modeli ve Hausman Testi açıklanmıştır.

3.4.2.1. Panel Veri Analizi

Ekonometrik analiz yapılırken üç çeşit veri türü kullanılmaktadır. Bu veriler (Tatoğlu, 2016: 1);

- Zaman serileri,
- Yatay kesit veriler,
- Panel veri şeklinde üç sınıfa ayrılır.

Panel (longitudinal) veri tanım olarak; firmalar, ülkeler, bireyler, hane halkları gibi birimlere ait yatay kesit gözlemlerin belirli bir zaman diliminde bir araya getirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Baltagi, 1995: 1). Yani belirli bir zaman dilimi aynı kesit birimi içerisinde izlenebiliyorsa bu verilere panel veri adı verilmektedir (Gujarati, 2004: 638). Başka bir tanımda panel veri analizi; “birim” ifadesi panel veride bir bireyi, sektörü, hane halkını, firmayı vb. belirtmek için kullanılmakla birlikte, panel veri N sayıda birim ve her bir birime karşılık gelen T sayıda gözlemden oluşmaktadır. Her birimin karşılığı olarak belirli bir zaman serisi bulunmaktadır. Zaman boyutuna sahip yatay kesit serileri kullanılarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesine panel veri analizi denilmektedir (Tatoğlu, 2005: 4). Yatay kesit verisi birçok birime ilişkin sadece bir dönemin bilgisini verirken, zaman serisi verileri tek bir birimin dönemlere göre bilgisini vermektedir. Panel veri ise, hem birimlere hem de dönemlere göre bilgi vermektedir (Tatoğlu, 2016: 3).

Ekonometrik analiz yaparken panel veri analizinin kullanılmasının, diğer veri türlerine göre bazı avantajları bulunmaktadır. Panel verinin kullanılmasının avantajları şu şekilde sıralanabilir (Baltagi, 1995: 4-6):

- Panel veri setleri, kapsadığı kesitlerin heterojen olduğu bilgisini içinde barındırmakta; böylelikle veri setleri heterojenliğe karşı kontrol edilmektedir.

- Panel veri, yatay kesit ve zaman serisi veri analizlerine göre daha çok değişkenlik içermektedir. Bu verilerde çoklu bağlantı sorunu ile daha az karşılaşmaktadır. Bununla birlikte gözlem sayısının daha fazla olması nedeni ile panel verilerle tahmin edilen modellerde serbestlik derecesi daha yüksektir. Panel veri kullanımı daha bilgilendirici verilere ulaşmamıza olanak sağlamaktadır.
- Panel veri analizi, belirli bir döneme uygulanan ekonomi politikalarının etkisinin değerlendirilmesi gibi analizlerde değişim dinamiklerini daha net bir şekilde yansıtmaktadır.
- Panel veri analizinde, kısa zaman serisi veya yetersiz kesit gözleminin olduğu durumlarda da analiz yapılabilmektedir.
- Son olarak panel veri analizi ekonomi tahmin edicilerin etkinliğini artırmakta ve birimlere ilişkin davranışların daha iyi tahmin edilmesini sağlamaktadır.

Panel veri analizinin bu avantajlarının yanında, dezavantajları veya kısıtlamaları da bulunmaktadır. Bu dezavantajlar (Tatoğlu, 2016: 14);

- Panel veri modelleri içinde bulunan hata terimi; yatay kesit, zaman serisi ve panel veri modellerine özgü sapma taşımaktadır. Modele özgü sapma taşınmasından dolayı panel veri modellerinde çoğu zaman hata terimi sapmalıdır.
- Veriye ulaşmak ve ulaşılan veriyi düzenlemek panel veri analizi ile yapılan çalışmalarda en büyük problemidir. Bunun yanında sansürlü gözlemler ve anket çalışmalarında farklı etkenlerden dolayı yanıtız bırakılan sorular nedeni ile verilerde kısıtlama olabilmektedir.
- Panel veri modelinde genellikle, birim boyutu fazla, zaman boyutu kısa olmaktadır. Bunun anlamı, asimptotik (bir tahmincinin gözlem sayısının sonsuz olması durumunu ifade etmektedir.) anlamda özellikleri oldukça fazla olan birim sayısına bağlı olmasıdır. Bu durum, özellikle doğrusal olmayan panel veri modellerinde, çözülmesi güç ekonometrik problemlere sebebiyet vermektedir.

Genel olarak panel veri modelinin dezavantajlarını toparlayacak olursak; ölçüm çarpıklığı, veri toplama problemi ve zaman serisi boyutunun az olması gibi durumlardan kaynaklı bir takım olumsuzluklar içermektedir.

Panel veri setleri, dengeli ve dengesiz olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Panel veri setinde her birim bütün zamanlar boyunca gözlemlenmiş ise dengeli panel, her birim için her döneme ait bilgilerin aynı olmadığı durumlara dengesiz panel denilmektedir (Gujarati, 2004: 640).

3.4.2.2. Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada The World Bank ve SIPRI tarafından her yıl yayımlanan rapordan hareketle 2000-2018 yıllarını kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Ampirik analizde ekonometrik yöntem olarak, yatay kesit ve zaman serisine dayalı serilerin beraber analiz edilmesine imkân sağlayan panel veri analizinden yararlanılmıştır. N sayıda ekonomik birim ve her birim için Y sayıda gözlemin birlikte bulunması panel verileri oluşturmaktadır. Panel veri modelinin gösterim şekli şu şekildedir;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T$$

Bu formülde $i = 1, \dots, N$ yatay kesitini, $t = 1, \dots, T$ zaman periyodunu, α sabit terimi, Y bağımlı değişkeni, X_k bağımsız (açıklayıcı) değişkenleri, β eğim parametrelerini, i alt indisi hane halkı, birey, firma, şirket vb. birimleri, u hata terimini, t alt indisi zamanı ifade etmektedir. Y_{it} , bağımlı değişkenin t zamanında i . birim için değerini; X_{kit} , k bağımsız (açıklayıcı) değişkenin t zamanında i . birim için değerini göstermektedir. Hata teriminin bütün zaman dilimlerinde ve bütün birimler için normal ve bağımsız dağıldığı varsayılmaktadır. Model tahmininden önce, parametrelerin birim ve/veya zamana göre değer almasına göre bazı varsayımlar yapılır. Bu varsayımlar; Klasik Model, Sabit Etkili Model ve Tesadüfî Etkili Modeldir (Gujarati, 2004: 646).

Klasik modelde, bütün gözlemlerin homojen olduğu yani hem sabit hem de eğim katsayılarının birimlere ve zamana göre sabit olduğu varsayılmaktadır. Bu modelde parametreler Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) veya En Küçük Kareler (EKK) yöntemleri ile kestirilir. Hata teriminin heterostatik (değişen varyans) ve otokorelasyon olması nedeni ile; GEKK kestiricileri, EKK kestiricilerinden daha etkindir (Tatoğlu, 2012: 199).

Sabit Etkili modelde, birimlere göre değişiklikler sabit katsayıda farklılık meydana getirir. Eğim parametreleri tüm yatay kesit birimler için aynı ($\beta_i = \beta$) iken, sabit parametre birim etki içermesi nedeni ile birimden birime farklılık göstermektedir.

Başka bir ifadeyle, sabit terim her bir yatay kesit birim için farklı değer alır, yani birimler arası farklılıklar sabit terimdeki farklılıkla ifade edilir. Bu durumda sabit katsayı, sabit değişken gibi düşünülür. Sabit etkili modelde yalnızca birimler arasındaki değişiklikler ele alıyorsa *tek yönlü sabit etkiler model*, zamana ve birimlere ortaya çıkan gelen farklılıklar ele alıyorsa *iki yönlü sabit etkiler model* adı verilmektedir (Sayyan, 2000: 20, alıntıl原因, Uğur, 2009).

Tesadüfi (Rassal) Etkili Modelde, birimler rastgele seçildiğinden, birimler arası farklılıklar da tesadüfi olacaktır. Regresyon analizinde genellikle bağımlı değişkenin değerini etkileyen, fakat bağımsız değişken gibi modelde yer almayan çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin tesadüfi bir kalıntı tarafından özetlendiği varsayılır. Tesadüfi etkiler modeli yalnızca kesit birimler arasındaki farklılıkları ele alıyorsa, “Tek Yönlü Rassal Etkiler Modeli”, her iki boyuta göre gerçekleşen farklılıkları ele alıyorsa “İki Yönlü Rassal Etkiler Modeli” olarak adlandırılır (Uğur, 2009: 57).

Sabit etkili model, Gölge Değişkenli En Küçük Kareler Modeli (*Least Squares Dummy Variables – LSDV*) şeklinde de ifade edilmektedir (Baltagi, 2005: 13). Sabit Etkili modelde, birimlere göre değişiklikler, sabit katsayıda farklılıklar meydana getirmektedir. Başka bir ifadeyle; sabit bir terim her bir yatay kesit birim için farklı değer almakta bu durum da yatay kesit birimleri arasındaki farklılıklar sabit terimdeki farklılıklar ile ifade edilmektedir (Tatoğlu, 2016: 80). Diğer bir model *tesadüfi etkiler modelinde*, kesit veya zamana bağlı birimlerdeki farklılıkların hata terimi olduğu varsayılmaktadır (Baltagi, 2005: 14). Tesadüfi etkili modelde, birimler rastgele seçildiğinde, birimler arası farklılıklar da tesadüfi olacaktır.

Panel veri setinin kullanımında, her bir birim içerisinde gözlenemeyen birim etkiler çıkabilmektedir. Eğer bu etkilere, hata terimi gibi tesadüfi değişken olarak davranılıyorsa tesadüfi etkiler, her bir yatay kesit gözlemi için tahmin edilen bir parametre olarak davranılıyorsa sabit etkiler söz konusudur (Tatoğlu, 2016: 79).

Sabit etkili ve tesadüfi (rassal) etkili model arasında bulunan en büyük farklardan birisi de birim yani zaman etkilerin bağımsız değişkenler ile korelasyonlu olup olmaması durumudur. Aralarında korelasyon bulunmaması durumunda tesadüfi etkili model geçerli olacaktır (Tatoğlu, 2016: 185). Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri arasından seçim yaparak hangisinin kullanılması gerektiğine karar vermek

için Hausman Testi kullanılmaktadır (Gujarati, 2004: 651). Böylelikle birim etkisi ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyonun olup olmaması durumu değerlendirilmektedir.

Panel veri analizi yapılırken öncelikle bir model belirlenmesi gerekmektedir. Eğer bütün gözlemlerin homojen olduğu yani zaman ve/veya birim etkisinin olmadığı düşünülüyorsa Klasik Model, zaman ve/veya birim etkilerinin olduğu düşünülürse Tesadüfi Etkili Modelleri veya Sabit Etkili Model kullanmak gerekir. Birim etkiler açıklayıcı değişkenler ile ilişkisiz ise, Tesadüfi Etkiler kestiricisi tutarlı ve etkin, Sabit Etkiler kestiricisi tutarlı ve etkin değildir. Eğer birim etkiler açıklayıcı değişkenler ile ilişkiliyse bu durumda, Sabit Etkiler kestiricisi tutarlı ve etkin, Tesadüfi Etkiler kestiricisi tutarsızdır. Sonuç olarak modelin tahmininden belli bir birim için çıkarım yapılacaksa Sabit Etkili model kullanılmalı, kitlenin tümü için sonuç çıkarılmak isteniyorsa ve veri seti geniş bir kitlenin gözlemlerinden oluşuyorsa Tesadüfi Etkili model kullanılmalıdır.

Panel veri analizi yaparken kullanılacak model belirlemek için üç testten faydalanılır. Bu testler; Tesadüfi Etkiler (Lagrange Çarpanı (LM) Testi), Olabilirlik Oranı (LR) ve Hausman Testidir. Hausman Testi, Tesadüfi Etkili ve Sabit Etkili modeller arasında seçim yapmak için kullanılmaktadır. Bu testde H_0 hipotezi (sıfır hipotezi) birim etkiyle açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olmadığını varsaymaktadır. Bu durumda tesadüfi etkinin varlığını ifade etmekte ve tesadüfi etkiler modelinin daha etkili olduğu kabul etmektedir. H_0 hipotezinin (sıfır hipotezi) reddedilmesi halinde, tesadüfi etkiler modelinin uygun olmadığı varsayılmaktadır. Bu durumda sabit etkiler modelinin daha uygun olacağı kabul edilmektedir (Gujarati, 2004: 651).

Panel veri analizi kullanılırken öncelikle mevcut yatay kesit gözlemleri Tesadüfi Etki Testine tabi tutulur ve sonrasında Hausman Testi uygulanır. Elde edilen sonuç neticesinde Sabit Etki Modeli ya da Rastsal Etki modelinden birisine karar verilir.

3.4.3.3. Veri Seti

Çalışmada, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamak için iki değişken kullanılmıştır. 2000-2018 yılları arasında NATO ülkeleri ve Türkiye'nin savunma harcamaları verileri Stockholm Uluslararası Barış Enstitüsü (SIPRI)'nden, büyüme oranları Dünya Bankası (World Bank Indicator)'ndan alınmıştır.

Tablo-17 : Modelde Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişkenler	Değişken Tanımı	Kaynak
G	Kişi Başına Düşen GSYİH	The World Bank
SH	Savunma Harcamaları: Savunma Harcamaları/ GSYİH	SIPRI, The World Bank

Kaynak: Tarafımızca Hazırlanmıştır.

Bu bağlamda ilk değişkenimiz, GSYİH'nin bir yüzdesi olarak savunma harcamasıdır. İkinci değişkenimiz ise, GSYİH büyümesidir. Bütün dünyada vatandaş ayrımı yerine sınır ayrımı kavramı daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden vatandaş merkezli GSMH yerine, ülke sınırlarında üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değerini ifade eden GSYİH tercih edilmiştir.

Askeri harcamaların büyüme üzerindeki etkilerine ve askeri harcamaların belirleyenlerine yönelik yapılan çalışmalarda genellikle Panel Veri Yöntemi kullanılmaktadır. Uygulamada kullanılacak veriler, panel veri analizi yapabilmek için veri seti haline getirilmiştir. Bu modellere, sabit ya da rassal etkiler modelinden hangisine karar verilebilmesi için Hausman Testi uygulanmıştır. Modellerin uygunluğu diagnostik testlerle test edilmiştir. Test sonucunda model tahmincisinin sonuçlarına göre kurulan model yorumlanmıştır. Yapılan analizler ve testle stata paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada teorik model şu şekilde ifade edilmektedir;

$$Y_{it} = \alpha_1 + \beta X_{it} + \nu_{it}$$

Ülkelerin gerçekleştirmiş oldukları savunma harcamalarının, ekonomik büyüme üzerinde etkili olup olmadığı aşağıda yer alan model çerçevesinde analiz edilmektedir:

$$\text{Büyüme Hızı} = \beta_0 + \beta_1 \text{Savunma harcamaları} + \nu_{it}$$

$$(i=1, \dots, N; t=1, \dots, T)$$

Bu denklemde, t 2000 ile 2018 yılları arası zaman periyodunu ifade etmektedir. i , seçilen ülkelere ait yatay kesiti ifade etmektedir. Veri seti dengesiz panel durumundadır. Denklemdeki bağımlı değişken ülkelerin büyüme hızlarıdır. Ülkelerin

savunma harcamalarının GSYİH içerisindeki payı büyüme hızları bağımlı değişkenin açıklayıcısı olarak değerlendirilmektedir. The World Bank ve SIPRI'den elde edilen senelik raporlar çerçevesinde 26 ülkenin verileri toplanmıştır. Bu veriler doğrultusunda ülkeler “Gelişmekte Olan Ülkeler” ve “Gelişmiş Ülkeler” olarak iki bölüme ayrılmıştır. Bu denklem sonucunda savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünü gösteren iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci sonuca göre, GOÜ’lerin savunma harcamalarına tahsis ettikleri tutar ile ekonomik büyümeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İkinci sonuca göre GÜ’lerin savunma harcamalarına tahsis ettikleri tutar ile ekonomik büyümeleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığıdır. İkinci görüşün diğer bir ifadesi, Gelişmiş ülkelerin savunma harcamalarının artması/azalmasının ve ekonomik büyümeyi artması/azaltması durumu hakkında net bir görüş bulunmamaktadır.

3.5. Bulgular-Sonuçlar ve Tartışma

Çalışmada temel model olarak Hausman Test istatistiğine bağlı olarak seçilen Sabit veya Rassal Etkiler modelleri sonuçları sunulmaktadır. Bunun yanı sıra, EKK sonuçlarına da yer verilmektedir.

Tablo-18 : Gelişmekte Olan Ülkelerin Panel Veri Analiz Sonuçları

	En Küçük Kareler	Sabit Etkiler Modeli	Rassal Etkiler Modeli
savunmaharcamaları	0.9616* (1.83)	1.3359* (0.083)	0.9949* (1.82)
sabit	2.1196* (0.023)	1.4926* (0.259)	2.0638* (2.12)
N	171	171	171
F test (p değeri)	0.0684	0.0834	0.0695
Değerlendirilen Ülke Sayısı	9	9	9

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel, N gözlem sayısını, F test ile Wald test ise (parametrelerin anlamlılık düzeylerini) ve Prob<F ile Prob > chi2 değerini göstermektedir. Parantez içerisinde ise z istatistikleri yer almaktadır.

Tablo-18 incelendiğinde, *En Küçük Kareler* testinin regresyon sonuçlarında $\text{prob} > F$ değeri $0.0684 < 0.10$ ve *savunmaharcamaları* değişkeninin p değeri $0.068 < 0.10$ yani anlamlıdır.

Modele ait sabit/rassal etkiler test sonucu Tablo-18’de verilmiştir. Buna göre modelin sabit mi yoksa rassal mı olduğuna karar vermek için Hausman Testine tabi tutmak gerekmektedir.

Hausman Test Sonucu (GOÜ Ülkeler)

Hausman Testi modelin rassal mı yoksa sabit mi olmasına karar verme sürecinde kullanılmak üzere yapılmaktadır. Konu ile ilgili teorik kısım “yöntem” başlığı altında verilmiştir. Hausman Testinde hipotezin kurulma şekli şu şekildedir:

H_0 = Tesadüfi etkili model uygundur.

H_1 = Red edilirse sabit etkili model uygundur (Güriş, 2018: 432).

Hausman Testi sonucuna göre, katsayılar arasındaki farkın sistematik olmadığı sıfır hipotezi kabul edilmiştir. Bu nedenle, tesadüfi modelin kullanılması daha uygun olacaktır.

Rassal Etkiler Modeline bakıldığında ise, $\text{Prob} < \chi^2$ değeri $0.0695 < 0.10$ olduğu için model anlamlıdır. Bağımsız değişken *savunmaharcamaları* değeri de istatistiksel olarak anlamlıdır. Çünkü p -değeri $0.069 < 0.10$ ’dan küçüktür.

Model matematiksel denklemleri üzerinden yorumlanırsa; modelde büyüme ve savunma harcamaları yüzdesinin GSYİH’ye oranı değişkeni arasında gelişmekte olan ülkeler için pozitif yönlü bir etki bulunmaktadır.

Tablo-19 : Gelişmiş Ülkelerin Panel Veri Analiz Sonuçları

	En Küçük Kareler	Sabit Etkiler Modeli	Rassal Etkiler Modeli
savunmaharcamaları	-0.4066* (-1,92)	-0,8265 (-1,18)	-0.4645 (-1.45)
sabit	2.6013* (6.70)	3.3052* (2.80)	2.6984* (4.54)

N	323	323	323
F test (p değeri)	0.0554	0.2372	0.1467
Değerlendirilen Ülke Sayısı	17	17	17

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel, N gözlem sayısını, F test ile Wald test ise (parametrelerin anlamlılık düzeylerini) ve Prob>F ile Prob > chi2 değerini göstermektedir. Parantez içerisinde ise t istatistikleri yer almaktadır.

Tablo-19 incelendiğinde, *En Küçük Kareler* testinin regresyon sonuçlarında prob > F değeri $0.0554 < 0.10$ ve *savunmaharcamaları* değişkeninin p değeri $0.055 < 0.10$ yani anlamlıdır.

Bir önceki analizde olduğu gibi, modelin sabit mi yoksa rassal mı olduğuna karar vermek için Hausman testine tabi tutmak gerekmektedir.

Hausman Test Sonucu (GÜ Ülkeler)

Modelin rassal mı yoksa sabit mi olmasına karar verme sürecinde kullanılmak üzere Hausman Testi yapılmaktadır.

H_0 = Tesadüfi etkili model uygundur.

H_1 = Red edilirse sabit etkili model uygundur (Güriş, 2018: 432).

Hausman Testi sonucuna göre, katsayılar arasındaki fark rastsal olmadığı için sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu nedenle, tesadüfi modelin kullanılması daha uygun olacaktır.

Rassal Etkiler Modeli sonuçlarına göre Prob > chi2 değeri 0.1467 ve askerih değişkeninin p-değeri 0.147 yani 0.10'dan büyük olduğu için anlamsızdır.

Gelişmiş ülkeler için değerlendirildiğinde, gerçekleştirilen savunma harcamalarının büyüme üzerinde etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Her iki tablo da paralellik arz etmekle birlikte anlamlılık düzeyleri açısından aralarında farklılıklar bulunmaktadır.

Sonuç olarak savunma harcamaları, ekonomik büyümeyi geliştirmekte olan ülkelerde olumlu yönde etkilemektedir. Elde edilen bu sonuçlar Benoit (1973-1978), Frederiksen ve Looney (1983), Değer ve Smith (1983), Frederiksen ve Looney (1983), Değer (1986), Landau (1986), Ateşoğlu ve Mueller (1990), Ergin (1991), Biswas (1993), Landau (1993), Mueller ve Ateşoğlu (1993), Macnair ve diğerleri (1995), Macnair ve diğerleri (1995), Aizenman ve Glick (2003), Rashid, Arif (2012) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Gelişmiş ülkelerde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Kısacası ekonomisi güçlü olan ülkelerin yaptığı savunma harcamalarının büyümeleri üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Buradan elde edilen sonuçlar, Biswas ve Ram (1986), Joerding (1986), Alexander (1990), Adams, Behrman ve Boldin (1991), Chowdhury (1991), Özmucur (1995), Kollias ve Makrydakakis (1997), Dakura, Davies ve Sampath (2001), Görkem ve Işık (2008), Dunne, ve Nicolaidou (2011), Durgun ve Timur (2017), Topal (2018) tarafından yapılan çalışmalar ile paralellik göstermektedir.

3.6. Öneriler

Savunma sanayi ve savunma harcamaları bütün ülkeler için her zaman stratejik öneme sahip olmuştur. Her ülke kendi ekonomik gelişmişlik düzeyine göre savunma harcamaları kalemine genel bütçelerinden çeşitli tutarlarda ödenek tahsis etmektedir. Savunma harcamalarına tahsis edilen tutarların belirlenmesi konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus, ülkenin ekonomik olarak gelişmişlik seviyesini tamamlamasıdır. Ekonomik olarak bağımsızlığa erişen ve ileri seviyede ekonomik gelişmişliğe sahip olan ülkelerin yaptıkları savunma harcamaları, diğer kamu harcamalarını ve yatırımlarını olumsuz etkilemediğinden bu harcamanın artması ya da azalması büyümesine etki etmemektedir. NATO üyesi olan gelişmiş ülkeler için büyümede devamlılığın sağlanabilmesi durumu bütün kamu harcamalarının ve yatırımlarının belirli bir düzen ve sistematik içerisinde olması koşulu ile sağlanabilir. Genel olarak bu ülkelerin ekonomilerinde istikrarın devamlılığı için yapmaları gereken, büyümenin sürekliliği açısından savunma harcamalarının etkin bir kaynak olmadığı, sürdürülebilir büyüme için beşeri sermaye, AR-GE, teknoloji gibi yatırımlarına daha fazla önem vermenin gerekliliğinin kabul edilmesidir.

Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu NATO üyesi olan gelişmekte ülkeler için gerçekleştirilen analizde savunma harcamalarının ekonomide canlanma ve büyüme gerçekleştirdiği ortaya konmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu imkânlar ile her geçen gün bu alanda yeni yatırımlar yaparak teşviklerini arttırması ve teknolojik gelişmeleri takip ederek savunma sanayilerini geliştirmeleri, ülkelerinin ekonomisine pozitif etki sağladığı görülmektedir. Bu ülkeler savunma sanayilerine yatırımlarını arttırmalı, yerli üretime teşvik politikası izlemeli, teknolojik gelişmeleri yakından takip ederek kendi ülkelerine entegre etmelidir.

Ülkemiz açısından değerlendirecek olursak azami derecede millilik ve yerlilik kriterleri esas alınarak ordumuzun modernizasyonu sağlanmalıdır. Savunma sanayi alanında ihtiyaç hâsıl olduğunda, bütün mal ve hizmetler güvenli, kaliteli, süratli ve maliyet etkin şekilde tedarik edilmelidir. Mevcut şartlarda % 65 seviyelerinde olan yerli ve millilik oranı arttırılmalı ve bu alanda yeni yatırımlar yapılarak yerli üretim desteklenmelidir. Yeni tip Fırtına obüsü, ATAK Taarruz Helikopteri, Temel Eğitim Uçağı ve Millî Muharip Uçağı, HÜRKUŞ, MAM-C, MAM-L, CİRİT, SOM, HİSAR, BORA, KASIRGA Füze Sistemleri, KİRPİ, KOBRA, EJDER, YALÇIN Zırhlı Araçları, ANKA, İHA ve BAYRAKTAR gibi silahlı ve silahsız insansız hava araçları geliştirilerek uluslararası alanda kendisine yer edinmeli ve diğer ülkelere ihraç edilerek ekonomisine daha fazla katkı sağlamalıdır. Yerli firmalarımız tarafından savunma sanayinde üretilen mal ve malzemelerin AR-GE çalışmalarına ve teknolojik gelişmelere daha fazla önem verilmeli ve dışa bağımlılığımızı asgari seviyeye indirmek için planlı bir şekilde çalışılmalıdır. Savunma sanayinde üretilen mal veya malzemeler konusunda özel sektörün yetersiz kaldığı durumlarda devlet araya girerek üretimi üstlenmelidir.

Özellikle son yıllarda savunma ve havacılık sanayinde ortaya çıkan yeni teknolojiler, ülkenin dışa bağımlılığının azaltılmasında önemli bir rol üstlenmesini sağlamıştır. Yıllardır devam eden bu çalışmalar daha da geliştirilmeli, ilerleyen yıllarda ithalatı büyük oranlarda azaltılmalıdır.

Ülkemizde savunma sanayi alanında meydana gelen olumlu gelişmeler son dönemlerde istihdama da büyük katkı sağlamaktadır. SASAD'ın resmi rakamlarına göre ülkemizde savunma sanayi alanında toplam 47 bin 054 kişi çalışmaktadır. Bu çalışanların % 27'sini mühendisler oluşturmaktadır. Bu durum teknolojik üretim,

tasarım ve geliştirme faaliyetlerinin yoğunluğun olduğunun bir göstergesidir. Her sene nitelikli personel sayısının arttığı bu alanda yapılacak olan yeni yatırımlar ile istihdam daha da atacaktır.

Her sene artarak devam eden AR-GE harcamalarının % 90'ı ürün geliştirmek için yapılırken, % 10'u ise teknolojik gelişmeler için kullanılmaktadır. Savunma sanayi harcamaları içerisinde AR-GE için harcanan tutarlar yeterli gibi görünse de, dünya da bu alanda söz sahibi olmak için daha fazla ödenek tahsis edilmelidir.

Teknoloji üretim ve geliştirme konusunda savunma sanayinde son yıllarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu ilerlemeler neticesinde yatırımlar artmış buna paralel olarak istihdam da artış yaşanmıştır. Bu durum dışa bağımlılığımızı azaltarak ithalat rakamlarında düşüşe geçmemizi sağlamıştır. Üretilen yerli savunma sanayi ürünlerinin yurt dışına ihracı konusunda ise son yıllarda artışlar olsa da bu alanda daha fazla uluslararası piyasaya girilmeli, savunma sanayi fuarlarında üretilen ürünlerin tanıtım faaliyetlerine daha fazla ağırlık verilmelidir. Bu gelişmeler neticesinde savunma sanayindeki yerleşme ithalat-ihracat dengesinde ihracat yönünde olumlu gelişmelere sebep olacaktır.

Savunma sanayimizin daha da ileriye gidebilmesi için, sektör tabanlı altyapı geliştirme çalışmalarında, dışarıya daha kolay satılabilecek ürünler tespit edilmeli ve ön planda yer almalıdır. Bu durumun sağlanabilmesi için ilk olarak devlet temsilcileri, özel sektör ve tüm paydaşların bir araya gelerek öncelikli ürünlerin, teknoloji ve sistemlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Küresel çapta savunma sanayi ürünlerimizin uluslararası pazarda rekabetçi bir politika izleyebilmesi içinse, özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin savunma sanayimizin ürünleri satın alabileceklerini düşünerek buna uygun politikalar geliştirilmelidir. Devlet tarafından üretici firmalara krediler sağlanmalı, satış garantisi sunulmalı ve ihracat için ek teşvikler getirilmelidir (Savunma Sanayi ve İmalatçılar Derneği Resmi İnternet Sayfası, 2020).

SONUÇ

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar geçen zaman diliminde yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçlarının yanında en önemli gereksinimlerinden birisi de güvenli bir yaşam sürme olmuştur. Her ülke kendi vatandaşının huzur ve refahının sağlamanın yanında onların güvenli bir ortamda yaşam sürmelerini tesis etmek maksadıyla çeşitli önlemler almaktadırlar. Ülkeyi gerek içeriden gerekse dışarıdan gelebilecek bütün tehlikelerden korumak için devlet, bütçesinden kaynak tahsis ederek bir takım tedbirler almaktadır. Ülkenin güvenliğinin sağlanması amacıyla bütçeden ayrılan harcamalar savunma harcamasıdır. Her devlet savunma harcamalarına önemli ve ciddi tutarlarda paylar ayırmaktadırlar.

Ülkelerin son yıllarda savunma ve silahlanmaya ayırdıkları harcamalar hızla artış göstermiştir. Savunma amaçlı ayrılan harcamalar ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. Her ülke bulunduğu konum, sınır ülkelerinin yapmış olduğu askeri harcamalar, algıladığı tehdit seviyesi, bütçesi, nüfusu, siyasi yapısı gibi birçok faktörü dikkate alarak savunma bütçesi planlaması yapmaktadır. Her devlet kendi varlığının devamı, vatandaşlarının huzur ve güvenliğinin tesisi açısından savunmaya ayırdığı payları optimal seviyede tutmak zorundadır. İhtiyaçtan fazla tahsis edilen kaynak, diğer kamu kaynaklarında kısıtlamaya gidilmesine neden olmakta, diğer kamu harcamalarına ayrılan tutarları olumsuz etkilemekte ve ülkenin ekonomik dengesini bozmaktadır. Bu durum ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemekte ve ülkenin kaynak sıkıntısı çekerek borçlanmasına neden olmaktadır. İhtiyaçtan daha az bir kaynak tahsis edilmesi durumunda ise ülke daha rahat bir şekilde düşman unsurların hedefi haline gelecektir. Bu durum ülke güvenliğinin tehlikeye girmesine neden olabilir. Dolayısıyla her ülke öncelikle kendi savunma harcamaları düzeyini net bir şekilde belirlemeli, daha sonrasında bu alandaki ihtiyaçlarını doğru bir şekilde tespit ederek diğer kamu yatırımlarına engel teşkil etmeyecek biçimde planlanmasını yapmalı ve en uygun seviyede savunma harcamasıyla savunma hizmetinin gerçekleştirilmesini sağlamalıdır.

Dünyada neredeyse savaşın olmadığı hiçbir yüzyıl olmamıştır. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sonunda dünya genelinde milyonlarca insan hayatının kaybetmiş ve neredeyse dünyanın her yerinde ciddi tahribatlar meydana gelmiştir. Bu savaşlar ülkelerin ekonomilerini temelden sarsmış ve milyarlarca dolar zarara sebebiyet vermiştir. Henüz bu iki büyük savaşın etkileri tam anlamıyla geçmeden dünya, Soğuk Savaşla karşı karşıya kalmıştır. Soğuk Savaş döneminin her an silahlı

bir mücadeleye dönebileceği düşüncesi, büyük devletleri silahlanma yarışına sokmuş, bu durum onların savunma alanında büyük harcamalar yapmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra dünya genelinde savunma için yapılan harcamaların boyutu tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar sonunda savunma harcamalarına tahsis edilen kaynaklarda kısıtlamalara gidilmiş ve diğer kamu alanlarına yatırım yapılması maksadıyla tasarruf edilen tutarlar bu alanlara aktarılmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen büyük terör saldırıları sonucunda tekrardan dünya genelinde bir silahlanma yarışı başlamıştır. Özellikle ABD savunma hizmetine kimsenin kendisiyle yarışamayacağı seviyelerde bütçeler ayırmıştır. ABD ile küresel güç olma mücadelesi veren Çin ve Rusya'da bu duruma sessiz kalmamış ve savunma alanında büyük harcamalar yapmaya başlamışlardır. ABD'nin Ortadoğu'ya müdahalesi sonucu zaten siyasal olarak istikrarsız olan Ortadoğu ülkeleri daha da çalkantılı bir sürece girmiştir. Bu süreci Arap Baharı'nın takip etmesiyle bozuk olan siyasal yapı daha da derinden sarsmış ve çoğu Ortadoğu ülkesinde iç karışıklıklar meydana gelmiştir. Sayılan bu büyük devletlerin harcamalarından sonra en büyük savunma harcamaları Ortadoğu ülkeleri tarafından yapılmaktadır. Dünya genelinde yapılan harcamalar SIPRI raporuna göre değerlendirildiğinde ABD'nin açık ara lider olduğu ve bütün savunma harcamalarının % 36'sını tek başına gerçekleştirdiği görülmektedir.

Ülkemizde ise Soğuk Savaş sonrası savunma harcamaları beklenin aksine düşmemiştir. Bulunduğu jeopolitik konum ve karşı karşıya kaldığı terör sorunu bu alanda kısıtlama yapılmasına engel olmuştur. Özellikler terör yüzünden ağır bedeller ödeyen ülkemiz, bu tehdide karşı kendisini savunmak için savunma harcamasına ciddi miktarlarda kaynak tahsis etmektedir. 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleştirdiği savunma harcamaları ile 15. sırada yer alan ülkemiz yapmış olduğu bu harcama ile bölgesinde savunmaya en fazla yatırım yapan ülkelerden birisi olmuştur.

Dünya genelinde yapılan savunma harcamalarına tahsis edilen tutarlar ve savunma harcamalarının gerekliliği konusu her dönem gündemde olan konular olmuştur. Bu harcamaların ekonomiye ve büyümeye olan etkileri üzerine her dönem çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Genellikle bu araştırmacılar savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışmalardır. Bu ikisi arasında bir ilişkinin var olup olmadığı, birbirlerini etkileyip etkilemediği konusu üzerine analizler yapılmış ve önemli çıkarımlarda bulunulmuştur. Savunma harcamalarının

ekonomik büyümeye üzerine etkisini açıklayan temel iki görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre, diğer ekonomik alanlara tahsis edilebilecek tutarların savunma harcamalarına tahsis edilmesi büyümenin negatif yönde etkilendiği görüştür. İkinci görüşe göre, savunma harcamaları, üretimi ve talebi arttırır, yatırımları güçlendirir, işsizliği azaltır böylelikle ekonomik olarak büyümeyi de olumlu yönde etkiler görüştür.

Bu çalışmada 2000-2018 dönemine ait veriler ile NATO üyesi 26 ülke için savunma harcamalarının büyümeye etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla panel veri ile regresyon tahminleri yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak GSYİH, bağımsız değişken olarak da savunma harcamaları şeklinde modelleme yapılmıştır. Değerlendirmeye alınan ülkeler öncelikle IMF verileri baz alınarak Gelişmiş Ülkeler ve Gelişmekte Olan Ülkeler olarak ikiye ayrılmış ve sırasıyla Panel Veri Analizi kullanılarak testlere tabi tutulmuştur. İlk olarak Gelişmekte Olan 9 ülke için Tesadüfi Etkili Model tahmininden elde edilen sonuçlara göre savunma harcamalarının artması ekonomik büyümeye etkisi pozitifdir sonucu elde edilmiştir. Söz konusu ilişki istatistik olarak anlamlıdır.

Tahminden elde edilen diğer sonuca göre, Gelişmiş 17 Ülkenin savunma harcamalarının artması veya azalması durumunun büyüme üzerinde etkisinin olmadığı sonucu elde edilmiştir. Bu ilişki istatistik olarak anlamlı çıkmaktadır.

Sonuç olarak gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin bağımsız ve sağlam bir temele sahip olmasından dolayı yaptıkları savunma harcamaları, büyüme üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etki yaratmamaktadır. Bu ülkeler genel olarak dışa bağımlılığın en az seviyede olduğu ülkelerdir. Bu sebeple yaptıkları savunma harcaması ve yatırımların büyüme üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunan ülkelerin ise yapmış olduğu savunma harcamalarının ülkelerinin ekonomik büyümesine etkisinin pozitif yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu ülkeler öncelikle savunma harcamaları yaparken ihtiyaçlarının doğru belirlemeli, ihtiyaçlarına göre bütçelerinden orantılı bir şekilde pay almalı ve ayrılan payı optimal seviyede kullanmalıdır. Ayrıca ilgili ülkelerin yerli ve milli üretim politikasını benimseyerek bu alanda teknolojik gelişmeleri takip etmeli, AR-GE'ye önem vermeli, savunma sanayi alanına yatırımlar için teşvik politikası izlemelidirler. Böylelikle hem ülke içerisinde işsizlik azalacak, hem sermaye ülke içerisinde kalacak hem de üretilen silah, araç ve gereçler ihraç edilerek ülke ekonomisine katkı

sağlanacaktır. Ayrıca ilgili ülkeler bu sayede dışa bağımlılıklarını azaltarak olası bir tehdit ve tehlike durumunda kendi üretmiş oldukları silah ve teçhizatları kullanacak ve oluşabilecek silah ambargolarından olumsuz etkilenmeyeceklerdir.

KAYNAKÇA

Açıklan, Serpil (2010), Terörün Ekonomik Maliyeti: Diyarbakır Olayları Örneği, *Usak Raporları*, No:10-01, Ankara, 2010, s. 1-10,

Akalın, Tansel ve Zeynep, Bıyıkoglu, *Türk Savunma Sanayi Tarihi*, Milsoft Yayınları, Ankara, 2009.

Akça, Edebalı, Murat, *Objektif Ulusal Çıkar Kavramı: Kıbrıs Barış Harekâtı ve Fırat Kalkanı Harekâtı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Aksoğan, Gül, *Türkiye’de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2012.

Aksoy, Şerafettin, *Kamu Maliyesi Kamu Harcamaları-Kamu Gelirleri-Devlet Borçları-Bütçe-Maliye Politikası*, Filiz Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1998.

Alp, Çağrı, Efe, *Ortadoğu; Ülkelerinde Sosyo-Ekonomik Gelişmeler ve Askeri Harcamalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmalar Enstitüsü, Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı, İstanbul, 2006.

Altuğ, Figen, *Kamu Bütçesi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999.

Altun, Nurullah, *Savunma Harcamaları ve Türkiye’deki Gelişme Seyri (1973-1998) Dönemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

Apan, Ahmet, ‘Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları’, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt:13, Sayı:4, 2004, s. 1-39.

Aslan, M. Hanifi, *Hizmet Ekonomisi*, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1998.

Asutay, Birkan, ‘Savunma Hizmetleri ve Harcamaları Analizi’, 2014, www.academia.edu/18526742/savunma_hizmetleri_ve_harcamaları_analizi, Erişim Tarihi, (22.08.2019).

Ataç, Mükerrerem, Özgü, *İktisadi Kalkınma Bakımından Beşeri Sermaye Yatırımlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Atalık, Gündüz, *Bölge Biliminin Gelişimi Üstüne Yorumlar, Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı*, 10, Bölge Bilimi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları İstanbul, 2002.

Aydın, İbrahim, *Dış Göçlerin Türk Ekonomisine Etkileri: Suriye Kaynaklı Dış Göçün İktisadi Açından İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Ball, Nicole, Leitenberg, *Milton, The Structure Of The Defence Industry: An International Survey*, London And Canberra: Croom Helm, 1983.

Baltagi, Badi H, *Econometric Analysis Of Panel Data, Chichester*, John Wiley&Sons Ltd, Tottenham, 1995.

Bayram, Orkun (2020), Savunma Sanayinin Gelişiminin İhracat-İthalat Dengesi Üzerindeki Etkileri, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 2020, s. 163-188.

Berber, Metin, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, Trabzon, 2015.

Birol, Yunus Emre, *Kamusal Bir Mal Olarak Savunma ve Türkiye’de Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2010.

Bulutoğlu, Kenan, *Kamu Ekonomisine Giriş, Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, (7 B.), Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2008.

Bulutoğlu, Kenan, *Kamu Ekonomisine Giriş, Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Buzan, Barry and Waever, Ole and Jack De Wilde, *Security: A New Framework For Analysis*, Boulder, Lynne Rienner Pub, 1998.

Buzan, Barry and Waever, Ole, Regions and Powers, ‘‘The Structure Of International Security’’, *Cambridge University Press*, Cambridge University Press, 2003.

Çaşın Mesut, Hakkı, *Uluslararası Terörizm*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.

Çam, Esat, *Milletlerarası Politika Stratejilerine Savunma Güvenliği Açısından Kısa Bir Bakı*, Harp Ekonomisi 1.Bölüm, H.A.K. Yayını, İstanbul, 1985.

Çıkinlar, Servet, *Savunma Harcamaları ve Türkiye'nin Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Isparta, 2006.

Çınar, Şakir, *Savunma Harcamalarında İktisadi Etkinlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

Dabağır, Ceyhun, *Savunma Sanayinin Durumu ve Dışa Bağımlılığın Azaltılması Yönünde Uygulanması Gereken Stratejiler ve Özel Sektörün Bu Konudaki Katkılarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul 2005.

Değır, Saadet and Sen, Somnath, "Military Expenditure And Developing Countries", *Handbook Of Defense Economics*, I. İçinde Elsevier Science B.V, s. 260-290, Amsterdam, 1995.

Demirhan, Yılmaz ve Aslan, Seyfettin, "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Göç Yönetimi", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt:5 Sayı:9, 2015, s. 23-62.

Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Makine İmalat Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No:2536-ÖİK:552, Ankara, 2000.

Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, "NATO Genel Bilgi Notu", 2020, <http://www.mfa.gov.tr/data/nato-bilgi--notu.pdf>, Erişim Tarihi, (13.12.2019).

Dinler, Zeynel, *İktisada Giriş*, (8. Baskı), Ekin Yayınevi, Bursa, 2002.

Doruk, Murat, *1980 Sonrası Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomiye (Büyümeye) Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2008.

Durgun, Özlem ve Timur, Mustafa Caner, "Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, s. 126-137.

Durman, Mustafa, "Bölgesel Gelişmede Fütz Analizi Kullanmanın Önemi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:5, 2001, s. 50-75.

Duyar, Metin ve Koçoğlu, Mustafa, ‘‘Askeri Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Sahra Altı Afrika Örneği’’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 2014, s. 702-722.

Duyar, Yalçın, *Türk Savunma Sanayinin Ekonomideki Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1997.

Dünya Bankası Resmi İnternet Sitesi, 2020, <https://databank.worldbank.org/home.aspx>. Erişim Tarihi (12.09.2020).

Erbaykal, Erman, *Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2007.

Esgin, Yusuf, *Savunma Harcamaları ve Ekonomik Gelişme Arasındaki İlişki: Silah İhracatçısı ve İthalatçısı Ülkeler İçin Panel Veri Yöntemi İle Bir Analiz*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

Giray, Filiz, ‘‘Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme’’, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 2004, s. 181-199.

Giritli, İsmet ve Sarmaşık, Jale, *Anayasa Hukuku*, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

Gök, Naim, ‘‘Suriye Krizi’nin Türkiye’ye Yansımaları (2011-2017)’’, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8, 2019, s. 77-114.

Gökbunar, Ramazan ve Yanıkkaya, Halit, ‘‘Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler ve Ekonomik Büyümeye Etkileri’’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(1), 2014, s.160-178.

Görkem, Hilal ve Işık, Serkan, ‘‘Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006)’’, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2008, s. 405-424.

Gözler, Kemal, *Devletin Genel Teorisi*, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2007.

Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, S Yayınları, Ankara, 1991.

Gujarati, D.N., **Basic Econometric, (4th Ed.)**. Themcgraw-Hillcompanies, Newyork, 2004.

Gümüşdaş, Emine, **Türkiye’de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde, 2010.

Güneş, Mehmet, ‘Etkin Bir Kamu Yönetimi İçin Artan Savunma Harcamalarının Denetimi ve Hesap Verebilirliğinin Rolü’, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2, 2011, s.15-166.

Günlük-Şenesen, Gülay, **1980-2001 Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri**, Tesev Yayınları, İstanbul, 2002.

Gürdal, İzzettin “NATO Altyapı Programında Meydana Gelen Değişiklikler ve Programın Geleceğı”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, 1996, s.7-58.

Güriş, Selahattin, **Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi**, Der Yayınları: 481, İstanbul, 2018.

Hazine ve Maliye Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2019, <https://www.hmb.gov.tr/kurumsal-raporlar>, Erişim Tarihi, (29.12.2019).

Hazine ve Maliye Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2020, <https://www.hmb.gov.tr/kurumsal-raporlar>, Erişim Tarihi, (29.06.2020).

Huysmans, Jef, “Revisiting Copenhagen: Or, On The Creative Development Of A Security Studies Agenda İn Europe”, **International Security**, Cilt: 4, 2007.

Hürriyet Gazetesi İnternet Sitesi, 2019, “Barış Pınarı Harekâtı Nedir? Neden ‘Barış Pınarı’ Adı Verildi?” <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/baris-pinari-harekati-nedir-neden-baris-pinari-adi-verildi-41348561>, Erişim Tarihi, (07.02.2020).

International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu) Resmi İnternet Sitesi, 2020, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/02/weodata/groups.htm#ae>. Erişim Tarihi (19.05.2020).

Jandarma Genel Komutanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2018.

Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu, Kanun No: 492610, 2003.

Kalenderoğlu, Mahmut, **Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma**, Agon Bilgi Akademisi, Ankara, 2010.

Karaçay, Hatice, **Askeri Harcamaların Ekonomik Etkiler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.

Karaçay-Çakmak Hatice, Erden, Lütfi, “Yeni Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Kamu Destekleme Politikaları: Türkiye’den Bölgesel Panel Veri Setiyle Ampirik Bir Analiz”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:6, Sayı:3, 2004, s. 77-96.

Karagöl, Erdal, “Defence Expenditures And External Debt In Turkey”, **Defence And Peace Economics**, Vol.16, No:2, 2005.

Karakuş, Adnan, **Türk Savunma Sanayinin Gelişimi, Türkiye’nin Savunma Harcamalarının Boyutları ve Bazı NATO Ülkeleri İle Karşılaştırılmalı Ekonometrik Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Harekât Araştırması Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

Kaya, Ercan, **Dışa Açılma Döneminde Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri (1980-2004 Türkiye Örneği)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.

Keleş, Ruşen, **Kentleşme Politikası**, 11.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2010.

Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri-1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar**, Çev. Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991.

Koray, Tarık, **Savunma Sanayinin Özellikleri” Savunma Sanayindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, 5-6 Haziran 1997, KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, Ankara, 1997.

Korkmaz, Özge ve Bilgin, Tuba, “Askeri Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nin Karşılaştırmalı Analizi”, **Araştırma Makalesi**, Yayın No:18, 2017, s. 289-316.

Küçükşahin, Ahmet, “Güvenlik Bağlamında, Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 5, Ankara, 2005, s. 7-40.

Looney, Robert, E., “The Economics Of Third World Defense Expenditures”, **London: Jai Pres. Inc.**, 1994.

Milli Savunma Bakanı’nın 2019 Yılı Kamuoyu Bilgilendirmesi, 2019
<http://www.msb.gov.tr/birimler/maliye/html/doc/6.kamuoyubilgilendirmesi.pdf>,
Erişim Tarihi (27.06.2019).

Milli Savunma Bakanı’nın 2020 Yılı Kamuoyu Bilgilendirmesi, 2020
<http://www.msb.gov.tr/birimler/maliye/html/doc/6.kamuoyubilgilendirmesi.pdf>,
Erişim Tarihi (23.07.2020).

Milli Savunma Bakanlığı 2018 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu,
Ankara, 2018.

Milli Savunma Bakanlığı 2019 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu,
Ankara, 2019.

Milli Savunma Bakanlığı Basın Faaliyetleri, 2018, <https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Haberler> Erişim Tarihi (27.06.2019).

Milli Savunma Bakanlığı Basın Faaliyetleri, 2019, <https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Haberler> Erişim Tarihi (27.06.2019).

Milli Savunma Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2018,
<https://www.msb.gov.tr/content/upload/docs/maliye/msb%202018%20y%c4%b1%c4%b1%20faaliyet%20raporu.pdf> , Erişim Tarihi, (28.01.2020).

Milli Savunma Bakanlığı, **Beyaz Kitap**, Ankara, 2020.

Muhasebat Genel Müdürlüğü, Kesin Hesap Cetveli, 2018,
<https://muhasebat.hmb.gov.tr/hesap-planlari>, Erişim Tarihi, (30.06.2019).

Nadaroğlu, Halil, **Kamu Maliyesi Teorisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 1992.

Özbaran, M. Hakan, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılına Harcama Türlerine Göre İncelenmesi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:53, 2004, s. 115-138.

Özer, İbrahim H.Y., **Savunma Harcamaları ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Kalkınma Üzerine Olan Etkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Özgün, Cengiz, “Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç İçerisinde İncelenmesi” ,*Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(4), 51-90, 2017, s. 51-90.

Özmen, Özden, *Dünyada ve Türkiye’de Savunma Sanayi ve Tedarik: Türkiye İçin Sanayi ve Teknoloji Politikaları Önerileri*, İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

Öztürk, Serdar ve Çelik, Kamil, “Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(2), 2009, s. 85-106.

Sahil Güvenlik Komutanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2018.

Sakar, Zeynep, Müjde, “Türkiye’deki Kaçakçılık Suçlarının Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (2015-2018)”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2019, s. 1354-1370.

Savunma Sanayi Başkanlığı 2019-2023 Stratejik Plan, 2020, <https://www.ssb.gov.tr/website/contentlist.aspx?pageid=39&langid=1>, Erişim Tarihi, (07.02.2020).

Savunma Sanayi Başkanlığı Performans Programı 2019, https://www.ssb.gov.tr/images/uploads/mycontents/v_20190131181918458911.pdf, Erişim Tarihi, (09.02.2020).

Savunma Sanayi Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2020, <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=39&LangID=1>, Erişim Tarihi, (09.02.2020).

Savunma Sanayi Dergilik İnternet Sitesi, 2020, <http://ssdergilik.com/tr/haberdergilik/dunya-2018-de-savunma-sanayiine-1-8-trilyon-dolar-harcadi> Erişim Tarihi, (13.12.2019).

Savunma Sanayi ve İmalatçılar Derneği Resmi İnternet Sayfası, <http://www.sasad.org.tr/uploaded/sektorun-surdurulebilirligi-verekabetcililingelis-tirilmesipdf>. Erişim Tarihi, (11.08.2020).

Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2018, <http://www.sasad.org.tr/uploaded/sasad-performans-raporu2018.pdf>, Erişim Tarihi (19.05.2020).

Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu, 2019, <https://www.sasad.org.tr/uploaded/turk-savunma-sanayisinin-2019-yili-verileri.pdf>, Erişim Tarihi, (19.05.2020).

Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat - Teori ve Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul, 1993.

Sezgin, M. Arif, *Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomik ve Jeopolitik Analizi*, Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayi Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2004.

Sezgin, Selami, “Avrupa Birliği, Türkiye ve Savunma Harcamaları”, *Avrupa Birliği Üzerine Yazılar*, Ed.: Turgay Berksoy, A.Kadir Işık, Yayın No.177, Spk Yayınları, Ankara, 2004.

Sezgin, Selami ve Yıldırım, Jülide, The Demand For Turkish Defence Expenditure, *Defence and Peace Economics*, 13(2), 2002, s. 121–128.

Sezgin, Şennur, *Hava Savunma Sanayinin Ekonomik Analizi*, Nisan Kitabevi, Eskişehir, 2017.

SIPRI 2018, SIPRI Military Expenditure Database www.sipri.org/databases/milex/defenentions, Erişim Tarihi, (12. 10. 2019).

SIPRI 2019, SIPRI Military Expenditure Database <https://www.sipri.org/databases/milex>, Erişim Tarihi, (12. 10. 2019).

SIPRI Yearbook, 2012, <https://www.sipri.org/yearbook/2012>, Erişim Tarihi, (13. 10. 2019).

SIPRI Yearbook, 2017, <https://www.sipri.org/yearbook/2017>, Erişim Tarihi, (13. 10. 2019).

Şener, Orhan, *Kamu Ekonomisi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998.

Şimşek, Muammer ‘‘Silah Üretebilme Süreci İçinde Türkiye’de Savunma Sanayi’’, *SAGEB- 3*, AR-GE-1, Ankara, 1989.

Şimşek, Göksen, ‘‘Savunma Sanayi Politikası Cv Stratejisi’’, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: KHO Öğretim Başkanlığı, Teknik Bilimler Bölümü, 1997.

Şimşek, Muammer, *Silah Üretebilme Süreci İçinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Savunma Sanayi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1987.

Şiriner, İsmail ve Doğru, Yılmaz, *Türkiye’de Büyümenin Ekonomik Politikası 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme*, Dipnot Yayınları No:17, 2. Baskı, Ankara, 2008.

Taş, Seyhan, Örnek, İbrahim ve Aksoğan, Gül, ‘‘Türkiye’de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme’’, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 3, Gaziantep, 2013, s. 659-682.

Tataoğlu, Yerdelen, Ferda, *İleri Panel Veri Analizi*, Beta Basımevi, İstanbul, 2012.

Tataoğlu, Yerdelen, Ferda, ‘‘Üç Boyutlu Sabit ve Tesadüfi Etkili Panel Veri Modellerinin Tahmini İçin Çeşitli Yaklaşımlar’’, *Eurasian Econometrics, Statistics & Empirical Economics Journal*, Cilt 5, İstanbul, 2016, s. 60-70.

Tataoğlu, Yerdelen, Ferda, *Sermaye Piyasası’nda Riskin Sınırlı Bağımlı Değişkenli Panel Veri Modelleri İle Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2005.

Tonguç Saka, Atufe, *Türkiye’de Savunma Harcamalarının Analizi ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Topçu, Mustafa, Kemal, ‘‘Savunma Planlamasının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Bütçeleri’’, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 10 2010, s. 75-96.

Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sözlüğü, 2020, www.tdk.gov.tr/sozluk, Erişim Tarihi, (12. 07. 2020).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, *Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Aralık 2016 Dergisi, Ankara, 2016.

Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Resmi İnternet Sitesi, 2019, <https://www.tskgv.org.tr/tr/ortakliklarimiz/bagli-ortakliklarimiz>, (Erişim Tarihi: 30.01.2019).

Türk Silahlı Kuvvetleri Müşterek Askeri Terimler Sözlüğü, (Ms. 76-3) Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.

Türk, Hünkâr Karahan, **Türk Savunma Sanayinin Ekonomik Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2007.

Uçar, İbrahim, **Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2003.

Uğur, Ahmet, **Hisse Senedi Getirilerinin Panel Veri Analizi İle İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2009.

Uluslararası Kriz Grubu Raporu, 2019, <https://www.crisisgroup.org/global/10-conflicts-watch-2019>, Erişim Tarihi, (01.02.2020).

Uysal, Doğan ve Mucuk, Mehmet ve Gerçeker, Mustafa, “Terörizmin Ekonomik Etkileri: Türkiye”, Uluslararası Davraz Konferansı, 2009, s. 2604-2617.

Ünsal, Erdal Muzaffer, **İktisadi Büyüme**, Ankara: İmaj Yayıncılık 2007.

Ünsal, Erdal Muzaffer, **Makro İktisat (9. Baskı)**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2011.

Yayan, Veysel, **Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dünya’da ve Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Savunma Sanayi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 1997.

Yentürk, Nihal Nurhan, **STK’lar İçin Asker ve İç Güvenlik Harcamalarını İzleme Kılavuzu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Eğitim Yayınları, İstanbul, 2011.

Yıldız, Gürhan, **Savunma Sanayinde Tedarik Sistemi ve Türkiye İçin Öneriler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2004.

Yılmaz, Selman, *Makroekonomik Teoride Yatırım, Büyüme ve Enflasyon*, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2004.

Yuldasheva, Suraiya, *Avrasya Güvenliği Bağlamında Rusya-Çin İlişkileri: Şangay İşbirliği Örgütü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2016.

Yücel, İsmail Hakkı, “Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyıl Toplumu”, Ankara, 1997, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bilim/>. Erişim Tarihi (12.09.2019).

Zengin, Ramazan, *Savunma Sanayinin Gelişimi ve Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010.

Ziylan, Aytekin ve Batmaca, Şemsi, Raşit ve Uysal İnci ve Zaim, Mehmet ve Tatar, Yücel ve Er, Ünal, “Savunma Sanayi ve Tedarik”, *Tübitak Yayınları*, Ankara, 1998.

Ziylan, Aytekin, “Ulusal Teknoloji Yeteneği ve Savunma Sanayi”, *Savunma Sanayicileri Derneği Yayını*: 2004-1, Ankara, 2004, s. 30-94.

2803 Sayılı Jandarma, Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 1983.

3238 Sayılı Savunma Sanayi İle İlgili Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, “12. Madde”, T.C. Resmi Gazete, 1985.

3388 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Kanunu, “1. Madde”, T.C. Resmi Gazete. 19498, 1987.